

8743

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ BÖLÜMÜ

İRAN'DA PLANLAMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan : Abdol Ali HATAM
Danışman : Y.Doç.Dr. Burhan AYKAÇ

ANKARA - 1989

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

İ Ç İ N D E K İ L E R

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR CETVELİ	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PLANLAMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I- PLANLAMANIN TANIMI, AMACI ve ÖNEMİ	7
A) PLANLAMANIN TANIMI	7
B) PLANLAMANIN AMACI	10
C) PLANLAMANIN ÖNEMİ	12
II- PLANLAMANIN FAYDALARI ve UYGULANMASI	13
A) PLANLAMANIN FAYDALARI	13
B) PLANLAMANIN UYGULANMASI	14
III- PLANLARIN TÜRLERİ	16
A) UYGULAMA BİÇİMİNE GÖRE	16
1- Demokratik Planlar	16
2- Zorlayıcı Planlar	17
B) SÜRELERE GÖRE PLANLAR	18
1- Kısa Süreli Planlar	18
2- Orta Süreli Planlar	18
3- Uzun Süreli Planlar	19

İKİNCİ BÖLÜM
İRANDA PLANLAMANIN TARİHSEL
GELİŞİMİ ve MEVCUT DURUMU

I- TARİHSEL GELİŞİMİ	20
A) ŞAH ZAMANINDA PLANLAMA ÇALIŞMALARI	26
1- Birinci Kalkınma Planı (Yedi Yıllık-1948-1955)	26
a) Amaçlar.....	26
b) Değerlendirme	27
2- İkinci Kalkınma Planı(Yedi Yıllık,1955-1962)..	28
a) Amaçlar.....	29
b) Değerlendirme	30
3- Üçüncü Kalkınma Planı(Beş Yıllık,1962-1967)...	31
a) Amaçlar.....	31
b) Değerlendirme	32
4- Dördüncü Kalkınma Planı(Beş Yıllık,1967-1972).	34
a) Amaçlar.....	34
b) Değerlendirme	35
5- Beşinci Kalkınma Planı(Beş Yıllık,1972-1977)...36	
a) Amaçlar.....	36
b) Değerlendirme	37
6- Altıncı Kalkınma Planı(Beş Yıllık,1977-1982)..	37
B) İSLAM CUMHURİYETİNDE PLANLAMA (Mevcut Durum).....	38
1- İran İslam Cumhuriyetinde Planlama	
Faaliyetleri	38
2- Birinci İslam Cumhuriyetinin Kalkınma Planı	
Tüzüğünün Hedefleri	40
3- Yedinci Kalkınma Planı veya İslam İnkılabından	
Sonra İlk Kalkınma Planı(Beş Yıllık,1983-1988)	41

a) Amaçlar.....	41
b) Değerlendirme	43
II- İRAN'DA PLANLAMANIN NİTELİKLERİ	44
A) TEMEL AMAÇLAR	44
1- Ülkenin Kültürel Kalkınmasının İslami	
Esaslar Çerçevesinde Gerçekleştirilmesi.....	45
2- Milli Birlik Duygusunun Güçlendirilmesi,	
İslami Kardeşlik Ruhunun Pekleştirilmesi.....	46
3- Ülkenin Askeri, Ekonomik, Siyasi Yönlerden	
Bağımsızlığını Sağlamak ve Savunma	
Gücünün Artırılması	46
4- Toplumsal Üretimin Artırılması	48
5- İslami Sosyal Adaletin Sağlanması	49
B) TEMEL ÖZELLİKLER	49
C) PLANIN HUKUKİ DURUMU	52
III- İRAN'DA KAMU YÖNETİMİNDE PLANLAMA	56
A) İRAN KAMU YÖNETİMİNDE PLANLAMA TEŞKİLATI	56
1- Planlamanın Teşkilat Yapısı	57
2- Planlama ve Bütçe Teşkilatının Görevleri ...	61
a) Programlama ve Değerlendirme Ünitesinin	
Görevleri	62
b) Bütçe ve Denetim Ünitesinin Görevleri ...	63
c) Teknik Danışmanlık Ünitesinin Görevleri..	63
d) Bölge İşler Ünitesinin Görevleri	64
e) İdari ve Mali İşler Ünitesinin Görevleri.	65
B) İRAN'DA PLANLARIN YAPILIŞ BIÇIMI	66
1- Merkezi Hükümet Tarafından Yapılan Planlar..	66
a) Yıllık Hükümet Programları	69
aa) Bütçenin Hazırlanması	70
bb) Devletin Genel Bütçesi	73
i) Normal Bütçe.....	74
ii) Bayındırlık Bütçe	74

cc) Kamuya Ait Şirketler Bütçeleri.....	75
dd) Diğer Müesseselerin Bütçeleri	75
b) Bütçe Konusundaki Uygulamalarda Yetki, Görev ve Sorumluluklar	76
c) Diğer Kuruluşların Planlamaya Katkıları....	77
aa) İktisadi Şura	77
bb) Alt Komiteler	78
cc) Bakanlıkların Müşterek Planlama Şurası.	79
dd) İl Yüksek Planlama Şurası	79
ee) İl ve Merkezdeki Planlama ve Bütçe Teşkilatının Müşterek Şurası	80
2- Mahalli Düzeyde Yapılan Planlar	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İRAN'DA PLANLARIN UYGULANMASINDA
KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER ve BAZI
ÖNERİLER

I- PLANLAMADA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	88
A) EKONOMİ ALANINDA	88
B) SAĞLIK ALANINDA	89
C) TARIM ALANINDA	91
D) İNSAN GÜCÜ ALANINDA	94
E) EĞİTİM ALANINDA	96
II- ÖNERİLER	98
A) EKONOMİ ALANINDA	98
B) SAĞLIK ALANINDA	101
C) TARIM ALANINDA	103
D) İNSANGÜCÜ ALANINDA	105
E) EĞİTİM ALANINDA	108
SONUÇ	110
BİBLİYOGRAFYA	115

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e.	: Adı geçen eser.
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Çev.	: Çeviren
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
İPBT	: İran Planlama ve Bütçe Teşkilatı
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
S.P.D.	: Sosyal Planlama Dairesi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TODAİE	: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü

G İ R İ Ő

Çağımızda, günden güne büyük bir hızla gelişen ve değişen teknolojik olanaklar, yatırımların süratle ve aksatılmadan yürütölmesini, ekonomik işletme şartlarının daha etkin bir şekilde araştırılmasını öngörmektedir.

Bu nedenle devletler özellikle kalkınma ve uluslararası rekabet koşullarında kaynaklarını artırma ve rasyonel kullanma bakımından öne geçmek için her türlü teknik imkandan yararlanmak ve mevcut teknikleri de geliştirmek çabasındadırlar. Bu çaba çerçevesinde yararlanan en yaygın teknik planlama tekniğidir.

Özellikle İkinci Cihan Savaşından sonra bir çok ülke kalkınma plan ve programları yapmaya daha çok önem vermişlerdir. Örneğin, Türkiye'de 1933-1938 dönemini kapsayan Birinci Sanayi Planı, sınırlı ölçüde de olsa, plancılık çabalarının ilk adımını teşkil etmektedir (1).

Günümüzde, plân, demokratik veya sosyalist biçimde yönetilsin, gelişmiş veya gelişmekte olan pek çok ülkede büyük bir uygulama alanı olan bir araç haline gelmiştir.

Bugün az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal alanlarındaki kalkınma çabaları çağımızın önde gelen sorunlarından biri olarak güncelliğini korumaktadır. Bu gibi ülkelerin görünen en büyük güçlüklerinden birisi de kaynakların belli amaçlara yönlendirilmesi sırasında yapılan büyük ölçekli savurganlıktır.

Planlanmış amaçlara zamanında ulaşabilmek için, uygulama süresi boyunca devamlı kontrollerin yapılması, süre ve maliyetlerle ilgili aksaklıkların tespiti ile gerekli düzeltmelerin anında yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

(1) TORTOP, Nuri- İSBİR, Eyüp, G.: Yönetim Bilimi, Ankara, s.60 (Baskı Tarihi Yok).

Teknoloji ve organizasyonda gecikmişlik ile, gelişmede yer alan insan ve madde kaynaklılarının gereğince ve faydalı bir biçimde kullanılmaması gibi sorunlarla karşı karşıya kalmış ülkeler, gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkın bilincine varmaya başlamışlardır. Hatta ekonomik sorunlarının iyileştirilmesi yanında sosyal sorunlarının çözümünü de kalkınmanın bir gereği olarak plâna dayandırmaya yönelmişlerdir. Bu kabil ülkelerden sayılabilecek olan İran'da da 1948 yılından itibaren planlı kalkınma dönemi başlamıştır. Ancak hemen ifade etmek gerekir ki beklenen faydayı elde etmek kısa dönemde mümkün olamamıştır.

Planlı dönemle birlikte kamu hizmeti anlayışında meydana gelen değişmeler kamu yönetimini de etkilemiştir. Planlama sürecinin, planın hazırlanması ve uygulaması olarak iki aşamada tamamlandığı dikkate alınırca, planların hazırlanmasının yanı sıra, uygulamasının da büyük önem taşıdığı muhakkaktır.

Kamu yönetiminin amaçları genellikle karmaşık ve komplekstir. Plan hedefleri saptanırken bu amaçların da belirgin ve net olarak ortaya çıkması sağlanır (2).

Kalkınma plânı ilke ve hedeflerine uygun olarak yürütme organlarının kendi içlerindeki plân çalışmalarını düzenlemek, uygulamanın plân ve yıllık programlardaki esaslara uygun olarak yürütülmesini sağlamak ve kuruluşlarla Merkezi Planlama Örgütü (Planlama ve Bütçe Teşkilatı) arasında aracı görevinde bulunmak üzere bütün kamu kuruluşlarında planlama ve koordinasyon hizmetini gören (Defter-i Hemahengi) birimlerinin kurulması faydalı olmuştur.

(2) COŞKUN, Gülay: Devlet Bütçesi, Türk Bütçe Sistemi, Ankara, 1986, s.117.

Planlamanın bütün meseleleri kendiliğinden halledeceğini sanmak, hayal kırıklıkları hazırlamak demektir. Sosyal meselelerin halline yönelmiş hızlı ve dengeli bir kalkınma için gidilecek çetin yolun başında olan az gelişmiş ülkeler girişilen işin milletçe en iyi şekilde yapılmasına çalışmalı, fakat her güç işte olduğu gibi gereken inanç, sabır ve devamlı gayreti göstermek zorunda olduklarının bilinciyle olumsuzlukları yenme azmini bir an bile terketmemelidirler.

Bu anlayış içinde, ülkemın kalkınma sorununa ve geçirdiği aşamalar, önemli bir tarihsel gelişim dönemini kapsamaktadır. Yüksek lisans tezi olarak İran'da Planlama konusu daha önce incelenmemiştir. Bu nedenle İran'daki planlamanın tarihsel gelişimi ve mevcut durumunun araştırılarak bir tez haline getirilmesi, bundan sonra planlama konusunda araştırma ve inceleme yapmak isteyen kişilerin yararlanabilecekleri bir kaynak özelliği taşıyacaktır.

İran'da planlama faaliyetlerini anlatmaya çalıştığımız bu çalışmamızda, gelişmekte olan bir ülkede plan hedeflerine ulaşmak konusunda çok güçlükler çıkabileceği hususunun hiç bir zaman gözardı edilmemesi gerektiği vurgulanmaya çalışılmıştır.

İran'da planlama faaliyetleri konusundaki bu inceleme üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler haricinde Giriş ve Sonuç bölümleri de bulunmaktadır.

Çalışmamızın Birinci Bölümü, planlama hakkında genel bilgileri kapsamaktadır. Özellikle planlamanın tanımı, amacı ve önemi incelenmiştir.

Planlamanın gerekliliği, planlamanın faydaları alt başlığında, planların uygulanması ve daha sonra planların uygulama açısından türleri ise, demokratik planlar, zorlayıcı planlar ve sürelerle göre planlar konularını kapsamaktadır.

İkinci Bölümde ise, İran'da planlamanın tarihsel gelişimi iki dönemde incelenmiştir. Birinci dönemde, İslam inkılabından önceki planlama (Şah Zamanında) ele alınmıştır. Özellikle altı dönem kalkınma planları içinden ilk ikisi yedi yıllık ve diğer dört dönemi beşer yıllık kalkınma planları incelenmiştir.

İran'da planların amacına ulaşabilmesi doğrudan petrol gelirlerine bağlıdır. İlk iki yedi yıllık kalkınma planının mali finansmanındaha çok dış kaynaklardan sağlanıyordu. Bu plan dönemlerinde yedi yıllık süreler esas alınmıştır. Üçüncü plan döneminden sonra, hem tahmin ve hem de mali tahsis kolaylığı bakımından plan süreleri beş yıllık dönemler şekline dönüşmüştür.

Üçüncü kalkınma planından sonraki dönemler ilk iki yedi yıllık kalkınma planlarına nazaran petrol gelirinin sürekli artması nedeniyle başarıya ulaşması mümkün olmuştur. Ancak petrol gelirlerinin sürekli artmasına rağmen yine de İran planlaması istenilen düzeyde başarılı olamadı. Nedeni ise İran ekonomisinin bir tek petrol kaynağına dayanmasıdır. Petrol gelirlerinin büyük payını planlamadan ziyade savunma ve silahlanma harcamalarına aktarılmıştır.

Üçüncü kalkınma planlı döneminin başlamasından sonra tarımsal ürünlerin ithali nedeniyle köylülerin gelirleri düşmüştür. Kentlere göç eden köylülerin sayısının çok olması, ülkede genel olarak tarımsal üretimin azalmasına yol açmıştır.

Önceleri üretken olan bu kesimin kentlerde marjinal işler yapmalarıyla sonuçlandı.

Dördüncü kalkınma planında tarımsal ürünlerin ithalleri azaltılarak, ülkedeki tarımsal üretimin artırılmasının sağlanmak istenmesine rağmen, başarıya ulaşamamıştır. Beşinci Kalkınma Planı ise, daha çok sosyal ve kültürel konuları kapsamakta idi. Ancak İran'da henüz bilim adamı ve uz-

man insangücünün yetersizliği giderilemediğinden bu dönemin hedeflerine de ulaşılammıştır.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde de ülkede çıkan siyasi ve toplumsal kargaşaya şah rejiminin yıkılması ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde hedeflenen program gerçekteşemedi ve planlama yönünden karmaşık ve uygulamasız bir dönem yaşandı.

İkinci dönemde Yedinci Kalkınma Planı veya İslam inkılabından sonra ilk kalkınma planı 1983-1988 yıllarını kapsamaktadır.

Hemen şunu belirtmek gerekir ki plan tasarısını Meclisteki özel komisyon uzun tartışmalardan sonra hazırlamıştır. Bu şimdiye kadar İran'da bir planın hazırlanması için harcanan en uzun süreyi kapsadığı gibi, en çok tartışılan plan olmuştur.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının amacı İran'daki altı plandan farklıdır. Daha çok sosyal planları ve özellikle insan davranışlarının İslam dinine uyumlaştırılmasını dikkate almıştır.

Bunun nedeni de İran'daki yönetim şeklinin değışmesindendir. Bu planın İslam İdeolojisi ve tarım alanı dışındaki amaçları, Irak ile savaşın ve ülkenin olağanüstü durumu nedeniyle tam başarıya ulaşmak mümkün olamamıştır.

İkinci Bölümün diğer kısımlarında, İran'da planlamanın nitelikleri, kamu yönetiminin planlanması ve planlamanın genel olarak yapılış biçimi incelenmiştir.

Üçüncü Bölümde ise, İran'da planların uygulanmasında karşılaşılan güçlükler, özellikle ekonomik, sağlık, tarım, insangücü, eğitim alanlarında incelenmiştir. Bu güçlükler daha çok uzman yetişmiş insangücünün rasyonel olarak kullanılmamasından ve yetersizliği nedeni ile ortaya çıkmıştır. Bu sorunu gidermek için belirttiğimiz alanlarda çeşitli öneriler getirilmiştir.

Sonuç Bölümünde ise, genel olarak İran'da planların başarılması için eğitilmiş insan gücü, ekonomik, sosyo-kültürel ve jeopolitik şartların önemi vurgulanmıştır.

Türkçe olarak hazırlanan bu incelemede göze çarpabilecek ifade noksanlıklarının, ana dili Farsça olan bir öğrencinin Türk diline hakimiyetteki eksikliği nazara alınarak daha hoş görüleceğini ummaktayım.

BİRİNCİ BÖLÜM

PLANLAMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I- PLANLAMANIN TANIMI, AMACI ve ÖNEMİ

A) PLANLAMANIN TANIMI

Planlama , ussal bir hareket biçimini ifade eder. İleriyi önceden görmek demektir. Bir başka deyimle, belirli bir hareketi yürütme sırasında değil de, önceden kararlaştırmaktır (1).

Planlama faaliyetlerinin kişi hayatından devlet yönetimine kadar çok geniş bir alanı kapsadığı, kendiliğinden ortaya çıkar. İnsan ilişkilerinin olduğu her yer de planlama kavramı ortaya çıkmaktadır. Çünkü planlama olgusu ihtiyaçtan doğmaktadır. En küçük toplum olan aileden başlarsak, bütün toplumların gereksinimleri sonsuzdur (2). Planlama ise, sınırlı kaynakların rasyonel kullanımını sağlamak içindir.

Planlama yalnız resmi hayatta değil, özel hayatımızda da vardır. Günlük işlerimizi görürken ne yapacağımızı, ne gibi bir yol izleyeceğimizi, günün hangi saatlarını nerelerde geçireceğimizi daima kafamızda düşünür, planlarız. Planlama gereği ihtiyaçların sınırsız ve buna karşılık eldeki kaynakların sınırlı oluşundan doğmaktadır (3).

Devlet gereksinimleri ise her gün biraz daha artmaktadır. Son yılların gelişen toplumsal, ekonomik ve mali so-

(1) TORTOP, Nuri : Halkla İlişkiler , Ankara, 1986, s. 144.

(2) COŞKUN, Gülay: Devlet Bütçesi, Türk Bütçe Sistemi, Ankara, 1986, s. 5.

(3) TORTOP, Nuri : a.g.e., s. 144.

runları ise, bugün çağdaş ülkelerde, eğitim, sağlık, kalkınma, işsizlik gibi sorunlar eklenerek eskiye göre daha çok artmış ve bunlar devletin görevleri arasına girmiştir. Devlet faaliyetlerinin bu derece artışı nedeniyle kamu harcamaları da hızla artarken, bu harcamaları karşılayacak kaynakların sınırlı olması, gereksinmeler ve kaynaklar arasında bir denge kurmayı gerektirmektedir. Bu denge içinde bulunan döneme ait olduğu gibi gelecek için de geçerlidir.

Planlama gereği işte bu sorunları çözümlmek üzere ortaya çıkmıştır (4).

Planlama hakkında araştırma yapan ve planlamayı belirli bir hedefe ulaşmak için bir araç sayan yazarları, iktisatçılar ve bu alanda uzman kişilerin sayıları az değildir. Uzmanlar ve iktisatçılar hedefe ulaşmak için planlamayı bir araç saymalarına rağmen, bazı yöneticilerde bu düşünceye inanmamaktadırlar (5).

Planlama bir yöneticinin ileriye bakmasına ve kendine açık olan seçenekleri bulmasına yardım eden bir süreçtir. Bir başka deyişle, izlenecek yol ve davranış biçimidir. Genellikle yöneticiler bir eyleme geçmeden önce sorunların ortaya çıkmasını beklemezler. Sürekli olarak mevcut durumu, eğilimleri ve çeşitli tahminleri inceleyerek gelişmenin amaçlarını ve geçmişte verilmiş kararların bir değerlendirilmesini yaparlar. Neler olmasını istediklerini ve bunları nasıl en iyi bir biçimde elde edebileceklerini belirtirler. İşte mevcut durumu geleceğe ve istenen amaçlara ilişkilendirme sürecine planlama diyebiliriz (6).

(4) COŞKUN, Gülay: a.g.e., s. 115-116.

(5) MORŞOPSKİ, Jan. (Çev. Manoçehri, Farhang): Tahkik der Moridi Bernamirizi Sosyalisti, Tehran, 1986, s.3.

(6) CAN, Halil - TECER, Meral, İşletme Yönetimi, TODAİE Yayını, Ankara, 1978, s.125.

Planlama faaliyetlerinin kapsadığı konuların muhteva-sı yanında zaman boyutunun da kısalığı veya uzunluğunda plan hazırlığında kullanılacak tekniği etkilemektedir. Planlar ekonomik, sosyal kalkınmanın hedeflerini belirleyen döküman-lar olduğundan hedefe taallük ettiği zaman boyutu planın,kı-ssa orta veya uzun vadeli planlar olarak nitelendirilmelerin-de bir kriter olarak kullanılmaktadır (7).

Daha geniş bir anlamda tanımlayacak olursak, plan top-lumun belirli sürede erişmesi istenen ekonomik ve toplumsal amaçları, bunları gerçekleştirmek için başvurulacak araçları ve bu araçların kullanılmasında uygulanacak temel ilkeleri içerir (8).

Planlamanın tanımını çeşitli yönlerden şu şekilde yapmak mümkündür.

- Planlama belli bir amaca belli bir süre içinde ulaşabilmek için mevcut olanakları ve kaynakları en uygun şe-kilde kullanmaya en etkili kararları almaya ve uygulamaya yönelen düzenlemelerin toplamıdır (9).

- Planlama, ne yapılacağının önceden kararlaştırıl-masıdır. Yani Plan tasarlanan bir hareket tarzı olarak çok yaygın insan davranışlarından birini teşkil eder (10).

- Planlama bir kişi, bir organ bir üretim müessesesi veya bir devletin, kısa, orta,veya uzun vadeli amaçlarını tespit etmesi ve diğer yandan da, imkanlarını, zorlukların tanınması ve en son olarak en uygun yol ve yöntemi halihazır-daki imkanlar ve sınırlamalara uyumlaştırarak amaçlarına ulaş-

(7) ÖZFIRAT,N.: Uzun Dönemli Plan Stratejisi ve Üçüncü Beş Yıllık Plan, B.Tarabya Oteli Sempozyumu, İstanbul, 1972, s.2-3.

(8) İLKİN,Akın:Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul Üniver-sitesi İktisat Fakültesi Yayını, No:343, İstanbul,1974, s.317.

(9) DAMALI,Alev: Günümüzde Planlama Sorunları,Ankara,1975,s.5.

(10) NEWMAN,H.William (Çev.Sürgüt,Kenan): İşletme ve Kamu Yö-netiminde Sevk ve İdare, Ankara,1972, s.17.

masıdır (11).

- Plan, en geniş anlamı ile, milli kaynakları en rasyonel şekilde kullanmak ve sistemli bir program yapmak demektir (12).

Yukarıdaki çeşitli tanımlardan planlamanın şu özelliklere sahip olduğunu ortaya çıkmaktadır.

- Planlama geleceğe yönelik bir çalışmadır. Planlama geniş ölçüde gelecekteki koşulların ne olabileceği konusundaki kestirmelere dayanmaktadır.
- Planlama seçilen bir amaca yönelik olup, bu amaca ulaşabilmek için en uygun araçların seçilmesi ile ilgilidir.
- Planlama, bir karar sistemidir. Ancak her karar bir plan olmayıp çeşitli seçenekler arasından bir seçim yapmaktır.

B) PLANLAMANIN AMACI

Her plan belli bir hedefin gerçekleştirilmesinin en uygun yolunu programa bağlama amacıyla yapılır. Bu hedefe ulaşmak için gidilecek yolun saptanması planlamadır. Başka bir deyişle eldeki imkanların belli bir zaman ağırlığında ve en uygun kullanımı ile hedefin gerçekleşmesi amacıyla ve koordinasyon içinde seferber edilmesidir.

İyi idare gerçekleştirilecek amaçların belirtilmesi veya hiç olmazsa açık olarak teşhisi ile başlar. Genel müdürden ilk kademe amirine kadar her idareci kendi özel faaliyetlerinin amaçlarını bilmelidir. Bu maksatla planların elde edilecek sonuçlar şeklinde ifadesi faydalıdır. Örneğin; imalat

(11) FİROZ, Tofik : Der Amediber Bernamı (Planlamaya Giriş), Tehran, 1981, s. 52.

(12) EROĞLU, Hamza : İdare Hukuku, Ankara, 1985 , s. 154.

şubesi müdürü imalatı %20 artırmayı, personel müdürü kadın işçi nispetini yükseltmeyi veya raportörü 15 şubata kadar yıllık raporu, okumaya hazır duruma getirmeyi planladığı söylenebilir.

Elde edilecek sonuçlar şeklinde ifade edilen planlara amaçlar bütünü denebilir (13).

Plan hedefleri bütün kuruluşları, tüzel ve özel kişilere ilgilendirmektedir. İstenilen plan hedeflerine ulaşabilmesi tüm ilgili örgütler ve ilgili kişiler tarafından aynı amaçların benimsenmesi ve desteklenmesi ile mümkündür (14).

Planın nihai hedefi, istihsal faktörlerinin en uygun bir şekilde tertibi ve kullanılması suretiyle hızlı bir kalkınma sağlamak, milletimizin hayat seviyesini yükseltmek ve neticede yurdumuzun refaha kavuşturmasıdır.

Konu bu bakımdan mutalâa edilince, yurdumuzun ekonomik bünyesinin kamu sektörü ve özel sektör şeklinde karşıt iki gruba bölünmüş olmayıp, her iki parçanın bir bütünün mütemmim cüzü olduğu gerçeği ile ekonomik ve hayat seviyesinin yükseltilmesi hedefine en uygun yolu seçmek ancak planlama ile olacaktır.

Bütün teşebbüslerin her çeşit planlama faaliyetlerine temel teşkil etmek üzere, amaçların açık bir şekilde ortaya konulması, iyi bir planlama için gereklidir.

Planlamada amaçların önemi, Gulick'in çok çeşitli devlet işlerindeki geniş tecrübesine dayanarak söylediği "amaçların herkes tarafından anlaşılacak şekilde açıkça belirtilmesi etkili bir idarenin en esaslı garantisidir" (15), Sözlerinde açıkça en iyi ifadesini bulmuştur.

(13) NEWMAN, H. William: a.g.e., s. 21.

(14) TORTOP, Nuri : a.g.e., s.149.

(15) GULICK, L.: Administrative Reflections Form world war II 1984, s. 77-78.

C) PLANLAMANIN ÖNEMİ

Planlamanın önemini anlatabilmek için plansızlığın sakıncalarını sıralayabilmek gerekecektir.

Özel hayatımızda plansız çalışmanın pek çok sakıncaları olduğu gibi, devlet işlerinde, diğer cemiyet ve ortaklıklarda plansız hareketin sakıncaları daha da önemlidir (16).

Plansız davranışların sakıncaları aslında planlamanın ne kadar önemli olduğunun da en iyi açıklayıcısıdır.

Her zaman gelecek hakkında belirsizlik mevcuttur. Fertler gibi devletler de gelecekleri hakkında karar vermek üzere tahminler, planlar yapmalı ve onları değerlendirmelidirler. Böylece hükümetler geleceğe ait ve bir yılı aşan süre için faaliyetlerini programlamalıdır. Bu faaliyetlerin programlanması gereği, planlamayı zorunlu kılan faktörlerden biridir(17).

Planlama ileriye önceden görmek, bir başka deyimle belirli bir hareketi, yürütme sırasında değil, önceden kararlaştırmaktır. Örgütlerin yönetilmesi için önce amaçların saptanması, izlenen politikanın geliştirilmesi ve bir yürütme planının hazırlanması zorunludur. Kuruluşların çalışmalarının başarılı olması, planların iyi hazırlanmasına ve başarılı olmasına bağlıdır (18).

Dünya ülkelerinin yönetiminde başvurulan planlama tekniği, bu ülkelerin planlamanın önemini iyi kavramaları nedeniyle sürekli gelişmekte ve önem kazanmaktadır. Ayrıca dünya da kıt kaynakların en iyi kullanımı ancak iyi bir planlama ile mümkündür. Bu nedenle planlamanın devlet ve toplum için ne kadar önemli olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

(16) TORTOP, Nuri : a.g.e., s. 145.

(17) COŞKUN, Gülay: a.g.e., s. 115-116.

(18) TORTOP, Nuri-İSBİR, EYÜP, G.: Yönetim Bilimi, Ankara, s. 51 (Baskı tarihi yok).

II- PLANLAMANNIN FAYDALARI ve UYGULANMASI

A) PLANLAMANNIN FAYDALARI

Planlamanın faydaları denince neyin nasıl yapılacağı konusunun önceden bilinmesi zarureti inanamak gerekir. Hedefe ulaşabilmek için önceden saptanmış alt programların uygulamaya sokularak, amacı gerçekleştirilmeye çalışılır.

Planlama işgücünün, personelin, malzeme, para ve yerin en etkili ve en ekonomik biçimde kullanılmasını sağlar. Gelecekteki ihtiyaçların önceden bilinmesi, örneğin; personel ihtiyacının bilinmesi ve istenilen zamanda bunların hazır bulundurulması, örgütün içinde yetiştirilmesi çarelerinin aranmasına yardımcı olur (19).

- Planlama sayesinde amaçlar açık olarak belirlenir ve belirlenen amaçlar doğrultusunda uygulamalara ağırlık verilir.

- Planlama ulaşılabilecek hedefleri saptamaktadır ve bu hedeflere hangi yöntem ile ulaşılabileceğini belirler.

- Planlama daha sonraki dönem planlamalarına ışık tutar temel hazırlar.

İdari planların önceden hazırlanmasından doğan faydalardan aşağıda gösterilmiş olanlar özellikle önemlidir (20).

- Faaliyetlerin birbiriyle ahenkli olarak belli amaçlara doğru yöneltilmesinde kolaylık sağlanır.

- Kritik durumlar önceden tahmin edilebilir.

- Özellikle tekrar tekrar kullanılacak olan sürekli muameleler için daha etkili metot ve muameleler geliştirmek mümkündür.

- Planların önceden koordinasyonu, faaliyetlerin koordinasyonuna yardım eder.

(19) TORTOP, Nuri -İSBİR, Eyüp, G.: a.g.e., s. 52.

(20) NEWMAN, H. William: a.g.e., s. 61.

Ayrıca plan sayesinde gelecekteki ihtiyaçlar ve ürün mümkün olduğu kadar belirli olduğundan, risk en aza indirilmiş olur ve yönetimde iletişim ve raporlama sistemi ve kuramsal işlem modelleri, bilgi işlemi, sistem operasyonları belirli seçenek tercihlerini özendirir (21).

B) PLANLARIN UYGULANMASI

Planlar, saptanan hedeflere ulaşıldığı zaman başarılı sayılırlar. Planın hedefe ulaşması demek, planda öngörülen, işlerin yapılması demektir. Plan uygulanmak için yapılır. Aksi halde kağıt üzerinde kalır. Planın uygulanması ilgili kuruluşlar ve özellikle halk tarafından benimsenmesi ve desteklenmesi için, hazırlanan planların tanıtılması, öngörülen hedeflere halkın inandırılması, gereklidir (22).

Planların uygulamada başarılı olması için esnek bir yapıda hazırlanması, ve plan içinde yer alan tedbirlerin sayısının olabildiğince fazla olması, plana esneklik kazandırır. Uygulayıcı kuruluşların önerileri doğrultusunda düzenlenen tedbirler, bu kuruluşların anılan tedbirleri gerçekleştirme gücü ile paralel doğrultusunda olması gerekir.

Her planlama çalışmasının nihai hedefi, uygulamayı etkilemektir. Başarısı uygulamayı, hedefleri doğrultusunda ne kadar etkileyebildiği ile ölçülür (23).

Plan ve programların hazırlanması ile uygulaması planlama sürecinin birbirinden ayrılmaz iki parçasıdır. Planların hazırlanması ve uygulanması türlü aşamalardan geçer. Bu aşamaları bilgi toplama, planlama, eşgüdüm (Koordinasyon), uygulama ve denetleme olarak sıralayabiliriz (24).

(21) COŞKUN, Gülay: a.g.e., s. 130-131.

(22) TORTOP, Nuri : a.g.e., s. 148.

(23) TEKEİ, İlhan-İLKİN, Selim: 1974 Türkiye'de İktisadi Kalkınma Planı, ODTÜ Yayını, Ankara, 1981, s.24.

(24) TORTOP, Nuri - İSBİR, Eyüp, G.: a.g.e., s. 56.

- Bilgi toplama

İyi bir plan hazırlanması için önce konu ile ilgili bilgilerin toplanması gerekir. Bu bilgiler hazır olmayabilir. Bu durumda araştırma yaparak istenilen bilgileri elde etmek yoluna gidilir.

- Planlama

Toplanan bilgiler ve yapılan araştırmalardan yararlanarak geleceğe yönelik tahminler yapılır. Amaçlar ve hedefler saptanır. Yapılan bu tür çalışmaların ürünü plandır.

- Eşgüdüm (koordinasyon)

Planların her aşamasında eşgüdüm gereklidir. Beklenen sonuçlara ulaşmak için uyumlu bir çalışma yapılması zorunludur. Bütün kuruluşların hizmetlerin yerine getirilmesinde birbirlerini tamamlayıcı yolda hareket etmeleri faydalı olacaktır. Eşgüdüm, planın her aşamasında gereklidir. Plan yapılmasında ve bunların uygulamasında da aynı derecede eşgüdüm sağlanmalıdır.

- Uygulama

Planlar hazırlandıktan ve usulüne göre yetkili organlarca kabul edildikten sonra uygulamaya geçilir. Uygulama için öngörülen süreler planda belirtilmelidir. Bu sürelere uyularak planın gecikmeye meydan vermeden uygulanması gerekir.

- Denetleme

Planların hazırlandığı biçimde uygulanıp uygulanmadığını, uygulamada karşılaşılan güçlükler ve aksaklıklar denetleme ile meydana çıkar. Bu yönden planların tam uygulamasını sağlamak için denetleme zorunludur. Denetleme, plan uygulayıcılarını korkutmak eksikliklerini bulmak anlamına gelmez. Planların beklenen sonuçları sağlaması için uygulamada karşılaşılan güçlükleri gidermek, aksaklıklarını düzeltmek için alınması gereken tedbirleri ve ilgililere iyi ve doğru yolu göstermek anlamına gelir.

III- PLANLARIN TÜRLERİ

Planlama uygulama şekli ve süreleri bakımından çeşitli şekilde farklılıklar gösterir.

A) UYGULAMA BİÇİMİNE GÖRE

1- Demokratik Planlar

Planın yapılma gereksinmesine en iyi yanıt vermeye çalışan ve amacın gerçekleşmesiyle yakından ilişkili gruplar tarafından oluşturulan planlardır. Uygulamasında ve uygulama konusunda plan hizmet götürüleceği grupların etkisi fazladır. Plan hazırlanmasında ve uygulamasında demokratik yöntemlere uyularak, örneğin ilgili kuruluşların ve halkın görüşleri değerlendirilerek, hazırlanan ve uygulanan planlar demokratik planlardır. Bu tür planlama yöntemi demokratik ülkelerde uygulanır. Plan hazırlanmasında halkın yanında özel ve kamu kuruluşlarının görüş ve düşünceleri alınır. Hazırlık aşamasında sağlanan bu işbirliği, uygulama aşamasında da devam ettirilir.

Planlar uygulanırken kamu kuruluşlarının ve özel kuruluşların plan amaçlarını benimsemelerine önem verilir. Planın halk tarafından benimsenmesi gereğine inanılır. Çalışmalara halkın desteğinin sağlanması, yardımda bulunması için çaba gösterilir. Zorlama yerine gönüllü katkı esas alınır. Özel girişimlerin plan amaçlarına yönelmesi için inandırıcı, teşvik edici ve özendirici yöntemlere başvurulur. Vergi ve kredi usullerinde, özel girişimi plan hedeflerine uygun girişimlerde bulunmaya yönelten yöntemler uygulanır (25).

Demokratik bir düzende halkın kendi hakkında alınan kararlardan, olup bitenlerden haberdar olması gerekir. Kalkınma davası ancak milletçe benimsendiği takdirde başarıya ulaşabilir. Bu sebeple, kalkınma için yapılan çalışma ve prog-

(25) TORTOP, Nuri - İSBİR, Eyüp, G.: a.g.e., s. 58-59.

ramların her vesile ile halka açıklanması ve millete mal edilmesi, demokratik planlamanın temel taşıdır (26).

Demokratik bir toplum içinde milletçe benimsenmesi bakımından plan, çoğunluğun kabulüne layık olmalı, fakat ayrı siyasi görüşleri belirli milli menfaat çizgisinde birbirine yaklaştırmalıdır. Hedefler ve tedbirlerin tutarlılığından ise fedakârlık edilmemelidir (27).

2- Zorlayıcı Planlar

Zorlayıcı planlar, planların hazırlanmasında ve uygulamasında demokratik yöntemlerin uygulanmaması anlamına gelir. Bu tür planlar bütün sektörler için emredicidir. Demokratik kuruluşların görüşleri alınmadan hazırlanan ve uygulanmasında da otoriter bir tutum izlenen planlardır. Halkın ve demokratik kuruluşların plan hazırlanmasına ve uygulamasına katkıları yoktur. Yöneticiler katı emirler vermek eğilimindedirler. Bunların tartışılması ve tek yönlü olarak alınmış olan kararların değiştirilmesi olanağı yoktur (28).

Baştan Soyetler de olmak üzere demir perde gerisi ülkelerde tatbik edilen planlamada ya amme hayatının bütün faaliyetleri plan içine alınır veyahut temel ekonomik faaliyetlere inhisar ederler (29).

Merkeziyetçi bir anlayışla hazırlanıp zora dayalı yatırımlarla uygulanan planlarda insan faktörünün gönüllü katılımı yoktur.

(26) Planlama Nedir, Niçin plan yapıyoruz; DPT yayını No:1, Ankara, 1964, s. 12-13.

(27) DEMİREL, Süleyman: DPT Kuruluşunun 10. Yıl Münasebetiyle Başbakan Beyanatı. DPT Bülteni, No. 5-11, Ankara, 1970-71. s. 45.

(28) TORTOP, Nuri, İSBİR, Eyüp G.: a.g.e., s. 58.

(29) Planlama ve Türkiyede Uygulama. TODAİE Yayını, Ankara, 1961, s. 10.

B) SÜRELERE GÖRE PLANLAR

Planlar uygulama sürelerine göre de çeşitlilik gösterirler.

1- Kısa Süreli Planlar

Kısa süreli planlar, en yakın gelecek tarih planının süresini teşkil eder. Kısa süreli planlar, uzun ve orta süreli planların öngördüğü hedeflere uygun olarak hazırlanan ve kısa bir süreyi, genellikle bir yıldan daha az bir süreyi kapsayan planlardır. Kısa süreli planlar olağan üstü durumlar dolayısıyla geçici olarak, kısa bir süre için hazırlanan planları da kapsamına alır. Bu nedenle kısa süreli planlar olağan üstü planlar olarak da isimlendirilir (30).

2- Orta Süreli Planlar

Orta süreli planlar uzun süreli plan hedefleri ve stratejisinin ışığı altında hazırlanan uygulama, proje ve programlardır (31). Orta süreli planlar genellikle idari ve politik gereklere göre süre tespit edilmekle beraber önemli projelerin olgunlaşmasına yetecek kadar süreyi kapsamasına özellikle dikkat edilir. Bu sürenin aynı zamanda belli projelerin ele alınarak, ayrıntılı programlamaya olanak verecek uzunlukta olmasına da çalışılır (32). Orta süreli planların hazırlanması uzun vadeli planlara göre daha kolaydır. Çünkü temel hedef ve gereksinimler uzun süre için hazırlanan planlar da bellidir. Orta süreli planlar, genellikle beş yıldan az süre için hazırlanan ve özellikle yıllık programların hazırlanmasında yararlanılan plan türleridir.

(30) TORTOP, Nuri - İSBİR, Eyüp, G. : a.g.e., s. 58.

(31) TORTOP, Nuri - İSBİR, Eyüp, G. : a.g.e., s. 57.

(32) Ekonomik Kalkınma için programlama Teknikleri, Programlama Teknikleri Üzerinde Birinci Uzman Grubu Raporu, Ankara, 1965, s. 6.

3- Uzun Süreli Planlar

Uzun süreli plan, mümkün olan uzun süreyi ve bu sürede istenilen sonuçları tasarlamayı ifade eder. Amaçların kesin olarak bilindiği zaman izlenecek yolu saptamak kolaylaşır.

Bugün iyi ve isabetli karar vermemiz için, bu kararları niçin aldığımızı bilmemiz gerekir. Uzun süreden ne anlaşılacak gerektiği sorusunun cevabı tek değildir. Uzun süreli plan deyince kuruluşlara göre, değişen beş, on onbeş veya yirmi yılı ve hatta daha uzun süreyi kapsayan planlar akla gelmektedir. Burada önemli olan plan hedeflerinin eldeki imkanlara göre, gerçekleşebileceği zamanın belirlenmesidir. Belirlenen bu zaman planın süresini de belirleyecektir. Uzun süreli planları hazırlamak güçtür. Zira çok uzun bir süreyi kapsayan tahminler yapmak zorunluluğu vardır. Uzun süreyi tahmin etmek çok güçtür. Bu nedenle uzun süreli planlar, genellikle izlenecek genel politika ve stratejik hedeflerle ilgili amaçları ve görüşleri içerir (33). Uzun vadeli plan, şimdi verilmiş bir kararın gelecekteki etkilerini görmeye çalışılır. Uzun vadeli plan gelecekteki alternatifleri inceleyerek halihazırda alınması gerekli kararlara ışık tutar. Gelecekteki fırsat ve tehlikeleri şimdiden saptamak, buna göre hareket tarzını belirlemek, uzun vadeli planın en önemli amaçlarından biridir (34).

(33) TORTOP, Nuri- İSBİR, Eyüp, G.: a.g.e., s. 57.

(34) PAMUK, Gündüz - ALEV, Turgut- YUCAOĞLU, Erkut-YARAR, Ruzan-KUÇUK, Mehmet- ELİN, Sevgi: Uzun Vadeli Planlama, No.143, İstanbul, 1978, s. 6.

İKİNCİ BÖLÜM
İRAN'DA PLANLAMANIN TARİHSEL
GELİŞİMİ ve MEVCUT DURUMU

I- TARİHSEL GELİŞİMİ

İran'da planlama çalışmalarını başlıca iki bölümde incelemek mümkündür. Şah zamanında ve İran İslam Cumhuriyeti dönemindeki planlama çalışmaları ayrı ayrı ele alınmalıdır.

Planlama düşüncesi dünyamızda çok eski tarihlere dayanmıyor. İkinci Cihan Savaşından önce 1917 Sovyetler Birliği Devrimi ile planlı kalkınma fikrinin başladığı, bazı yazarlarca ileri sürülmektedir.(1).

İkinci Cihan Savaşının bitmesi ile birlikte planlama diğer bazı ülkelerde uygulanmaya başladı.

Toplum kalkınmasını süratle ve geniş çapta yapmak ve kaynakları en rasyonel şekilde kullanmak planlı kalkınmayı gerekli kılmıştır. Ondokuzuncu yüzyılda İngiltere'de uygulanmaya başlıyan plânlı kalkınma hareketi bugün hemen hemen bütün ülkelerde uygulama alanı bulmuştur (2).

1930 yıllarından sonra gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde mali olanakların kısıtlılığını ve öte yandan ekonomik kalkınmayı sağlamak için giderek bu ülkelerde planlama başlamıştır. Bu ülkeler arasında 1948 Yılında İran'ın da plânlı kalkınma dönemine girdiğini ifade edebiliriz (3).

(1) GROGRY, Grosman: (Çev. Gazi Abolfath), Bernamırizi der Deh kışver şarg ve Garb (10 Batı ve Doğu Ülkelerde Planlama) Tehran, 1968, s.133.

(2) EROĞLU, Hamza: İdare Hukuku, Ankara,1985, s.154.

(3) Bernamı rizi der İran (İran'da Planlama), İran Planlama ve Bütçe Teşkilatının Yayını, Tehran, 1970, s.16.

İkinci Cihan Savaşından önce ekonomik planlamadan söz edilmesine rağmen, İran'da planlama henüz uygulamaya konulmamıştır.

İkinci Cihan Savaşı sona erdikten sonra, ülke yöneticileri planlamanın eksikliğini fark etmişler, bu yönde çalışmalara başlamışlardır. Ekonomik durumun daha iyiye gitmesini sağlamak ve halkın gelir seviyesini yükseltmek, ancak ciddi bir planlama ile mümkündür. Bu düşünce ışığında 1937 yılında, Ticari İşlemler Bürosunun teklifi ile Bakanlar Kurulu tarafından Ekonomik Planlama ve İnceleme Komisyonu kurulmuştur (4).

Bu Komisyon, bir komisyon başkanı ile beraber toplam 10 kişiden müteşekkildi. Ekonomik planlama ve İnceleme Komisyonunun konu ile ilgili en önemli görevi ekonomik planları incelemek, incelenen planlar arasından uygun görülen planları saptatarak uygulanmasını sağlamaktı. Tespit edilen bu planların nasıl bir sistem içinde uygulanacağını programa bağlamak, Komisyonun diğer önemli bir görevini teşkil etmekte idi.

Planların Komisyonda incelenmesi sonucunda karar, Komisyon üyelerinin oy çokluğu esası ile alınmakta idi. Ancak, karar yeterli sayı oluşturulamayan hallerde (oyların eşit olması durumunda) Komisyon başkanının oyu ağırlıklı bir nitelik kazanıyor ve karar başkanın oyu doğrultusunda gerçekleşiyordu. Komisyonda etkin gücü başkan oluşturunordu.

İran, yurtiçinde üretilen ürünleri düzenli ve sağlıklı bir yapıya kavuşturmak, üretimi artırmak için 27 Eylül 1937 yılında, yukarıda belirtilen Komisyona bağlı olarak çalışmak üzere, "Üretim Planlama Komisyonu" adı altında bir alt Komisyon oluşturmıştır. Oluşturulan bu Komisyon hemen çalışmalara başlamış ve ürünlerin düzenli üretilmesi ve üretimin artırılması ile ilgili tespit etmiş olduğu teklifleri Ekonomik İnceleme

(4) Sabığlı Bernamı rizi der İran (İran'da Planlamanın Geçmişi), IPBT Yayını, Tehran, 1983, S.2.

Komisyonuna bildirmiştir. Ancak, 1938 Yılında Üretim Planlama Komisyonunun çalışmaları yetersiz görülerek, Komisyonun faaliyetleri durdurulmuştur (5).

Faaliyeti durdurulan bu alt Komisyon yerine düzenli bir ekonomik planlama için 1944 yılında Yüksek Ekonomi Şurası(Şurai Âli İgtisadi) kuruldu. Bu Şuranın amaçlarından bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz (6).

- Milli para sisteminin iyileştirilmesi ve para değerinin korunması ile ilgili çalışmalar.
- Emisyon ile ilgili planlama çalışmaları.
- Sanayi ve tarım ürünleri üretiminin artırılması ile ilgili çalışmalar.
- Devlet yatırımlarının mali açıdan incelenmesi ile ilgili görevler.
- Halkın refah seviyesini artırmak, ekonomik yaşamını sağlıklı bir yapıya kavuşturmak ve devamlılığını sağlamak ile ilgili görevler.

Yüksek Ekonomik Şuranın (Şura'ı Âli İgtisadi) teşkili ise, Başbakan başkanlığında üst düzey bürokratlardan seçilmiş 24 kişinin iştiraki ile sağlanıyordu. Şuranın başkanlık görevini Başbakan yürütüyordu. Başbakanın bizzat toplantıyı yönetmemesi durumunda toplantı, "Başbakanın vekili" tarafından sevk ve idare edilmekte idi.

Başbakan vekilliğine, üyeler arasından seçim sonucu çoğunluk ile kazanan üye sahip oluyordu. Yüksek Ekonomik Şura, ayda bir Başbakanın ya da Başbakan vekilinin başkanlığı altında toplanıyordu.

28 Mart 1945 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Yüksek Ekonomik Şura çalışma programında değişiklikler yapıldı. Aynı yılın Nisan ayında ise genel bir organizasyon ve programlama için İran Merkez Bankası bünyesi içerisinde ayrı bir Komis-

(5) FİROZ, Tofik, Bernamı rizi İgtisadi der İran (İran'da Ekonomi Planlaması), Tehran, 1980, s.8.

(6) Tozih der Morıd, Bernamı rizi der İran (İran'daki Planlama Hakkında Açıklamalar), İPBT Yayını, Tehran 1983, s.3.

yon kuruldu.

31 Mart 1946 yılında Başbakanın başkanlığındaki Yüksek Ekonomik Şura, yeni bir tasarı hazırladı. Bu tasarının amacı, halkın refah düzeyinin artırılması ve gelir dağılımının dengelenmesi konularını kapsıyordu. Yine tasarının ardından aynı yılın Nisan ayında, Maliye Bakanlığı çalışma konusu "kalkınmayı sağlamak, bayındırlık çalışmaları ve hedefleri ülke ekonomisini düzeltmek" olan bir özel kurulun kurulmasını teklif etti (7).

Bakanlar Kurulu tarafından incelenen bu teklif, uygun görülerek onaylandı. Bu özel kurul çalışmalara başladı. Her yılın Haziran ayının 20'sinde bu kurul, inceleme çalışmaları ile tespit etmiş oldukları sonuçları Başbakanlığa raporlar halinde sunuyorlardı.

Bütün bu çalışmalar, İran'da planlı dönemin başlamasının ilk uygulamaları sayılabilir. Zira, bu dönemden sonra İran'da ilk ikisi yedi yıllık olmak üzere beş dönemli, beş yıllık plan yapma çalışmalarına girişilmiştir. Ancak büyük ölçüde bütün dönemlerde başlangıç ilkelerine sadık kalınarak planlamanın amacı olarak toplumsal kalkınma, ekonomik büyüme ve gelir dağılımının adil hale getirilmesi hedeflenmiştir.

Bu kurul planlı dönemin birinci yediyıllık planlama çalışmalarının ilk kurulunu teşkil etmektedir.

Kurul, çeşitli bakanlıklarla, resmi kurum ve kuruluşlara, mali analiz planları ve organizasyon önerileri ile sair planlar hazırlayarak, bu planların uygulanmasının teklif etmiştir.

Sözkonusu kurul, yukarıda belirtilen çalışmaları yaparken kendi içinde oluşturduğu bir alt komisyon ile ülkenin bütçe ve genel giderleri programlarının denetlenmesi işini de inceleyerek planlama kapsamına almıştır. Bu Komisyonun bilim adamları yanında ilgili bakanlar ve konu ile

(7) FİROZ, Tofik: Bernamı rizi Igtisadi der İran, a.g.e., S.12.

alakalı uzmanlardan oluşan toplam 10 üyesi bulunmaktadır. Bu alt komisyon 8 Ağustos 1946 yılında Yüksek Programlama Kurulu "Teşkilatı Âli Bernamı rızı" adı altında planlama ve Bütçe Teşkilatının nüvesini teşkil etmiştir. Bu kurul, planlama ve Bütçe Teşkilatının resmen kurulmasına kadar çalışmalarını sürdürmüştür.

25 Ağustos 1946 yılında alınan bir karar ile bu kurul, sağlık işleri, savunma, içişleri, dışişleri, tarım ve meslek posta, telefon, telgraf ve ticari komisyonlar olmak üzere toplam beş komisyon ile çalışmalarını sürdürmüştür (8).

Bu anlayışla çalışmalara başlayan komisyonlar, zaman içerisinde çeşitli kararlar alarak, bu kararları uyguladılar. Beş yıl ve yedi yıl arasında değişen planlar hazırladılar. Beş ayrı komisyona bölünerek çalışmalarını sürdüren komisyon ülke çapında geniş kapsamlı ve uzun zaman alan incelemelerden sonra baştan planlama verilere uygun çalışmalarını yapma için ülke ekonomisinin yeterli olmadığını ve çalışma sonuçlarını realize edecek kaynakların ve sermaye birikiminin ülkede bulunmadığı tesbitine ulaşarak baştan yapılan planın yeniden gözden geçirilmesi kanaatine vardı.

30 Ekim 1947 yılında Yüksek Ekonomi Şura üyeleri içinde Müşerref Nefisi adındaki bir üye Başbakan tarafından başkanlığa seçildi. Müşerref Nefisi'nin görevi, Yüksek Ekonomi Şura'sının üyeleri tarafından hazırlanan projelerin düzenlenmesi ve uygulanabilir düzuma getirilmesini sağlamaktı.

Müşerref Nefisi çalışmalarını 29 Kasım 1947 yılında bitirerek başkanlığa rapor halinde önerilerini iletti. Bu rapor, Yüksek Ekonomi Şurası üyelerinin hazırladıkları projelerin uygulamaya konması halinde, bu projelerin genel mali portresinin 21 Milyar Riyal dolayında tahmin edilmesinin gerektiğini ve bu rakamın bir kısmını karşılamak için ulus-

(8) FİROZ, Tofik: Bernamı rızı İgtisadi der İran, a.g.e., s.16.

lararası bankalardan 6.700.000 Riyal kredi alınması gerektiğini tesbit ediyordu (9).

Tüm bu olayların sonucu olarak 2 Haziran 1948 yılında yedi yıllık dönemi kapsayacak olan ilk kalkınma planı tasarısı belirlenmiş olmaktaydı. Kalkınma planı tasarısının mali tutarı 21 milyar Riyal olarak hesap edilmiş ve mali portre bu şekilde belirlenmiştir. Şura, yedi yıllık kalkınma planı tasarısında bazı değişiklikler yaparak anılan tasarıyı 23 Eylül 1948 yılında İran Şura Meclisine görüşülmesi için sunmuş ve uzun görüşmelerden sonra İran Şura Meclisi tasarıyı oylayarak, kabul etmiştir.

Kabul edilen ilk yedi yıllık kalkınma planı, 15 Aralık 1948 yılında yürürlüğe girmiştir.

İran, tarihinde ilk defa bu planı ile programlama ve organizasyonu resmileştirmiş, belirli hedeflerle saptanan usullere ulaşılması için çalışmalara başlamıştır.

İran'da uygulanmış olan beş adet kalkınma planını şu şekilde gösterebiliriz (10).

	1	2	3	4	5
Programlama tasarısının kurul karar tarihi	1948	1955	1962	1967	1972
Planın başlama tarihi	1948	1955	1962	1967	1972
Planın bitiş tarihi	1955	1962	1967	1972	1977
Planın süresi	7 Yıl	7 Yıl	5 yıl	5 yıl	5 yıl
Planın portresi	21 milyar Riyal	84 mily. riyal	230 mily. riyal	480 mily. riyal	950 mily. riyal

Çizelge-I-

- (9) ALAİ, Mahmut: meceliyi Bernamı ve Bütçe (Bütçe ve Planlama Dergisi): İPBT Yayını, Tehran, 1949, s.3.
- (10) Planning in Iran (İran'da Planlama): İPBT Yayını, Tehran, 1978, s.19)

Not: 1948-1978 yılları arasındaki planlara göre düzenlenmiştir.

A) ŞAH ZAMANINDA PLANLAMA ÇALIŞMALARI

İran'da yatırım ve sosyal konuların planlanarak yürütülmesi fikri ve uygulaması Mohammad Rıza Şah Pehlevi zamanında başlamışlar ve ilk ikisi yedi yıllık ve son dört dönemi de beşer yıllık olmak üzere, altı dönemde incelenebilir.

1- Birinci Kalkınma Planı (Yedi Yıllık, 1948-1955)

Birinci yedi yıllık kalkınma planı İran Milli Şura Meclisinde görüşülüp, onaylandıktan sonra yürürlüğe girmiştir. Ancak, uygulamaya başlayabilmek için gerekli finans kaynağı yetersizliği nedeniyle, kalkınma planının maliyet tutarının % 32'sinin kredi olarak temin edilmesi gerekiyordu.

Uluslararası Bankası yetkilileri % 32'lik kredinin, birinci yedi yıllık kalkınma planı hakkında yeterli derecede bilgi edinilmesi sonucunda verilebileceğini ifade ettiler.

Anılan Bankaya gerekli bilgi akımı sağlanarak Bankanın kredi verilmesi gerçekleşebildi (11).

Birinci yediyıllık kalkınma planının uygulaması için gerekli mali güce kavuşan İran Hükümeti planı uygulama alanına koydu. Planlamanın ilk iki yılı "Planlanma ve Bütçe Teşkilatı", "Sazımanı Bernamı ve Bütçe" kurulması ve bu teşkilatın denetimi altında sanayi müesseselerinin kurulma hazırlıkları ile geçti.

a) Amaçlar

- aa) Üretim ve ihracatın artırılması,
- bb) Tarım ve endüstri alanlarının modernleştirilmesi ve sağlıklı bir yapıya kavuşturulması,
- cc) Yeraltı zenginliklerinin değerlendirilmesi,

(11) Sabıgıh Bernamı rizi der İran, a.g.e., s.21.

- dd) Ülke çapında sağlık çözümlenerek modern hastanelerin sayısını artırmak ve nihayet bu hastahanelerde çalışacak uzman personel sayısını artırmak, ee) Nüfusun okuma yazma oranını yükseltmek (12).

b) Değerlendirme

Birinci yedi yıllık kalkınma planı hazırlanırken mali portresi 21 milyar riyal olarak hesaplanmıştı. Planın yürürlüğe girip uygulanmaya başlaması esnasında planın gerçekleşmesini sağlayacak olan toplam 21 milyar Riyal tutarındaki kaynağın bulunmaması nedeniyle mali sıkıntılar başgösterdi ve bu durumda planın başarıya ulaşmasını engelledi. 1951-54 yılları arasında İran'ın petrol gelirlerinin kesilmesi de, planın uygulanmasının aksamasına sebep olan ikinci unsur olarak ortaya çıktı.

Yukarıda anlattığım gibi birinci yedi yıllık kalkınma planının ilk iki yılı planlama ve Bütçe Teşkilatının kurulması ve bu teşkilatın denetimi altında sanayi müesseselerinin kurulma hazırlıkları ile geçmiştir.

Birinci yedi yıllık kalkınma planının sonuçlarına baktığımızda, başarısız bir plan olduğu derhal göze çarpacaktır (13).

1948-55 yılları arası planlamanın resmi süresi gerçekleşen mali kaynak miktarı 4,1 milyar Riyal yani yedi yıl için tahmin edilen genel meblağın % 16,5'i olmuştur. İlk yedi yıllık planın başarısızlığı, baştan tesbit edilen her amaçtaki sonuçlarda kendini göstermiştir.

İran'da ilk yedi yıllık plan uygulanması dönemi 1955 yılında sona erdi.

(12) Bernamı Haft Salıyı Evvel İran (İran'ın İlk Yedi Yıllık Planlaması): IPBT Yayını, Tehran, 1950, s.15.

(13) DEFTERİ, Ferhat: Bernamı rizi der İran (İran'da Planlama): Farabi Üniversitesi Yayını, Tehran, 1985, s.10.

2- İkinci Kalkınma Planı (Yedi Yıllık, 1955-1962)

İkinci Yedi yıllık kalkınma planında, petrol krizinin nedenleri incelendikten sonra, petrol gelirinin düzenlenmesi ve artırılması ile ilgili program hazırlandı.

Birinci Yedi Yıllık Kalkınma Planının uygulanmasına son verildikten sonra, yeniden ülkenin kalkınması ve halkın refah seviyesinin yükseltilmesi ile ilgili çalışmalara canlılık kazandırıldı. Birinci kalkınma planında bazı değişiklikler yapılarak, yeni programlar ikinci yedi yıllık plana dahil edildi.

Bu şekilde ikinci yedi yıllık kalkınma planı tasarısı hazırlandı. Hazırlanan tasarı İran Milli Şura Meclisine sunuldu. Oylanan tasarı kabul edilerek, 1955 yılında yürürlüğe girdi. İkinci yedi yıllık kalkınma planının uygulanması ekonomik sistemdeki rahatsızlıklar nedeni ile yavaşladı (14). Bu rahatsızlıklar kabaca şöyle sıralanabilir;

Yurtdışından sağlanmış olan yabancı sermaye, beklenen derecede gerçekleşemedi. Ülkenin savunma giderleri yükseldi. Bütçede yeralan giderler programın üstüne çıktı.

Giderlerin artması nedeni ile hükümet planlama teşkilatına ayrılmış olan program tahsisatlarını (ki bunlarda petrol gelirleri idi) başka programlarda kullanmaya başladı.

Böylece, planlama teşkilatı petrol gelirlerinin azalması ile ikinci yedi yıllık kalkınma planında zorunlu kısıntılara gitmek zorunda kaldı.

1958-61 yılları arasında ikinci kalkınma planında yukarıda belirtilen zorluklar nedeniyle değişiklikler yapıldı. Bu değişikliklerden sonra planın uygulanması için lazım olan 34 milyar Riyal mali finans dış kaynaklardan kredi biçiminde sağlandı.

(14) Morori ber Bernamıyı Haft Salı Dovomı İran (İran'ın İkinci Yedi Yıllık Kalkınma Planının Revizyonu) Planlama ve Bütçe Teşkilatı Dergisi, IPBT Yayını, Tehran, 1965, s.3.

a) Amaçlar

- aa) Tarımın modernleştirilmesi ve tarıma açık alanların çoğaltılması yolu ile tarımda üretimin artırılması,
- bb) Yeraltı su kaynaklarının değerlendirilmesi,
- cc) Akarsulardan en yüksek düzeyde yararlanmayı sağlamak amacıyla sulama kanalları açılması çalışmaları,
- dd) Tahran-Tebriz, Meşhed şehirleri arasında demiryollarının kurulması, demiryollarında meydana gelebilecek aksaklıkların giderilmesi,
- ee) Şiraz ve İsfahan şehirlerinde uluslararası kullanıma elverişli yapıda havaalanlarının yapılması,
- ff) Ülke karayollarının yeniden düzeltilmesi ve yeni karayollarının yapımına başlanması,
- gg) Ülke içindeki mevcut limanların kullanıma elverişli duruma getirilmesi, tespit edilen yerlerde yeni limanların yapımını başlanması,
- hh) Ülke içi haberleşme ağının kurulması. Başkent Tahran'ın diğer ülke şehirleri ile haberleşme bağlantısının kurulması çalışmalarına başlanması,
- ıı) Demirçelik Fabrikası gibi ana hammadde fabrikaları kurarak ülke çapında sanayileşmeyi sağlamak ve özel sektörün sanayi yatırımları için teşvik tedbirleri alınması,
- ii) Ülkenin endüstri ve tarım alanlarındaki ihtiyaç duyulan hammaddelerin sağlanması,
- jj) Küçük şehir ve ilçelerde yerel yönetim ile yerel kalkınmanın teşvik edilmesi,
- kk) İlk, orta ve yüksek öğrenim alanlarında gerekli olanakları sağlamak ve bu suretle sanayi ve endüstri sektörlerinde duyulan kalifiye eleman

ihtiyacını karşılamak (15).

b) Değerlendirme

1955-62 yıllarında uygulanmak üzere yapılan ikinci Yedi yıllık planın hedefleri için sınırlı miktarda ödenek ayrılabilmişdir. Bu ödenek, çeşitli zamanlarda gözden geçirilerek uygulamada aksaklık yaratıp yaratmadığı konusunda kontrol edildi.

Ayrıca ülkedeki sürekli fiyat artışları, ödenğin daha da yetersiz kalmasının bir nedenini oluşturmakta idi.

Planda tarım, sulama ve ülkenin sanayileşmesi ile taşımacılık çok önem kazanmıştı. Bu planlamaya gereken maddi kaynak 84 Milyar Riyal idi (16). İkinci yedi yıllık planın uygulanmasında, bir yandan baştan planlanan parasal kaynakların değişmesi nedeniyle planların devamlı gözden geçirilmesi zorlukları, diğer yandan zaman içerisinde bazı yatırımların (bayındırlık gibi) gerçekleştirilme maliyetlerinin sürekli artması planın uygulama zorluğu olarak karşımıza çıkmakta idi.

Devlet teşkilatları ve Planlama Bütçe Teşkilatı arasındaki uyumsuzluklar ve devletin bayındırlık planları ile mali ve ticari siyasetleri arasında anlaşmazlıklar, planlamanın istenen biçimde yürütülmesine engel oluyordu. İkinci kalkınma planında fiyatların artması nedeniyle ülkede enflasyona yol açtı. Bunun önüne geçmek için hükümetçe mal ithali yolu ile fiyat artışlarının önlenmesi düşünüldü ve derhal uygulamaya konuldu (17). Ancak bu önlem ülkenin döviz kaynaklarının tükenmesine neden olmaktaydı.

(15) Sabıghı Bernamı rizi Mantıgıyı der İran (İran'da Bölgesel Planlamanın Geçmişi): İPBT Yayını, Tehran, 1982, s.4.

(16) Morori ber Bernamıyı Haft Salı Dovomi İran, a.g.e., s.15.

(17) Sabıghı Bernamı rizi Mantıgıyı der İran, a.g.e., s.6.

3- Üçüncü Kalkınma Planı (Beş Yıllık, 1962-1967)

İlk iki plan döneminde yedi yıllık süreler esas alınmakla birlikte üçüncü plan döneminde, hem tahmin kolaylığı ve hem de mali tahsis kolaylığı bakımından üçüncü plandan itibaren beş yıllık plan yapma esası benimsenmiştir.

Planlama ve Bütçe Teşkilatı (Sazımanı Bernamı ve Bütçe) tarafından üçüncü beş yıllık kalkınma planı tasarısı hazırlandıktan sonra Milli Şura Meclisinin onayına sunuldu.

Bu tasarı Şuraca onaylandıktan sonra, 1962 Yılında yürürlüğe girdi. Yürürlüğe giren bu dönem planlaması 1962 yılında başlayıp 1967 yılına kadar sürdü. Üçüncü kalkınma planını diğer planlar içinde kalkınma hedefleri bakımından en mükemmeli olarak kabul edilmektedir (18).

a) Amaçlar

- aa) Tarım alanında meydana gelen ithalat artmasını engellemek, tarıma açık alanlar için yeraltı sularından, azami faydalanmanın sağlanması, kırsal bölgeler için baraj yapımına öncelik verilmesi,
- bb) Endüstri alanında çalışmaların artırılması, petrokimya, otomobil, alüminyum, traktör ve buna benzer sanayi malları fabrikalarının yapılması,
- cc) İran-Avrupa trenyolu bağlantısının Türkiye üzerinden geçirilerek hizmete açılması,
- dd) Ülke genelinde izlenebilen bir televizyon yayın kanalı kurulması, mevcut televizyon kanalının da ıslah edilmesi,
- ee) Önceden tespit edilmiş olan şehirler arasında otomatik telefon görüşmeleri için telefon santrallerinin kurulması,
- ff) Eğitim ve öğretim konularında gerekli ve yeterli araçların saptanması ve okulların sayısının artırılmasına paralel olarak öğretmen sayısının artırılması,

(18) Holasıyı Bernamıyı Sıvom, (Üçüncü Planlamanın Özeti) İPBT yayını, Tehran, 1968, s.45.

- gg) Okuma yazma oranını artırma çalışmalarına biran evvel başlanmasının sağlanması,
- hh) Sağlık hizmetlerini yapan kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanması,
- ıı) Sağlık hizmetlerinin ülke çapında dengeli bir şekilde dağıtılmasının sağlanması,
- ii) Toplulukonut faaliyetlerini tek bir elden denetlemek, bu alandaki mevcut ihtiyaçları karşılamak, noksanlıkların giderilmesini sağlamak,
- jj) Konut kanununu günün ihtiyaçlarına cevap verir hale getirmek ve yeni doğan ihtiyaçları karşılayacak yapıya kavuşturmak,
- kk) Kendi imkanları ile özel konut yapmak isteyen kişilere kredi desteği sağlamak (19).

b) Değerlendirme

İran'ın üçüncü planı aynı zamanda ülkenin beş yıllık ilk planıdır ve amaçları bakımından da İran'da hazırlanan diğer planlara göre en mükemmelidir.

230 milyar Riyallık mali limit çerçevesi ile bu planlamada sağlık, öğrenim, tarım, endüstri, ulaştırma ve okul sektörleri önemleri itibariyle öncelik taşıyan konular olarak öne geçmekteydi (20).

Uygulamada üçüncü kalkınma planının başlaması, ülkenin enflasyon ve döviz azlığı ile karşılaşması dönemine rastlar. Bu yüzden ekonomik kalkınma hızı üçüncü beş yıllık kalkınma planının ilk yıllarından tahmin edilmiş oranların altında kalması sonucunu doğurdu.

Tarım sektöründe ise zirai sulamanın darboğaza girmesiyle çiftçilerin mahsul sulama ihtiyacını karşılamakta güç-

(19) Sabıgih Bernamı rizi Mantıgıyı der İran, a.g.e., s.89.

(20) Holasıyı Bernamıyı Sıvom, a.g.e., s.56.

lüklerle karşılaşıldı. Bu yüzden ülke tarımı büyük ölçüde tabiat şartlarına bağlı olarak gelişmesini devam ettirdi. Tarım birimlerinin dağınık olması ve arazi birimlerinin küçük olması nedeniyle, köylere modern tarım yöntemlerinin ulaştırılması gerçekleştirilemedi.

Konuta yapılan harcamaların azalması ve bu konuda istihdam edilen nitelikli eleman yokluğu nedeniyle konut yatırımları ve üretimi beklenen düzeyde olmamıştır.

Ulaştırma alanında ise Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları başta belirlenen hedeflere ulaşamadı.

Okulların yapılması çok yavaş gerçekleşmekteydi. Büyük şehirlerde ilkokul öğrenimi sabah ve öğlen olmak üzere çift tedrisat olarak yürütülüyordu.

Teknik okulların öğrencileri aşağı yukarı iki katına çıkmıştı. Ama öğretim kadrosunun azlığı ve bu okullar ile üretim teşkilatları arasındaki koordinasyonsuzluk nedeniyle mezun olan öğrencilerin istihdamında çeşitli güçlükler ortaya çıktı.

Sağlık planlarının uygulaması, tıp ve sağlık kadrosunun yetersizliği nedeniyle zorluklarla karşılaştı.

Üçüncü kalkınma planının başarısı petrol gelirinin artma ümitlerine bağlı idi. Meclis tarafından üçüncü kalkınma planı için petrol gelirinden ayrılan bütçe şu şekilde tesbit edilmişti (21).

1962	2.yarısı	% 55
1963		% 60
1964		% 65
1965		% 70
1966		% 75
1967		% 80

Üçüncü kalkınma planının ilk yıllarında petrol gelirlerinden az bir miktarın tahsis edilmesine rağmen, diğer yıl-

(21) Gozarışı Saliyanıyı Bankı Merkezi İran (İran Merkez Bankasının Yıllık Raporu): Tehran, 1967, s.197-198.

larda petrol gelirinden Planlama ve Bütçe Teşkilatına ayrılan pay arttığı için, hem tahminden ve hem de uygulamada başarıya ulaşmak mümkün olabildi.

4- Dördüncü Kalkınma Planı (Beş Yıllık, 1967-1972)

1967 yılında başlayıp ve 1972 yılında sona eren dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının gerçekleştirilmesi de diğer planlarda olduğu gibi ülkenin petrol gelirlerinin artması imkanlarına bağlanmıştır (22).

a) Amaçlar

- aa) Ekonomik kalkınma hızını artırmak, milli gelirin yükseltilmesi ve ülkenin sanayileşmesini sağlamak,
- bb) Sosyal hizmetlerin çeşit ve nitelik olarak artırılması ve işsiz vatandaşlar için yeni iş sahaları açarak, işsiz sayısının düşürülmesi, iş adamı ve uzmanların yetiştirilmesi,
- cc) Tarımsal ithalatın azaltılarak, çiftçi üretiminin ve verimliliğinin artırılması,
- dd) İhracatın artırılması ve dünya iş piyasaları ile ilişkiler kurulması,
- ee) Üçüncü kalkınma planı sonunda 152 milyar Riyal olan petrol ihracat gelirlerinin, dördüncü kalkınma planı sonunda 314 milyar Riyale çıkartılması (23).
- ff) Petrol gelirlerinden elde edilen döviz kaynaklarının ülkenin ihtiyaçlarını azami derecede karşılayacak düzeyde kullanılması,
- gg) Nüfus artış hızının yavaşlatılması ve faal nüfus oranının artırılması,

(22) Bernamayı Çaharom (Dördüncü Plan): İPBT Yayını, Tehran, 1974, s.10.

(23) Sabıgıhı Bernamı rizi Mantagıyı der İran, a.g.e., s.16.

hh) Maaş ve gelir düzeyinin dengeli bir şekilde dağılımı ve çalışan kesimin refah düzeyinin yükseltilmesinin sağlanması,

b) Değerlendirme

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı sonunda, aşağıdaki olumsuz gelişmeler nedeniyle planın hedeflerine tam bir şekilde ulaşamadığı anlaşılmıştır.

- Planlı döneme girilmesinden sonra İran Milli gelirinde, gerek toplam olarak ve gerekse fert başına olarak başta beklenen artışın sağlanamaması nedeniyle tasarruf ve sermaye birikiminin gerçekleştirilememesi,
- Şehirde yaşayanlar ile köylüler arasındaki gelir düzeylerinde köylüler aleyhine büyük gelir farkının doğması ve bu nedenle sağlıksız kentleşmeyi doğuran köyden kente akımının dmdurulamaması,
- Planlı dönemin başlaması sırasında ithale başlamanın tarımsal ürünler nedeniyle köylülerin gelirlerinin düşmesi ve bu yüzden kentlere göçen köylülerin üretimden mahrum kalınması, daha önce üretken olan bu kesimin kentlerde marjinal işler yapması,
- Ekonomik gelişmenin petrole dayalı olarak tek sektöre bağlı kalması,
- İhracatın artırılması için dünya piyasalarında etkin pazarlama yapacak ve bu pazarları çok iyi tanıyan ihracatçıların olmaması,

Bu saydığımız nedenlerden dolayı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı hedeflerinde tam isabet gerçekleştirilememiştir.

Baştan belirlenen hedeflerin önemli bir bölümünün gerçekleştirilmesinin, sosyal plandaki gelişmeler sonucunda olabileceği belirlenmiştir. Örneğin; köy yaşamının daha cazip ve gelirinin de daha tatminkar hale getirilmesini sağlayacak sosyal yatırım ve tedbirlerin uygulanmamış olması, köyden kente göçü teşvik etmiş ve bu suretle tarımsal üretim düşmüş,

tarımsal kesimin tarımdışı ve genellikle verimsiz alanlarda istihdamı sorun haline gelmiş ve nihayet üreten ile tüketen arasındaki aracı hizmet sınıfı sayısı kabarmıştır. Bu durumun ise ülke ekonomisine olumlu bir katkısının olduğu söylenemediği gibi plan hedeflerine ulaşmakta engel teşkil eden önemli bir faktör olduğu açıktır.

İkinci önemli bir sosyal olumsuzluk, sanayi ve endüstri sektörlerinin istediği kalifiye eleman yetiştirilmesi konusunda eğitime gerekli önemin verilmemesi ve bu alanda yapılması gereken yatırımların yapılmamasıdır.

5- Beşinci Kalkınma Planı (Beş Yıllık, 1972-1977)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Tasarısı Tahtı-cemşit Konferansında, 1972 yılında hazırlanmıştır. Aynı yıl İran Milli Şura Meclisine sunulmuştur. Meclis tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girmiştir (24).

a) Amaçlar

- aa) Halkın refah düzeyini yükseltmek,
- bb) Sosyal adalet ilkesinin uygulamaya dönüştürülmesini sağlamak, siyasi ve kültürel gelişmeyi ülke çapında yaygınlaştırmak,
- cc) Bilim ve teknolojinin gelişmesini sağlamak,
- dd) Petrokimya ürünlerinin ihracatını artırarak, daha çok sayıda alıcı ülkeye mal satmak,
- ee) Kültür ve sanatın gelişmesini ve ülkenin kültürel miraslarının korunmasını sağlamak,
- ff) Sağlık ve çevre sağlığı konularına gereken önem ve titizlik gösterilmesini sağlamak (25).

(24) Sabıgıhı Bernamırizi Mantıgıyı der İran, a.g.e., s.25.

(25) Sabıgıhı Bernamırizi Mantıgıyı der İran, a.g.e., s.25-26.

gg) Milli ekonomik kalkınmada petrolün büyük payını düşürmek,

hh) İl, ilçe, bucak ve köylerin kalkınması için olanaklar sağlamak ve mahalli idareleri geliştirmek.

b) Değerlendirme

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1972-77 yılları arasında uygulandı. Bu planda tahmin edilen hedeflerin gerçekleşme düzeyi diğer planlara göre yüksek idi ve uygulamada da başarılı geçti. Gerçekten bu dönemde halkın refah düzeyi yükselmisti. Sosyal adalet daha uygun koşullarda sağlandı ve sağlık, kültürel ekonomik kalkınmalar daha çok plan süresinde gerçekleşti. Yalnız bilim adamı ve uzman insan gücünün yetersizliği henüz giderilememiştir.

Dikkat edildiği zaman diğer dört dönem plan içerisinde Beşinci Beş Yıllık Plan'ın sosyal ve kültürel konularda daha kapsamlı olduğu derhal anlaşılacaktır.

Ancak bu planın başarı oranından söz edilirken sosyal ve kültürel gelişmenin hemen beş yılda gerçekleşmesinin mümkün olamayacağı gerçeğini gözönüne almak gerekmektedir.

6- Altıncı Kalkınma Planı (Beş Yıllık, 1977-1982)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ülkede meydana gelen siyasi gerginlik ortamı planlama teşkilatı açısından çeşitli zorlukları da beraberinde getirdi.

Şah rejimi, oluşan siyasi ve toplumsal kargaşa sonucu yıkıldı. Daha sonra kurulan yeni yönetim de Humeyni'nin İran'a gelmesi ile bozuldu. Fransa'dan İran'a gelen Humeyni, derhal idareye el koyarak Şah zamanında kurulmuş olan bütün sistemlerin İslama uydurulması için çalışmalar başlattı. Bunun sonucu olarak İran İslam Cumhuriyeti kuruldu. Bu nedenle Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı tasarısı onaylanamadı ve yürürlüğe giremedi. Bu karmaşık siyasi ortamda planlama açısından güçlükler çıktı. Olumsuz sonuçlar meydana geldi. He-

deflenen program gerçekleşemedi ve planlama yönünden karmaşık ve uygulamasız bir dönem yaşandı.

B) İSLAM CUMHURİYETİNDE PLANLAMA (Mevcut Durum)

1978 yılında İran'da İslami Devrim gerçekleşti ve İran İslam Cumhuriyeti adı altında yeni bir yönetim biçimi ortaya çıktı. İslam Cumhuriyeti kurulmadan önce başlamış olan karışıklıklardan dolayı duran planlama faaliyetleri, İslami Cumhuriyet kurulduktan sonra da kesintiye uğradı.

1980 yılında İran-İrak devletleri arasında çıkan savaş daha sonraki bir tarihte başlaması muhtemel olan planlama çalışmalarını olumsuz yönde etkiledi. Ülkede olağanüstü durum ilan edildi. Devam eden savaş ekonomik krizler izledi.

Savaş harcamaları ve petrol üretimindeki azalmalar nedeniyle hükümetin bütçesinde yer alan gelir ve giderler dengesi, gider kalemlerinin artması, gelirlerin de azalması sonucunda bozuldu (26).

Ekonomik durum bu dengesizliği yaşarken, ülkenin yeniden düzeltilmesi ve kalkınma planlarının hazırlanması imkansız hale geldi.

1- İran İslam Cumhuriyetinde Planlama Faaliyetleri

1981 yılında İran İslami Şura Meclisinde 1981 yılı bütçesi hazırlanırken, milletvekillerinden bir kısmı ülkenin geleceği ve kalkınma planlarının önemi üzerinde durdular. Planlama için çalışmalara başlanması gerektiğine karar veren Meclis, kendi üyeleri arasından 30 kişiden oluşan bir Planlama Komisyonu kurdu. Bu komisyon İslam Cumhuriyetinden sonraki ilk planlamayı hazırlamak için çalışmalara başladı.

Komisyon öncelikle aşağıda belirlenen konular üzerinde çalışma yapılmasını kararlaştırdı.

- Ülkenin planlama tüzüğünü hazırlamak,

(26) İslahi Bernamıyı Evvel Cumhuri İslami (İslam Cumhuriyetinin Birinci Planının İslahı): İPBT Yayını, Tehran, 1983, S.1.

- Bakanlar, valiler ve kaymakamlar tarafından oluşturulacak olan Yüksek Planlama Konseyi için ön çalışmalar yaparak, ayrıca illerde ve ilçelerde planlama kurulları oluşturmak,
- Ülkenin ekonomik durumunu incelemek, Planlama ve Bütçe Teşkilatının görevlerini tesbit etmek,
- Ülkenin sosyal ve kültürel bakımdan gelişmesi açısından esas alınacak hedeflerin tesbit edilmesi,
- Bölge müşterek planlama Komisyonu tarafından bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme hedeflerinin tesbit edilmesi,
- illerde kurulacak olan planlama kurulları tarafından illerin kalkınması için esas olan hedeflerin tayin edilmesi,
- Ekonomik, sosyal ve kültürel planların hazırlanması, hazırlanan bu plan tasarılarının Planlama ve Bütçe Teşkilatı En Yüksek Ekonomik Konseyi tarafından onaylanması,
- Görevli bakanlıklar ve diğer kuruluşlar tarafından her bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme planlarının hazırlanması,
- illerde ve ilçelerde kurulacak olan planlama kurullarının, illerin ve ilçelerin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme planlarının hazırlanması,
- Bu konseyler ve kurullar tarafından hazırlanacak olan bölgesel kalkınma planlarının incelenmesi, gerekli düzeltmeler yapılarak onaylanması,
- Planlama ve Bütçe Teşkilatı tarafından planların ülke kalkınma hedefleri doğrultusunda birleştirilmesi ve birbirine uyumlu bir şekilde işleminin sağlanması,
- Planlama ve Bütçe Teşkilatı tarafından bu şekilde oluşturulan planların bakanlar kurulu ve yüksek ekonomik konsey tarafından incelenerek onaylanması,

- Birinci kalkınma planının Planlama ve Bütçe Teşkilatı tarafından hazırlanarak, Başbakan aracılığı ile onaylanmak üzere Meclise sunulması,
- Meclis tarafından Birinci Kalkınma Planının hazırlanması için görevlendirilen Planlama ve Bütçe Teşkilatı derhal çalışmalarına başladı.

1981 yılının Ağustos ayında Planlama ve Bütçe Teşkilatı resmen bu görevi yürüterek ilk planlama tasarısını hazırladı. Hazırlanan bu planlama tasarısı Bakanlar Kurulu ve Yüksek Ekonomik Konsey tarafından onaylandı ve Başbakan tasarıyı Meclise sundu. Mecliste görüşmelerden sonra Ekim ayında onaylandı ve İslam Cumhuriyetinden sonra ilk planlama tüzüğü uygulamaya konuldu (27).

2- Birinci İslam Cumhuriyetinin Kalkınma Plan Tüzüğü'nün Hedefleri Şunlardır

- 20 yıllık uzun vadeli planın hazırlanması(1982-2002) ve bu 20 yıl içerisinde ülkenin varmak istediği ekonomik hedeflerin tesbit edilmesi,
- Ayrıca beş yıllık kalkınma planlarının hazırlanması ve beş yıllık kalkınma planları 20 yıllık uzun vadeli kalkınma planı içinde uyumlaştırılması,
- Ekonomik kalkınma planı, milli projelerin gerçekleşmesine uygun duruma getirilmesi,
- Her kademedeki yerleşim bölgelerinin kalkınması için planlarda sözü edilen çalışmalara öncelikle başlanmasının kararlaştırılması,
- Hazırlanan ve uygulamaya konulan kalkınma planı tüzüğünü, aşağıda yazılı olan Konsey ve kişiler, meydana gelebilecek ekonomik, sosyal ve kültürel değişikliklere göre gözden geçirmeye ve gerekirse yeniden düzenlemeye yetkili kılınmışlardır (28).

(27) Sabıgıhı Bernamı rizi der İran, a.g.e., s.40.

(28) İslahi Bernamıyı Evvel Cumhuri İslami, a.g.e., s.12.

- İslami Şura Meclisi,
- Bakanlar Kurulu,
- Planlama ve Bütçe Teşkilatı,
- Bakanlıklarda Planlama Konseyi,
- Bölge Planlama Kurulu,
- İl Planlama Kurulu,
- İlçe Planlama Kurulu,
- Kasaba Planlama Kurulu,
- Köy Planlama Kurulu,
- İran Bilgi Bankası (Bankı İttılaatı İran).

3- Yedinci Kalkınma Planı veya İslam İnkılabından
Sonra İlk Kalkınma Planı (Beş Yıllık, 1983-1988)

İran İslam Cumhuriyetinde ilk iktisadi, sosyal, kültürel kalkınma planının tasarısı 1983 yılının Mayıs ayında İslami Şura Meclisine sunuldu ve bu planlamayı inceleyen Meclisteki özel komisyon 35 toplantıda plan incelemelerini sürdürdü. Sonuçta plan üzerinde önemli düzeltmeler ve değişiklikler yapıldıktan sonra Meclis tarafından onaylandı (29).

a) Amaçlar

İran İslam Cumhuriyetinin iktisadi, kültürel ve sosyal kalkınma temel hedefleri şunlardır:

- aa) Halkın eğitim ve kültür seviyesinin yükseltilmesinin plana bağlanması,
- bb) Ülkenin (siyasi, askeri, iktisadi, sosyal ve kültürel) bağımsızlığına kavuşması,
- cc) İslami-sosyal adaletin sağlanması,
- dd) İnsanların islami bilgilerle yetiştirilmesi ve bilinçlendirilmesi(30).Aşağıda yazılı İran İsl-

(29) Bernamıyı kelanı Tovsıyı İgtisadi-İçtimayı-Ferhangi Penç Salıyı Cumhuri İslami İran (İran İslam Cumhuriyetinin Beş Yıllık Makro Ekonomik Sosyal Kültürel Kalkınma Planı) IPBT Yayını, Tehran, 1982, s.21.

(30) Holasıyı Bernamı Evvel Cumhuriyi İslami İran, Ahdaf Strateji, Siyaset ve Sermaye Gozari (İran İslam Cumhu-

lam Cumhuriyeti Anayasasının 2.maddesinin yaşam şekline geçirilmesi ve titizlikle uygulanması,

- Tek ilâha (La ilâhe illallah) ve egemenlik ile yasma yetkisinin O'na mahsus bulunduğuna ve O'nun emrine uyum gereğine,
 - İlahi Vahye ve O'nun kanunlarının açıklanmasındaki temel etkinliğine,
 - Hilkat (yaratış) ve teşri'de(ilahi kanunların konmasında) ilahi adalete,
 - Sürekli imamet ve rehberliğe ve O'nun islami inkilabının sürdürülmesindeki temel etkinliğine,
 - İnsanın yüce saygınlık ve değerine ve onun Allah karşısında sorumluluğu ile birlikte hürriyetine iman esasına dayanan bir nizamdır (31).
- ee) Her düzeyde herkesin parasız öğrenim, eğitim ve beden eğitimi ile, yüksek öğretim imkanlarından eşit yararlanması ve bu eğitimin yaygınlaştırılmasının gerçekleştirilmesi şeklinde ifade edilebilecek İran Anayasasının 3.madde 3.kısımının uygulanması,
- ff) Ülke çapında cahilliği ortadan kaldırmak,
- gg) Tarım alanında teknik ve meslek öğrenimini geliştirme ve tarım sektörünün üretimini artırmak için bu alana öncelikle yatırım ve teşvik tedbirleri uygulamak,
- hh) Bilim, fen ve teknik alanlarında araştırma ve araştırmacıları teşvik merkezleri kurarak güçlendirmek,
- ıı) Ülkenin olanakları ve kapasitesi çerçevesinde(insangücü, sermaye, kaynak) sanayi ve teknolojik alanlarda gelişmeyi sağlayacak tedbirler almak,
- ii) Uzman ve yetişmiş insangücü yetiştirilmesini sağlamak,

riyetinin Birinci Kalkınma Plan Özeti, Hedefler, Strateji, siyaset ve sermaye): IPBT Yayını, Tehran,1985,s.25.

(31) İran İslam Cumhuriyeti Anayasası (Çev. Hatemi, Hüseyin): İstanbul,1980, s.21-22.

- jj) Anayasanın 29.maddesinde de belirtildiği gibi
"Sağlık hizmetlerine, ilaca, tıbbi bakıma ihtiyaç
dolayısıyla (içtimai) sigorta veya başka bir yol-
dan yararlanma herkese ait bir haktır" prensibi-
ne bağlı olmak üzere ülke çapında sağlık hizmetle-
rinin geliştirilmesini sağlamak,
- kk) Yiyecek, giyecek, konut, sağlık ve tedavi, talim
ve terbiye, iş, mülkiyet, çevre sağlığı vb. hal-
kın asgari temel ihtiyaçlarını sağlamak.

b) Değerlendirme

Görüldüğü gibi bu planlamanın amacı İran'daki diğer
altı plandan farklı ve daha çok insan davranışlarının İslam
dinine uyumlulaştırılmasına yöneliktir. Bunun nedeni de İran'-
daki yönetim şeklinin değişmesinden olabilir. İslam devrimin-
den sonra layiklik sisteminin ortadan kaldırılması ile açıkça
ilk defa İran kalkınma planlarının amaçları içerisinde İslam
dininin ülke çapında güçlendirilmesini planlı kalkınma ama-
cının başında görüyoruz.

Dini açıdan bakıldığında, bu planda din ile ilgili
uygulamalar aşağı yukarı başarılmıştır. İletişim gruplarının
başta Radyo-Televizyon ve Devrim Muhafızları olmak üzere bu
başarının gerçekleştirilmesinde çok büyük payları vardır. An-
cak bu arada ülkede olağanüstü durumun sürmesi, ekonomik
krizlere sebep olmuştur. İran-Irak savaşı sürdükçe ekonomik
çöküntüler daha çok görülmektedir.

Tarım sektörü bu planlı dönemde yurtdışından itha-
latın azaltılması nedeni ile daha çok parlak bir dönem yaşa-
mış ve ülkenin ihtiyacını giderebilecek gelişmelere kavuşa-
bilmiştir. Zira savaş krizinden sadece büyük yerleşim yerle-
ri etkilenmiş, tarım alanlarının ve çiftçilerin normal üre-
tim faaliyetlerini artırmaya devam ettirmeleri kırsal kesim
olumsuz etkilerden uzak kalmasını sağlamıştır.

Sanayi merkezlerinin daha çok büyük şehirlerde top-
lanmış olması, savaşta en çok hasar gören kesimin sanayi ke-

simi olması sonucunu doğurmuştur. Hasara uğrayan sanayi ünitesi ve fabrikalarının yerine yenilerinin yapılması çok zaman ve masrafa ihtiyaç gerektirmektedir.

Savaşın sürmesi eğitim ve öğretim alanında olumsuz etki yapmaktadır. Savaşın şiddetlendiği zamanlarda İran'da bulunan tüm okullar tatil edilmektedir. Savaş, sağlık sektörünü diğer sektörlerden daha olumsuz etkilemektedir. Ölü ve yaralıların sayısı çok olduğu zamanlarda, sağlık hizmetlerinin aksadığı açıkça görülmektedir.

Sonuç olarak bu planın İslam ideolojisi ve tarım dışındaki amaçları, savaşın etkisi nedeniyle başarılammamaktadır.

II- İRAN'DA PLANLAMANIN NİTELİKLERİ

A) TEMEL AMAÇLAR

İran İslam Cumhuriyetinde planların temel hedefi İslami kurallara uygun yaşayan, davranan ve işgören, dünya görüşünü İslami görüş ve düşüncelerle şekillendiren bir toplum yaratmaya yönelik ve daha ziyade sosyal ağırlıklı bir planlama sürecidir. Bu görüşteki temel felsefe, "insanların maddi ve manevi gelişmeleri Allah'a ulaşmaları içindir" düşüncesi ile işe başlamaktır.

Bu temel hedeflerin yanısıra diğer ekonomik, sosyal ve kültürel hedefler de aynı anlayışla belirlenmiştir.

Bu hedefleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Ülkenin kültürel kalkınmasının İslami esaslar çerçevesinde sağlanması,
- Milli birlik duygusunun güçlendirilmesi, İslami kardeşlik ruhunun pekiştirilmesi,
- Ülkenin askeri, ekonomik, siyasi yönlerden bağımsızlığını sağlamak ve savunma gücünün artırılması,
- Toplumsal üretimin artırılması,
- İslami açıdan sosyal adaletin sağlanması (32).

(32) Bernamıyı Evveli Tovsıyı Cumhuri İslami İran(İran İslam

Aşağıda hedefleri tek tek inceledğimizde şu şekilde bir yargıya varmak mümkündür:

- 1- Ülkenin kültürel kalkınmasını İslami Esaslar Çerçevesinde Gerçekleştirilmesi için:
 - a) İran İslam Cumhuriyeti Anayasasının ikinci maddesine göre; insanların Allah'a karşı görevleri vardır. İnsanların görevleri gerçekleştirmeleri ile Allah nezdinde insanın en değerli yaratılmış olduğu ispatlanmaktadır.
 - b) Ahlaki erdeme kavuşmak için uygun ortamın yaratılması gerekir.
 - c) İslama karşı yapılan saldırılar ile savaşmak ve İslami yaşamdan kopuklukları anında düzeltmek yolunda gayret gösterilmelidir.
 - d) İletişim araçları ile halkın bilgi seviyesini artırmak için yatırımlara hız verilecektir.
 - e) Eğitim ve öğretim programları yeniden gözden geçirilecek, daha etkin bir eğitim politikası izlenecektir.
 - f) İslami sanat ve kültürel etkinliklere gereken önem gösterilerek iletişim araçları yardımı ile halka yansıtılacaktır.
 - g) Halkın kültürel seviyesinin yükseltilmesi için uygun ortam, devlet tarafından hazırlanacaktır.
 - h) Ülkenin okuma yazma oranının yükseltilmesi sağlanacaktır.
 - ı) Mesleki ve teknik eğitime öncelik verilecek, özellikle tarım meslek okulları her bölgede kurulacaktır.
 - i) Fen bilimleri alanında yeterli sayıda uzman kişi yetiştirmek için, uzman yetiştirme programları hazırlanıp uygulanacaktır.

- j) Toplumda kanunlara saygı duygusunu artırmak için önlem alınacak ve bu konuda kamu görevlilerine hizmet içi eğitim verilecektir.
- k) İran İslam Cumhuriyetinin Anayasasının üçüncü maddesi, üçüncü kısmı,
"her düzeyde herkes, parasız öğrenim, eğitim ve beden eğitimi ile yüksek öğretim imkanlarının yaygınlaştırılması"nın gerçekleşmesini öngörür.

2- Milli Birlik Duygusunun Güçlendirilmesi, İslami Kardeşlik Ruhunun Pekiştirilmesi İçin,

- a) İran İslam Cumhuriyetinin Anayasasının üçüncü md. 15.bendinde yazıldığı gibi, tüm halk içinde İslam kardeşliği ve genel yardımlaşmanın genişletilmesi ve güçlendirilmesinin yaygınlaştırılması asıl hedef olarak toplum hayatına geçirilecektir.
- b) İnsan haklarına, özellikle özgürlüğe gereken saygı gösterilecektir.
- c) Aile hukukuna bağlı kalınarak, kadın hakları korunacaktır.

3- Ülkenin Askeri, Ekonomik, Siyasi Yönlerden Bağımsızlığını Sağlamak ve Savunma Gücünün Artırılması İçin,

a) Askeri Alanda

- aa) İran İslam Cumhuriyeti topraklarının bağımsızlığının korunması,
- bb) Ülke çapında huzur ve güvenliğin sağlanması,
- cc) Ülkenin halihazırdaki savunma gücünün artırılması,
- dd) İran'ın milli menfaatlerinin düşmanlara karşı korunması,
- ee) İran'ın doğal kaynaklarından ve insangücünden yararlanarak, askeri sanayinin geliştirilmesi.

- ff) Azgelişmiş kardeş müslüman ülkelere, parasal yardımların ülkenin içişlerine karışmamak suretiyle yapılması,
- gg) İstihbarat sisteminin geliştirilmesinin sağlanması,
- hh) Askeri ve siyasi alanlarda dünyada ve ortadoğudaki gelişmelerin yakından takip edilerek ülke menfaatlerinin korunması,

b) Siyasi Alanda

aa) İç Politikada

- i) Ülkenin genel huzur ve güvenliğinin sağlanması ve kamu düzeni kurallarının uygulanması,
- ii) İç politika alanında önemli kararlarda halkın görüşünün alınması ve katkısının sağlanması,
- iii) Her türlü gericiliğin ve baskının kaldırılması,
- iv) Herkesin siyasi görüş ve düşüncelerini serbestçe açıklayabilmesi için uygun kuralların konulması.

bb) Dış Politikada

İran İslam Cumhuriyetinin Anayasasının üçüncü maddesinin 16.bendinde belirtildiği gibi,

"Ülkenin dış siyasetinin İslami ölçülere dayanılarak düzenlenmesi, bütün müslümanlara karşı kardeşlik ödevlerinin üstlenilmesi ve yeryüzü fakirlerinin(müstazaflarının) elden gelen esirgenmeksizin korunması" açıklanmıştır.

- i) Dünyada ve ülkede milli hedefin (Allah'ın haki-miyeti) sağlanması için çaba gösterilmesi,
- ii) İslam ülkeleri arasında birlik ve beraberliğin sağlanması,
- iii) İran İslam Cumhuriyetinin devrimi ve kültürünün tüm dünyaya tanıtılması,
- iv) İslam ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi,

- v) Zayıf müslüman ülkelerin, ekonomik bakımdan desteklenmesi,
- vi) Her türlü sömürge politikasına karşı çıkılması.

c) İktisadi Alanda

İran İslam Cumhuriyetinin Anayasasının 43.maddesi ve altıncı bendine göre,

"İktisada ilişkin her olguda ve bu arada tüketim, yatırım, üretim dağıtım ve hizmetlerde aşırı ve gereksiz harcamaların önlenmesi bakımından,

- aa) İç ilişkiler ve uluslararası ilişkiler açısından yararlı bir ekonomik yapı oluşturmak,
- bb) Teknik gelişme ve ilerlemenin sağlanmasına çalışmak,
- cc) Stratejik önemi haiz olan malların ülke içinde üretilmesini sağlayarak, dışa bağımlı olmaktan kurtarmak,
- dd) Ekonomik bağımsızlık için, eğitime ve araştırmalara öncelik vermek,
- ee) Petrol gelirini artırmadan, milli gelirin artmasını sağlamak, bir başka deyişle diğer malların ekonomi içinde ağırlık kazanmasına çalışmak.

4- Toplumsal Üretimin Artırılması İçin

- a) İran nüfusunun gerekli ihtiyaçlarını karşılamak,
- b) İşsiz kesimin işe kavuşturulması için yeni istihdam alanları açmak,
- c) Uzman insangücü geliştirilerek, teknolojik kalkınmayı sağlamak,
- d) Ülkenin kalkınmasını, sosyal ve kültürel kalkınma ile beraber gerçekleştirmek,
- e) Ülkenin dışa bağımlılığını azaltmak.

5- İslami Sosyal Adaletin Sağlanması İçin;

- a) Herkes için iş, öğrenim, işgücü imkanları yaratmak ve finans kaynaklarını eşit olarak toplumun istifadesine sunmak,
- b) Servet ve gelirin halka dengeli bir şekilde dağıtılmasının sağlanması,
- c) Fakirlik ve mahrumiyetin ortadan kaldırılması için halkın yaşam seviyesini yükseltmek,
- d) Halkın asgari temel ihtiyaçlarını (giyecek, yiyecek, konut, sağlık, eğitim ve öğrenim, iş, mülkiyet, çevre sağlığı vb.) sağlamak ve eşit şekilde halkın istifade etmesini gerçekleştirmek.

B) TEMEL ÖZELLİKLER

Bir amacı gerçekleştirmek için en iyi hareket şeklini seçme ve geliştirme niteliği taşıyan belirli bir zaman aralığında o amacı gerçekleştirmek için yapılması gereken işlerin sıra, yöntem ve düzenlemesini baştan tespit eden ve bu yönüyle bilinçli bir süreç olan planlamanın çeşitli nitelikleri vardır. Plan sırf kuramsal bir çalışma değildir. Uygulama deneyimlerinden matematiksel verilere kadar bir çok teknik çalışma ile ortaya çıkarılabilir.

Bu yönüyle hemen görüleceği gibi planlama faaliyeti, belli konularda ihtisaslaşmış olan uzmanlardan müteşekkil geniş bir ekip tarafından yapılabilir. Planlar, belirlenen amacın, uygulanacak yöntemin, hazırlayan ekibin ve nihayet uygulayıcı birim ya da ülkenin özel şartlarından etkilenerek ortaya çıkarlar ve özellik kazanırlar.

- İran'da planlamanın özellikleri bir çok ülkede olduğu gibi karma ekonomi sisteminin genel durumu sonucu olarak kamu kesimi için emredici ve özel kesim için ise yol gösterici mahiyet arzeder.

- İran planlamasının en çok dikkati çeken özelliklerinden en önemlisi ekonomik planlamasının sosyal planlama kadar ağırlık taşınamamasıdır. İran halkının İslam kararlarını

yerine getirmekle maddi dünyadan daha çok manevi dünyaya ulaşmaları ve insanlığın Allah'a karşı en yüksek yere varması söz konusudur (33).

- İyi bir plan elastiki ve dinamik olmalıdır. Değişiklik ve yeni ihtiyaçlara kolayca uymalıdır. Çelik ceket olmamalıdır (34). Bu açıdan bakılacak olursa İran'da planlamada zaman içindeki gelişmelere göre değişiklikler yapma olanağı vardır ve bu nedenle İran'da planlamanın elastiki olduğu söylenebilir.

Ancak bu husus ekonomik gereklerden çok İslam Cumhuriyeti zamanında planlama konusunda uygulayıcıların yeni işe alınmış olmaları ve bu konuda az tecrübeli olmaları nedeniyle, planlamada yeterince yumuşaklık söz konusudur ve değişiklik yapma olanağı vardır.

- İran'da planlama daha çok uzun vadeli kalkınma planları (Beş-Yedi yıllık) şeklinde hazırlanır. İlk uzun vadeli plan İslami Cumhuriyet zamanında 20 yıllık plan şeklinde hazırlanmıştır. Bu planın henüz başarılı olup olmayacağı belli değildir. Yıllık programlar daha çok yıllık bütçe şeklindedir.

- İran'ın herhangi bir bölge veya il veya ilçelerindeki teşkilatlarda yönetim, o bölge veya il veya ilçedeki mevcut durum ve olanakları, daha yakından izlenmesi nedeniyle, planlama konusunda kendileri karar verirler.

Şu anda 6000 kişi İran'ın bölge, il, ilçe ve bucaklarındaki planlama ve bütçe teşkilat şuralarının yöneticileri, planlama ile ilgilenirler (35) ve planlama-bütçe teşkilatı, planların hazırlanması için bu bürolarla işbirliği yapar ve

(33) Tedvini Nehostın Bernamıyı İgtisadi, İctımayı-Ferhengi (Birinci Ekonomik, Sosyal Kültürel Planlamanın Düzenlenmesi): IPBT Yayını, Tehran, 1982, s.17.

(34) Tortop, Nuri: Halkla İlişkiler, Ankara, 1986, s.145.

(35) Gozarışı Nehostın Bernamıyı Roşdı Tovsıyı İgtisadi İctımayı Ferhengi Cumhuri İslami İran (İran İslam Cumhuriyetinin İlk Ekonomik Sosyal Kültürel Kalkınma Planının Raporu), IPBT Yayını, Tehran, 1982, s.18.

planı hazırlar. İran'da plan uygulaması konusunda ademi merkeziyet sistemi geçerlidir denebilir.

- İran'da planlamanın diğer bir özelliği de halk tarafından cuma imamı, köy, bucak, ilçe, il, bölge planlama ve bütçe teşkilatının şuraları aracılığıyla, önerilerin yansıtılması ve böylece planların halk tarafından benimsenmesi hususudur. Ancak sekiz senedir süren Irak-İran Savaşı ve ülkenin olağanüstü durumu nedeniyle halkın katılımına rağmen planların pek başarılı olduğu söylenemez.

- İran'da planlar izlenmekte ve her iki senede bir, planın sonuçları gözden geçirildikten sonra planın zayıf yanlarını düzeltmek ve ihtiyaçlara göre değişiklikler yaparak yeni tedbirler almak için çalışmalar yapılmaktadır.

- İran'da diğer ülkelerden farklı olarak petrol gelirlerindeki dalgalanmaların, planın başarısı konusundaki etkileridir. Planlar ne kadar iyi hazırlanmış olurlarsa olsunlar, kaynak bulunmadığı takdirde amacı elde etmeye yetmezler. Bu nedenle İran'da planlama faaliyetlerinin başarısı büyük ölçüde petrol gelirleriyle doğru orantılı olmaktadır.

İran'da planların diğer özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Şah zamanından sonra başlayan ve ilk defa ülkenin sosyal-ekonomik-kültürel kalkınmasının yanında İslamın alî (yüksek) değerlerinin tanıtılması için plan yapılması öngörülmüştür.

- Bilgi edinme şekli alttan üste ve üstten alta olmak üzere, dikey doğrultudadır. Ülkenin genel ekonomisinin şartlarına göre, toplanan gelir kaynakları bölgeler yardımıyla elde edildikten sonra, değişik bölgelere ihtiyaçlarına göre tahsis edilmesine merkezce karar verilir.

Taşradaki bölgelerde yetkililer ülkenin genel planlamasının içinde ve bölgenin kalkınması için uygulama ve karar verme bakımından yetkiye sahiptirler.

- Her il ve her teşkilat kendi planlarının hazırlanmasından sorumludur ve planlama ve bütçe teşkilatı bu kuruluş-

larla işbirliği yapmak zorundadır (36).

C) PLAN'IN HUKUKİ DURUMU

Hukuk devleti olmanın bir sonucu olarak, idarenin yaptığı her tasarruf bir hukuki temele dayanmak zorundadır. Kalkınma planları hukuki dayanaklarını Anayasalardan alırlar. Anayasa ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı gerçekleştirmek için kalkınma planlarının hazırlanmasını hükme bağlamıştır. Bu nedenle kısa ve uzun sürede yapılması düşünülen planlama kapsamına giren düzenlemelerin hukuki bir dayanağı olması gerekmektedir.

Planlama ile hukukun ilişkisini iki aşamalı olarak düşünmek mümkündür (37).

- 1- Planlama konusunda sınırlayıcı çerçeve olarak hukukun rolü,
- 2- Planlamanın başarısı için, planlamaya yatkın hukuksal ortam ve araçların sağlanması.

Yapılan plan öncelikle dayanağını Anayasadan, daha sonra ise Yasa'dan almaktadır. Yasanın yetki sınırlarını aşmayan ve yasa doğrultusunda hazırlanan planın başarılı olma şansı yüksektir.

Buna göre, plan yasal sınırları aşmamalıdır. Yasa hazırlanan planı denetleyebilmelidir. Yasaya bağlı kalınarak çıkarılan yönetmeliklerde hazırlanan planların hukuki düzenine etkisi olmaktadır. Kısaca plan, hukuk düzeninin yeni düzenlemelerini zorlayıcı ve ona dinamizm kazandırıcı bir etken olmasına karşılık, hukuk düzeni, planın varlık kazanması ve meşru olması için gerekli ortamın sınırlarını belirler(38).

(36) Tedvini Nehostın Bernamıyı İgtisadi İctımayı Ferhengi, a.g.e., s.18.

(37) TAN, Turgut: Planlamanın Hukuki Düzeni, TODAİE Yayınları No:154, Ankara,1976, s.8.

(38) ADAK, Alev: Türk Hukuk Düzeninde Kalkınma Planları ve Planlama, Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, S.2,Adana,1973, s.22.

Yukarıdan da anlaşıldığı gibi planlama ve hukuk içiçedir. Birbirlerini tamamlamaktadırlar. Plan kavramı hukuk müessesesi haline gelmiştir. İdarenin tasarruflarında (idarenin eylemleri, işlemleri, sözleşmeleri) planlamanın da yer alması idare hukuku ile planlama ilişkisini ortaya koymaktadır.

Gerçekten, planlamanın idarenin faaliyeti olarak somutlaştığı ve planın ekonomik hayatın idarece düzenlenmesinde temel araçlardan biri, hatta birincisi olduğu gerçeği gözönüne alınırsa, planlamanın idare hukukunun uğraş alanı ile ne derece yakınlık gösterdiği anlaşılır. Hatta daha da ileri gidilerek yeni bir hukuk dalı veya ekonomik idare hukukunun yeni bir yönü olarak "planlama idare hukuku" kavramı kullanılmaya başlanılmıştır. Planlamanın ekonomi bilimini ilgilendirenler dışında siyasal bilim, yönetim bilim ve hukukun çeşitli dalları çerçevesinde ele alınıp incelenmesi gereken pek çok sorunu vardır. Örneğin, günümüzde planlama ile giderek daha belirgin biçimde güçlenmeye başlayan teknokratların siyasal iktidarı ellerinde tutanlarla ilişkileri siyasal bilimi kalkınma planlarının hukuki nitelikleri ve uygulamadaki hukuki araçları özellikle Anayasa ve İdare Hukuku nihayet planlamanın örgütsel sorunları da yönetim bilimi çerçevesinde ele alınmak durumundadır (39).

Kalkınma planları hukuki dayanaklarını Anayasadan almaktadır. İran İslam Cumhuriyetinin Anayasasının 101.maddesine göre; Eyaletlerin kalkınma ve bayındırlık programlarının hazırlanmasında işbirliğinin sağlanması ve ayrımcılığın önlenmesi yanında uyumlu yürütmenin denetlenebilmesi için Eyalet Şuralarının temsilcilerinden oluşan eyaletlerde Yüksek Şura kurulur. Bu şuranın kuruluş biçimini ve ödevlerini kanun belirler.

Milli Kalkınma Planı ya doğrudan doğruya veya dolaylı bir şekilde bütün vatandaşların faaliyeti ile ilgili bir meseledir.

(39) TAN, Turgut: a.g.a., s.6.

İran Anayasasının üçüncü madde ve sekizinci bendinde: "halkın tümünü, kendi siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel yazgısının belirlenmesine katılması"ndan söz edilmiştir(40).

Gerçekten, planın gerçekleştirilmesi, vatandaşların faaliyetine genel bir istikamet verilmesi, istihsalın paylaşılması ve vergi mevzuatının belirli bir sisteme tabi olması, diğer ülkeler ile faaliyetlerini plan çerçevesine göre düzenlenmesi neticede ahenkleştirilmiş bir gayret şartını gerektirir.

Bu bakımdan vatandaşların kendilerini yakından ilgilendiren bir planın hazırlanmasına iştirak etmek istemeleri normaldir. Bir toplumda, halkı temsil eden en yüksek otorite parlamentodur (41). İran İslam Cumhuriyeti'nde planlama tasarrısı diğer meclis sistemi ile idare edilen ülkeler gibi, meclis tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girer (42).

İran'da planların hazırlanması Planlama ve Bütçe Teşkilatı tarafından yapılmaktadır. Hukuki açıdan Planlama ve Bütçe Teşkilatının görevleri şunlardır:

- İşlemleri Planlama ve Bütçe Teşkilatına tabi olan birimlerin, teşkilatın danışma ve önerilerine ihtiyaç duyduklarında önerilerde bulunmak üzere çalışmalara katılmak,
- Hukuki işler komisyonlarına katılmak,
- Yurtiçi ve dışında Planlama ve Bütçe Teşkilatının menfaatlerini ve hakları ile ilgili anlaşmazlıklarda savunma hazırlamak ve gerektiğinde bizzat savunmak için adli yargılamalarda bulunmak,
- Planlama ve Bütçe Teşkilatına bağlı birimler tarafından planlama ve bütçe teşkilatına gönderilen tüzük ve yönetmelikler hakkında önerilerde bulunmak,

(40) İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, a.g.e., s.24.

(41) KUNTBAY, İhsan: İdari Tatbikat Bakımından Planlama, TODAİE Yayını, Ankara, 1957-1958, s.9.

(42) ŞERĞİ, Şehin: Nizamı İdari der İran (İran'ın İdari Tüzüğü), İPBT Yayını, Tehran, 1978, s.4.

- Kanunlar, yönetmelikler ve tüzükleri ilgili birimlere bildirmek,
- Başbakanlık tarafından gönderilen şikayetleri incelemek ve sonuçlandırmak,
- İcrai teşkilatlar tarafından, Planlama ve Bütçe Teşkilatına onaylamak üzere gönderilen anlaşmaları incelemek,
- Özel ve tüzel kişiler tarafından Planlama ve Bütçe Teşkilatına gönderilen şikayetleri incelemek ve sonuca bağlanan durumu bu kişilere bildirmek (43).

İhtiyaç duyulduğunda milletvekilleri ile Planlama ve Bütçe Teşkilatının sorumlu kişilerine gerekli bilgileri verebilmek için bir istihbarat sistemi kurulmuştur. Bu sistemin görevleri şu şekilde sıralanabilir:

- Planlama ve Bütçe Teşkilatında hazırlanan tüm tasarılar hakkında gerektiğinde sorulacak sorulara hazırlıklı olmak,
- Planlama ve Bütçe Teşkilatının görevleri ve sorumlulukları ile ilgili milletvekilleri tarafından soru yöneltildiğinde cevaplandırmak,
- Bayındırlık projeleri hakkında özellikle milletvekillerce gerek duyulan konularda bilgi vermek,
- Meclisteki komisyon programlarından haberdar olmak ve özellikle Planlama ve Bütçe Teşkilatının görevleri ile ilgili toplantılar konusunda bilgi sahibi olmak,
- Milletvekillerinden kendi seçim bölgesini ziyaret ettiklerinde, seyahatlerinin planla ilgili olması durumunda bilgi almak ve o bölgeler hakkında bayındırlık ile ilgili milletvekillerine bilgi vermek (44).

(43) Ganuni Bernamı ve Bütçe (Planlama ve Bütçe Kanunu): IPBT Yayını, Tehran, 1983, s.4.

(44) Ahdaf ve vezayıfı Sazımanı Bernamı ve Bütçe (Planlama ve Bütçe Teşkilatının Amaçları ve Görevleri) IPBT Yayını, Tehran, 1984, s.12.

III- İRAN'DA KAMU YÖNETİMİNDE PLANLAMA

A) İRAN KAMU YÖNETİMİNDE PLANLAMA TEŞKİLATI

Kamu yönetimi kavramını özel yönetim kavramından ayırmak gerekir. Kamu yönetiminde amaç kamu hizmetlerinin görülmesidir. Kamu hizmetleri ise, "Bir kamu kurumunun ya kendisi tarafından, ya da yakın gözetimi altında, özel girişim eliyle kamuya sağlayan hizmetlerdir."(45).

Kamu yönetiminin belirgin özellikleri, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesiyle kamuya yarar sağlamaktır. Bunun için kamu gücünden yararlanılır, yani tek yanlı kararlar alabilir. Yine kamu yönetiminin kuruluş örgütlenmesi, görev ve yetkileri, kamu görevlerinin hizmete alınmaları, hak ve yükümlülükleri, çalışma koşulları, kamu kuruluşlarına hizmet ve malzeme sağlama, yol ve yöntemleri belli esas ve program anlayışı ile yapılması gereken işlemlerdir (46). Kamu yönetiminin en etkin ve verimli bir şekilde halka yarar sağlayabilmesi, ancak sağlıklı bir planlama sayesinde gerçekleşebilir. İhtiyaçların sınırsızlığı karşısında sınırlı imkanlarla iş yapabilmek, ancak çok iyi düzenlenmiş plan ve programlarla mümkündür.

Kamu yönetiminde planlama denince akla ilk olarak Devlet Planlama Teşkilatı gelir. 1946'da Yüksek Programlama Kurulu (Planlama ve Bütçe Teşkilatı) olarak kurulmuştur. İran Devleti, ülkeyi iyi idare edebilmek için yönetim biliminin çok önemli olduğunun ve bu bilim içerisinde planlama fonksiyonunun ağırlığının bilinci içerisinde, bu bilim yanında planlamayı da kalkınmanın aracı olarak kullanmak istediğindedir (47).

(45) BALTA, Tahsin, B.: İdare Hukukuna Giriş, Ankara, 1970, s.15.

(46) GÖZÜBÜYÜK, Şeref: Türkiye'nin Yönetim Yapısı, Ankara, 1978, s.8.

(47) Ahdaf ve Vezayıfı Sazımanı Bernamı ve Bütçe, a.g.e., s.15.

Ülkede kalkınma planlarının hazırlanmasıyla kalkınma başlayabilecektir. Bu da sürelerle göre uzun, orta, ve kısa vadeli planlar ile gerçekleşebilir. Böylece ülke, belirli hedeflere doğru yönlendirilebilir. Bunun yanı sıra, kamu yönetimi alanında her kuruluş ve yönetimin güçlülük ya da plan hedeflerine ulaşma başarısını direkt etkilemektedir. Ancak planlı kalkınma döneminde zaman zaman durum değerlendirilmesi yapmak ve uygulamaları gözden geçirmek her zaman mümkün olduğundan, meydana çıkabilecek aksaklıkların önceden düzeltilme imkanı bulunmaktadır.

1- Planlamanın Teşkilat Yapısı

İran Planlama Tüzüğüne göre uzmanlar, organlar ve ülke çapındaki köy, bucak, ilçe ve illerdeki şuralar, Bakanlık, planlama ve Bütçe Teşkilatı, İslami Şura Meclisi ve Bakanlar Kurulu, resmi ve gayriresmi olarak İran halkı ile birlikte kalkınma planlarının hazırlanması ve onaylanmasına katılmaktadırlar.

Yukarıda "Şema-I'de planlamanın hazırlanması için organlar arasındaki ilişkiler sayılarla gösterilmiştir.

a) İslami Şura Meclisi ve Bakanlar Kurulu, sosyal ve ekonomik kalkınma planlarının amaçları ve politikasını tayin ettikten sonra, Planlama ve Bütçe Teşkilatı vasıtası ile planlamanın amacı ve politikaları dikkate alınarak Planlama Teşkilatının en alt seviyesinden, yani köy şurasından bilgi, ihtiyaç ve olanaklar ile önerilen programları yukarıya doğru bildirilmektedir. Köylerden ve bucaklardan elde edilen bilgi ve öneriler ilçelerde düzeltildikten sonra il merkezine gönderilir ve illerdeki incelemelerden sonra proje şeklinde Planlama ve Bütçe Teşkilatına gönderilir. Planlama ve Bütçe Teşkilatı tarafından, ülkenin olanakları ve ihtiyaçları hakkındaki bilgi raporu, İran İslami Şura Meclisi ve Bakanlar Kurulu için hazırlanır. Bu raporun bir nüshası da, halkın bilgi edinmesi için İran İttılaat Banka-

sı(İran Bilgi Bankası)'na gönderilir (48).

b) Planlama ve Bütçe Teşkilatı, Bakanlar Kurulu ve İslami Şura Meclisi tarafından tayin olunan hedefler doğrultusunda var olan ülkenin olanakları ve ihtiyaçlarını bilgilere dayanarak ülkenin uzun ve orta vadeli kalkınma planlarını düzenler.

Bu planlamalarda Planlama ve Bütçe Teşkilatı tarafından devletin gelir kaynakları, petrol ihracatı ve diğer ürünlerin ihracat gelirleri ile ülkenin ekonomik kaynakları dikkate alınarak, orta ve uzun vadeli (makro) kalkınma planlarının hazırlanması, Bakanlıklar ve ildeki planlama ve bütçe bürolarının yardımları ile gerçekleştirilir.

c) Hazırlanan planlamalar, Planlama ve Bütçe Teşkilatında planlama şuraları ile görüş alışverişi ve plan üzerinde mutabakat sağlandıktan sonra incelenmek ve onaylamak üzere, Bakanlar Kurulu ve İslami Şura Meclisine sunulur.

Meclis ve Bakanlar Kurulu planlama hakkında inceleme ve görüşmelerini bitirerek mutabakat sağladıktan sonra (Şema-I'de 4.bilgi akış yolu)(49) onaylarlar.

d) İslami Şura Meclisi ve Bakanlar Kurulu, onaylanan planı, Planlama ve Bütçe Teşkilatına bildirirler. Bu planlar, il, ilçe ve benzeri kademelerde uygulama alanı bulur.

e) Planlama ve Bütçe Teşkilatı tarafından planların her bölümü için tahsis edilen kaynaklar ile bu bölümlerin gelecekte artabilecek tahsisat miktarlarının tahminleri gibi konular, Bölgesel Planlama Bölümüne bildirilirler.

(48) Nizamı Bernamırizi Kışver (İran'ın Programlama Tüzüğü), İPBT Yayını, Tehran, 1981, s.5.

(49) Nizamı Bernamırizi Kışver, a.g.e., s.15.

f) Planlama ve Bütçe Teşkilatının, Bölgesel Planlama Bölümü, illerdeki planlama ve bütçe alt bölümleri ile ülkenin değişik bölgelerindeki olanakların ve ekonomik durumlarını inceleyerek bu bölgelere tahsis edilen kaynakların tayin ve diğer bölümlere bildirilmesi görevini yapar.

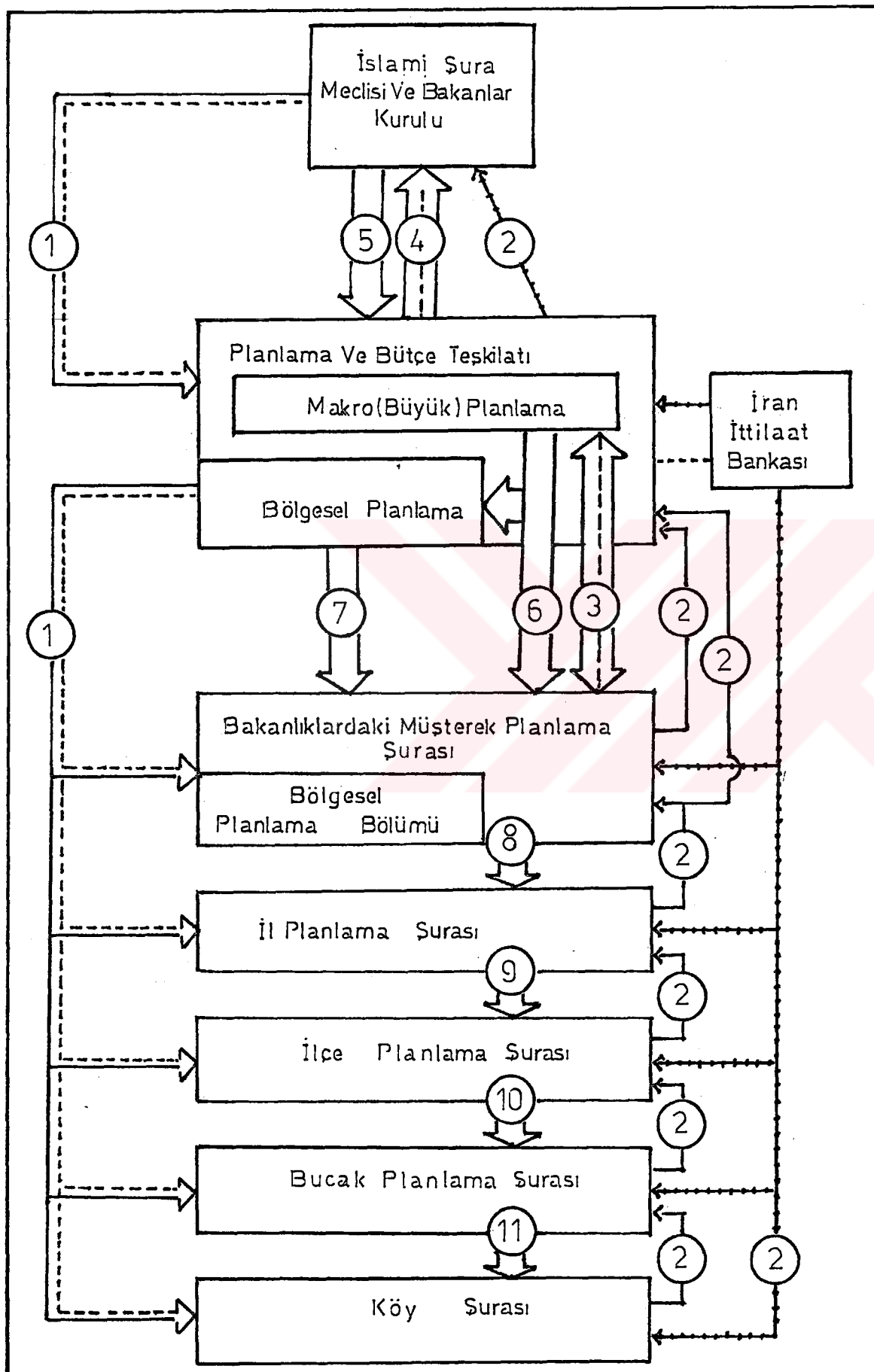
g) Bakanlıklardaki müşterek planlama şurası bakanlıklardaki planlama personeli, organlar ve Planlama ve Bütçe Teşkilatındaki planlama bölümlerine dayalı olarak illerden alınan bilgiler ve öneriler (Şema-I'de 2.bilgi akış yolu) ile makro planlamanın sonucunda elde edilen bilgilere ve Planlama ve Bütçe Teşkilatının bölgesel planlamasından alınan önerilere göre; bölümlere tahsis edilen kaynaklar, alt bölümlere değişik plan ve projelere bölünerek illere bildirilir.

h) İllerde planlama şurasınca uzman komiteler yardımıyla ilçelere planlama hakkında gerekli bilgilere verilir. Ayrıca, ilçelerden alınan önerilerle bu yerlerin ihtiyaçları ve olanakları dikkate alınarak, illere tahsis edilen kaynak ve projeleri, il sınırları içindeki ilçe sayısına bölünür ve uygulanması için ilçelere bildirilir.

i) İlçe Planlama Şurası, uzman komiteler yardımıyla illerden gelen projeler ve ayrılan kaynaklar hakkında ilçe merkezi ve kendi alanındaki bucaklara bölünür.

k) Bucak Planlama Şurası, ilçeden gönderilen kaynaklar ve projeleri kendi alanındaki köylere bölmek suretiyle uygulama yapar.

Böylece planlama bildirimi ve devriyle, değişik kademeleri katederek, köy şuralarından, İslami Şura Meclisine kadar, ortaklaşa görev yaparlar. Planlama devri her iki senede bir kere tekrarlanır ve geçmiş dönem planlamaları gözden geçirilerek, incelendikten sonra, planlamada gerekli düzeltmeler yapılır.

Ş e m a -İ-

- Genelge ile Bildirme
- İstatistik Bilgiler Ve Önerilen Projeler
- İstatistiksel Bilgi Akışı
- ====> Önerilerin Veya Programların Bildirilmesi
- Karşılıklı Görüşme Ve Anlaşma

2- Planlama ve Bütçe Teşkilatının Görevleri

Planlama ve Bütçe Teşkilatı, Başbakanlığa bağlı olarak devletin yatırım planlarını yapmak ve bütçesini düzenlemek amacıyla kurulmuştur. Bu teşkilatın başkanı, Başbakanın müşaviri olarak değerlendirilebilir.

Planlama ve Bütçe Teşkilatı ilk defa 1946'da Yüksek Programlama Kurulu adıyla İran'da kurulmuştur.

Planlama ve Bütçe Teşkilatının görevleri aşağıdakilerden ibarettir: (Planlama ve Bütçe Kanunu 5.madde)

- Planlama ve bütçe tasarısını hazırlamak için, sosyal ve ekonomik alanlarda yeterince bilgi sahibi olmak ve bu konuda incelemeler, araştırmalar yapmak,
- Ülkenin doğal zenginliğini, insangücünü, her türlü kaynak ve imkanlarını tesbit etmek,
- Uygulayıcı kuruluşlarla görüşerek, kısa-orta ve uzun vadeli planların hazırlanması görevini üstlenmek,
- Onaylanan planların, iktisadi ve sosyal gelişmelerle karşılaştırılarak, değerlendirmelerini yapmak,
- Planların uygulamalarını denetlemek ve uygulayıcı kuruluşların çalışmalarını değerlendirmek,
- Planların gerek hazırlanması ve gerekse uygulanması sırasında yürürlükteki kanun, tüzük ve kurallar doğrultusunda olmasını sağlayacak düzenlemeler yapmak,
- Ülkenin istatistik programları ve metodlarını koordine etmek.

Planlama ve Bütçe Teşkilatı içerisinde görevlerin zamanında ve uygun şartlarda yapılmalarını sağlamak için beş ünite teşkilatlanmıştır (50). Bunlar:

(50) Ahdaf ve Vezayıfı Sazımanı Bernamı ve Bütçe, a.g.e., s.3.

- a) Programlama ve Değerlendirme Ünitesi,
- b) Bütçe ve Denetim Ünitesi,
- c) Teknik Danışmanlık Ünitesi,
- d) Bölge İşleri Ünitesi,
- e) İdari ve Mali İşler

üniteleridir. Bunlardan herbiri teşkilatın görevlerinden bir kısmını yerine getirmekle yükümlüdürler.

Planlama ve Bütçe Teşkilatında çeşitli görevleri üstlenen bu beş ünite beş başkan yardımcısının yönetiminde görevlerini sürdürmektedir. Her ünite, yetkili yardımcının yönetimi altında görevi yapmaya yetecek sayıda teknik ve idari personel bulunmaktadır.

a) Programlama ve Değerlendirme Ünitesinin Görevleri

Programlama ve Değerlendirme Ünitesinin üç temel görevi vardır.

aa) Planlama konusunda; uzun ve orta vadeli planların hazırlanması, bölgesel planlama konseyi ile işbirliği yaparak, planların bölgelerde ve bakanlıklarda geliştirilmesi için çalışmalar yapılması;

bb) Değerlendirme konusunda; ülkenin ekonomik, sosyal gelişmelerinin, kalkınma planları ile karşılaştırılması ve değerlendirilmesi,

cc) Öğretim ve yayın konusunda; planlama yöntemlerinin iyileşmesi ve esaslarının öğretimi, planlama ve Bütçe Teşkilatı ile diğer devlet kuruluşları ve ülke çapında tanıtılması ve her tür kuruluş arasında koordinasyona yardımcı olacak planlama konusundaki eğitim, öğretim ve yayın faaliyetlerinin yapılması.

b) Bütçe ve Denetim Ünitesinin Görevleri

Bütçe ve Denetim Ünitesinin görevleri şöylece sıralanabilir:

aa) Ülkenin yıllık mali bütçesini hazırlamak (Planlama ve Bütçe Kanunu, 5.madde, 5.kısım).

bb) Ülkenin genel bütçesinin kalkınma planları ile koordinasyonu hakkında Başbakanlığa bilgiler vermek (Planlama ve Bütçe Kanunu, 7.madde).

cc) Ülkenin genel bütçe politikası ve stratejisi hakkında, iktisadi şuraya öneriler sunmak.

dd) Bayındırlık proje kredilerinin, koşullara göre artışı veya düşüşü durumlarında tedbirler almak ve uygulanmasını sağlamak.

ee) Bayındırlık projeleri ile ilgili yıllık çalışmaların geliştirilmesi konusunun önemi dolayısıyla sürekli denetlenmesi ve aralıksız kredilendirilmesini sağlamak (Planlama ve Bütçe Kanunu, 5.madde, 6.kısım).

ff) Yıllık Bütçe Kanununun uygulayıcı kuruluşlar tarafından iyi uygulanmaları için kontrol ve denetim faaliyetlerini yürütmek.

c) Teknik Danışmanlık Ünitesinin Görevleri:

İran'ın uzun ve orta vadeli kalkınma planlarının önemli bir kısmını bayındırlık projeleri oluşturmaktadır. Bu büyük projelerin gerçekleştirilmesini sağlamak için büyük parasal kaynaklar yanında, önemli ölçüde yetişmiş insan gücü ve uzman personele ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca bayındırlık işlerinin girdilerinin de kolayca sağlanabilmesi önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu koşullarda bu hizmetlerin en iyi şekilde görülmesinin iyi bir organizasyon ile mümkün olabileceği düşüncesiyle inşaat malzemelerinin her türlüünü imal eden fabrikalar ile bu mamullerin pazarlama ve dağıtımını

yapan kuruluşlar, kooperatifler ve şirketler teknik ünitesinin gözetim ve denetimi altında görev yaparak direkt olarak bayındırlık faaliyetlerine katılmaktadır.

Teknik Danışmanlık Ünitesinin koordinasyonu altında idare edilen bu karmaşık ve önemli işler gözönüne alındığında bu ünitenin görevlerini şu şekilde sıralamak mümkün olacaktır.

aa) Ülkedeki bayındırlık hizmetlerinin planlar çerçevesinde yürütülmesini denetlemek ve sağlamak,

bb) Bayındırlık konularında yetişmiş eleman ihtiyacı için eğitim ve öğretim programları düzenlemek,

cc) Bayındırlık faaliyetlerine hammadde üreten fabrikaların kurulmasını teşvik etmek, devlete ait olan fabrikaları sevk ve idare etmek.

d) Bölge İşleri Ünitesinin Görevleri

1971-72 yıllarında illerde Planlama Bölümü kurulduktan sonra, bu bölümlerin çalışmalarını denetlemek ve ayrıca il teşkilatının faaliyetlerine ilişkin politikaları ve hedefleri tayin etmek amacıyla, Planlama ve Bütçe Teşkilatı bünyesinde Bölge İşleri Ünitesi kuruldu.

Bölge işleri ünitesinin görevlerini şöyle sıralayabiliriz:

aa) Sosyal ve ekonomik alanda planlama ve bütçe hazırlanması amacıyla incelemeler yaparak, İranda 24 ildeki ekonomik ve sosyal alanlar hakkında rapor ve bilgi hazırlamak,

bb) İllerin bütçesini hazırlamak ve zaman içerisinde gözden geçirmek,

cc) Merkezden uygun görülen ödeneklere göre, illerin kalkınmaları hakkında bilgi ve rapor hazırlamak ve bu raporların altı aylık veya yıllık gelişmeleri veya so-

runlarını kapsar şekilde olmasını sağlamak (Planlama ve Bütçe Kanunu 37.madde).

dd) İllerin koşulları, gelişmesi ve ihtiyaçlarına göre altyapı ve bayındırlık yatırımlarına krediler sağlamak.

ee) İktisadi ve sosyal alanda çeşitli istatistikî veriler toplamak, değerlendirmek ve her on yılda bir periyodik nüfus sayımı yapmak.

ff) İllerin ihtiyaçlarını sağlamak ve kalkınmadaki hedeflerine ulaşması amacıyla gerekli istatistiksel bilgileri hazırlamak.

hh) İllerin istatistik yıllığını düzenleyerek yayımlamak.

ii) İllerin planlama şurasının işbirliği ile ilin Uzun Vadeli İktisadi ve Sosyal Kalkınma Planlarını hazırlamak.

e) İdari ve Mali İşler Ünitesinin Görevleri:

İdari ve Mali İşler Ünitesinin başkanı, İslami Şura Meclisinin Komisyon ve toplantılarında Planlama ve Bütçe Teşkilatının başkanını temsil eder.

Bu ünitenin görevlerini şöyle sıralamak mümkündür:

aa) Meclisin komisyonları için bilgilerin toplanması, gerekli raporların hazırlanması ve milletvekillerinin diğer Planlama ve Bütçe Teşkilatı üniteleri konularına giren soruların cevaplandırılması.

bb) Devletin, Planlama ve Bütçe Teşkilatında temel politikası gözönüne alınarak, idari, mali işler ile istihdam konularında karar vermek.

cc) Teşkilat işleri, hukuki işler ve genel ilişkiler, cari bütçe uygulamaları ve idari ödemeler gibi konularda kontrol, denetim, koordine faaliyetlerini yürütmek.

dd) Geçen programlarla ilgili işlerde hesapların düzeltilmesini incelemek ve denetimini sağlamak.

Yukarıda saydığımız görevler bu ünite bünyesinde faaliyet gösteren dört ayrı büro tarafından gerçekleştirilir:

- i- İstihdam ve Tasnif Bürosu,
- ii- İdari Hizmetler ve Muhasebe Bürosu,
- iii- Mali İşler, Yayınlar ve Genel İlişkiler Bürosu,
- iv- Hukuki İşler, Teşkilat ve Değerlendirme Bürosu.

B) İRAN'DA PLANLARIN YAPILIŞ BİÇİMİ

1- Merkezi Hükümet Tarafından Yapılan Planlar

- Hükümet tarafından yapılan planlar, Planlama ve Bütçe Teşkilatınca hazırlanır. Planlama ve Bütçe Teşkilatı, bakanlıklardaki Müsterek Planlama Şurası ve İran İttihat Bankasından (İran Bilgi Bankası) alınan bilgilere dayanarak daha çok ülkenin uzun ve orta vadeli planlarını hazırlar. Planlama ve Bütçe Teşkilatı herşeyden önce ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerine ulaşması için uzun vadeli planlar hazırlar. Bu planda uzun vadeli ekonomik kalkınmanın strateji ve politikası, nüfus artışı, üretim kaynaklarının gelişmesi, ekonomik ve sosyal sektörlerle kaynak ayrılması. Petrol ihracatı ve ithalat-ihracat dengeleri 20 yıl için planlanır (51).

Bu uzun vadeli planlamayla ülkenin ekonomik geleceği belirlenir.

(51) Nizamı Bernamırizi Kışver, a.g.e., s.12.

Orta vadeli planlar uzun vadeli planlar çerçevesinde hazırlanır ve nüfus artışı, ekonomik kaynaklar, ekonomik ve sosyal alanlarda elde edilen bilgiler ve rakamlara göre beş yıllık kalkınma planları hazırlanır. Ayrıca beş yıllık orta vadeli planlamada her sektöre ve yatırıma ayrılmış plasmanlar ile fiyat tahminleri yapılarak, devletin mali ve finansal politikası belirlenir.

Planlama ve Bütçe Teşkilatı tarafından uzun ve orta vadeli plan tasarısı hazırlandıktan sonra bakanlar kurulunca onaylanır. Orta vadeli planlama da her sektöre ayrılan kaynaklar ve planlamanın mali ve finansal politikası, bakanlıklardaki Müşterek Planlama Şurasına bildirilir. Aynı zamanda bu bildiriler Bölgesel Planlama Şurasının, değişik bölgelerinin incelemeleri, işbirliği ve koordinasyonu için gönderilir.

Bölgesel Planlama Şurası kendi görüşlerini Bakanlıklardaki müşterek planlama şurasına bildirirler.

Bölgesel kalkınma planının hazırlanması, Bakanlıklardaki Müşterek Planlama Şurası ile illerdeki Planlama Şurası işbirliği yaparlar. Bu işbirliği neticesinde, iller ve ilçeler düzeyinde planlar yapılır. Bu planlar illerden alınan bilgi ve öneriler ile bölgesel planlama ve Bütçe Teşkilatından alınan öneriler doğrultusunda bölgenin genel kalkınma planı ve illere göre de yerel kalkınma planlarını hazırlarlar.

Bu planlama ile her ilde projelerin uygulanması için bir çok mahalli kaynak tahsis edilir.

İlçe planlarının hazırlanması için; il planlama şurası, illerdeki komite ve planlama şuraları ile projeler ve her bölüme ayrılan kaynakları dikkate alarak ilçelerin kalkınma planlarını hazırlar.

Bu suretle ilçelerin planlamasında uygulanacak belirli projeler, kasabalar ve köyler için ortaya çıkarılmış olur. Ekonomik kaynaklar, bu projelerin uygulanması için ilçelere tahsis edilmiştir.

Yukarıda belirtilen şuralardan bazıları, merkezî hükümet tarafından yapılan planların oluşumu için çalışmaktadır. Bu şuraları (52);

- Bakanlıklardaki Müşterek Planlama Şurası,
- Bölgesel Planlama Şurası,
- İl Planlama Şurası,

şeklinde sıralayabiliriz.

- Bakanlıklardaki Müşterek Planlama Şurası;

Bu şura, her bakanlıkta, bakanın veya planlama ve bütçe muavininin başkanlığında dokuz üyeden oluşur. Bunlar;

- Planlama işleri ile görevli bakanın yardımcısı,
- Planlama ve Bütçe Teşkilatından iki uzman,
- Planlama ve Bütçe Teşkilatından ayrıca iki

temsilci,

- Bakanın davet edeceği iki üniversite görevlisi,

- Bakanın davet edeceği konu ile ilgili iki yetmiş eleman (bu elemanlar devlet teşkilatından olabileceği gibi özel kuruluşlardan da olabilir).

- Bölgesel Planlama Şurası;

Bu şura, bakanlıklardaki müşterek planlama şuralarının üyeleri ve illerin planlama şurasından bir temsilciden oluşur.

- İl Planlama Şurası;

Valinin başkanlığında 12 kişiden oluşur.

- Vali (Şura başkanı),

- İl Şurası tarafından seçilen iki kişi,

- İlin Planlama ve Bütçe Başkanı,

- İlin ağır sanayi, doğal kaynaklar, genel sanayi dairelerinden üç genel müdür seviyesinde bürokrat,

- İlin köy, bayındırlık ve ziraat müdürü,

- İlin iş ve sosyal işler genel müdürü,

- İlin karayolları genel müdürü,

- Valinin seçimi ile ildeki üniversitelerden iki uzman.

a) Yıllık Hükümet Programları

Sürelerine göre planlar içinde ayrıntılı ve açık şekilde incelenebilen plan yıllık plan ve programlardır. Ayrıca çalışma planı niteliğinde aynı sadelikte iki veya üç yıllık plan yapmak mümkündür.

Bir ülkenin yıllık program yapmadan da orta vadeli plan yapması ve bunu uygulaması mümkündür. Nitekim bazı ülkelerde, oldukça başarılı orta vadeli planlar hazırlandığı halde yıllık programlar yapılamamaktadır.(53).

Bugün İran İslam Cumhuriyeti'nde, planlama faaliyetleri tek başına bütçeden bağımsız olarak uygulanmamaktadır.

(53) ÖNCEL, Mualla: Türk Uygulamasına Atıfla, Program ve Bütçe İlişkileri, Ekonomi ve Maliye Enstitüsü Konferansları, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, No:268, Ankara, 1970.

Esasen planlama faaliyeti ve özellikle planın uygulaması bütçe ile sıkı ilişki ve işbirliği içerisinde yürütülmesi gerekli önemli faaliyet alanıdır. Bütçe uygulama faaliyetinin ise plandan ayrı olarak düşünülmesi hemen hemen imkansız görülmektedir. Bu nedenle, İran'da bu ikili etkileşim sonucu "planlama ve Bütçe Teşkilatı" "Sazımanı Bernamı ve Bütçe" oluşturulmuştur.

Bütçeler bu tür ülkelerde aşağı yukarı birbirine benzer şekillerde hazırlanmaktadır (54).

Genel olarak İran'da yıllık bütçe programı şeklinde nitelendirilir. Bu bakımdan, bütçenin asıl amacı devletin yıllık programı olarak, İran İslam Cumhuriyeti'nin planlama hedeflerine ulaşmaktır. Bütçenin hazırlanması sonucu olarak nihai hedef, bir yıl içinde planlama hedeflerinin bir kısmının istenen sonuca ulaştırılmasıdır.

Her icrai teşkilatın bütçesi küçük kısımlara bölünür ve bu kısımlar içerisinde (program, proje) belirli hedefler vardır ki, bu hedeflerin, orta ve kısa vadeli plan hedefleri ile ilişkisi, devlete önerilir ve uygulanır (55).

aa) Bütçenin Hazırlanması

Bütçenin hazırlanma biçimi ile, teşkilatlar ve diğer idarelerin katkılarını şu şekilde sıralamak mümkündür (56).

(54) Shick, Allen: The Road of PPB, The Stages of Budget Reform in Lynden and Miller, Planning, programming and Budgeting, Martham Publishin Co., 1976, s.39, 41.

(55) Destorulamalı Tahiye ve Tanzımı Bütçe Cari ve Omranı, (Bayındırlık ve Cari Bütçelerin Hazırlanma ve Düzenlenme Talimatı), IPBT Yayını, Tehran, 1987, s.2.

(56) Destorulamalı Tahiye ve Tanzımı Bütçe Cari ve Omranı, a.g.e., s.8-10.

- İktisadi Şura, bütçe tasarısını onayladıktan sonra, Başbakanın imzası ile Planlama ve Bütçe Teşkilatı tarafından uygulayıcı teşkilatlara bildirilir (Şema II'de, 1.bilgi akış yolu).

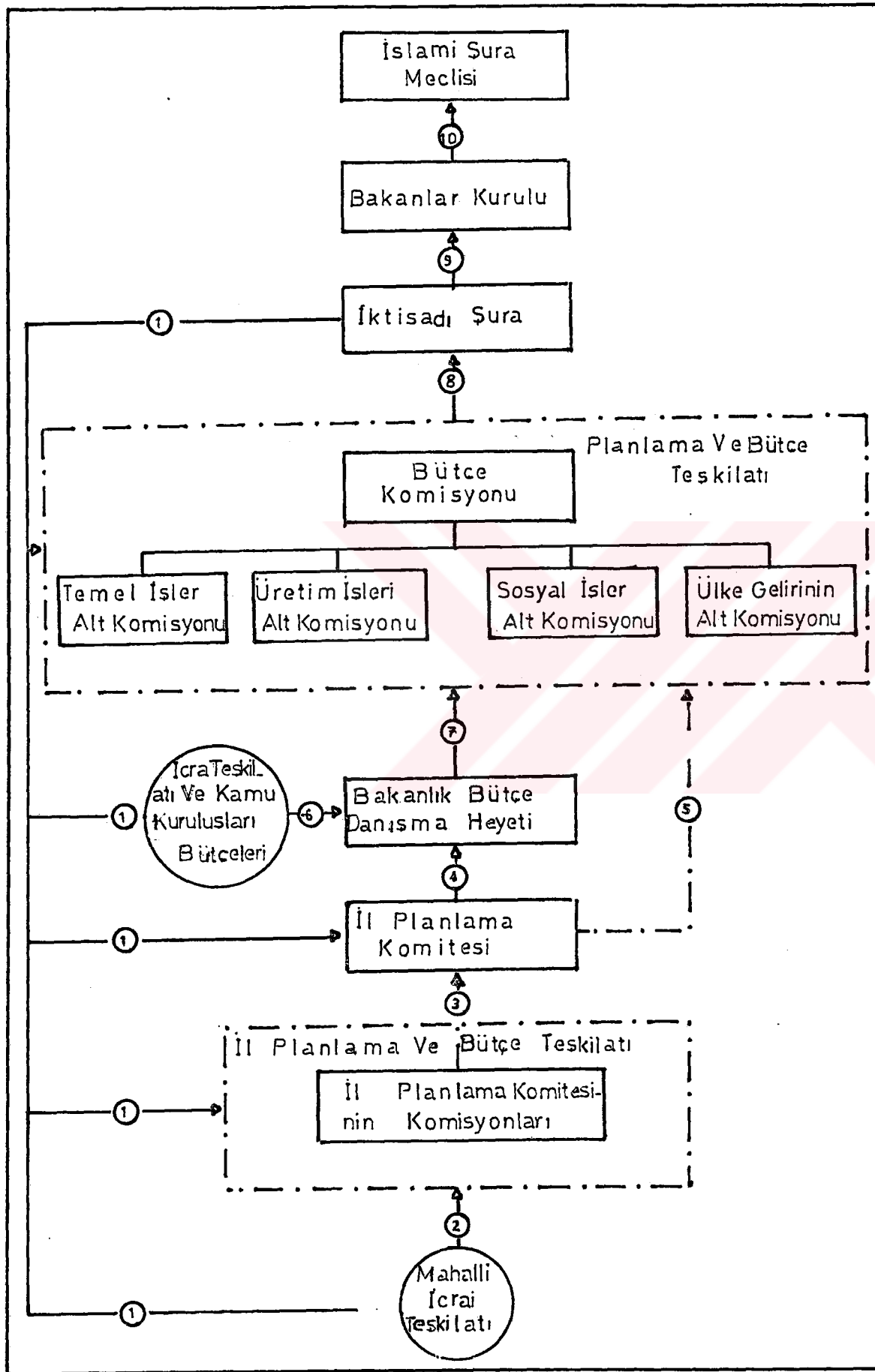
- İldeki Planlama ve Bütçe Teşkilatları tarafından tasarının amaçlarının mahalli uygulayıcı birimlere açıklanmasından sonra, bu teşkilatlar, tasarının hedeflerini dikkate almak suretiyle kendi bütçelerini düzenlerler. Bundan sonra plan taslağı, İl Planlama ve Bütçe Teşkilatına gönderilir (Şema II'de 2.bilgi akış yolu).

- İl Planlama ve Bütçe Teşkilatı, mahalli icra teşkilatlarının cari bütçelerini inceledikten sonra ve mahalli uygulayıcı teşkilatların bayındırlık bütçeleri ile de birleştirildikten sonra, İl Planlama Komitesine gönderirler (Şema II'de 3.bilgi akış yolu).

- İl Planlama Komitesi bütçenin incelenmesi için, İl planlama ve Bütçe Teşkilatında uzmanlardan oluşan birkaç komisyon oluşturabilir ve bu komisyonların yardımıyla mahalli uygulayıcı teşkilatların cari ve bayındırlık plasmanları konusunda bir rapor yazılır. Bu rapor, il planlama komitesince ilgili bakanlığa "Şema II'de 4.bilgi akış yolu" bir sureti de incelenmek üzere Planlama ve Bütçe Teşkilatına gönderilir(Şema II'de 5.bilgi akış yolu).

- Kamu kurum ve kuruluşları (Devlet şirketleri, bankalar, devlete bağlı müesseseler) kendi bütçe ve önerilerini, tasarıdaki devletin politika ve hedeflerini dikkate alarak ilgili bakanlıkların bütçe danışma bölümüne gönderirler.(Şema II'de 6.bilgi akış yolu).

- Her bakanlıkta bir bütçe komisyonu oluşturulur. Bu komisyon, bakanlıktaki planlama ve bütçe ile ilgili uzmanlar ve işadamlarından oluşur. Bu komisyonun başkanı,Müşterek Planlama Şurasının başkanıdır.

Şema -II-

- Bakanlıkların Bütçe Danışma Heyeti, tüm milli, icrai teşkilatlarla ve ilgili birimlerle bütçe hazırlanmasında işbirliği yapar ve yardımcı olur. Uygulayıcı teşkilatlardan alınan bütçeler incelendikten sonra, onaylanır ve ilgili bakanın imzasından sonra, Planlama ve Bütçe Teşkilatına gönderilir (Şema II'de 7.bilgi akış yolu).

- Planlama ve Bütçe Teşkilatı merkezi ve mahalli uygulayıcı teşkilatlar, bütçe önerilerini inceledikten sonra onaylanmak üzere iktisadi şuraya gönderir (Şema II'de, 8. bilgi akış yolu).

- İktisadi şurada ilgili teşkilat bütçesi incelenir ve onayladıktan sonra Bakanlar Kuruluna gönderilir (Şema II'de 9.bilgi akış yolu). Bakanlar Kurulunun onayından sonra da İran İslami Şura Meclisine onaylanmak için sunulur (Şema II'de 10.bilgi akış yolu).

İran İslam Cumhuriyetinin bütçesi üç kısımdan oluşmaktadır.

bb) Devletin Genel Bütçesi

Bu bütçe, bakanlıklar ve bakanlıklara bağlı devlet kuruluşları ile iktisadi faaliyeti olmayan diğer devlet dairelerinin bütçelerinden oluşmaktadır.

cc) Kamuya ait şirketlerin bütçeleri,

dd) Diğer müesseselerin bütçeleri.

Aşağıda ayrıntılarıyla da açıklanacağı gibi, bu üç tür bütçe birleşerek İran bütçesini oluşturmaktadır.

bb) Devlet Genel Bütçesi

İran Genel Muhasebe Kanununda, normal ve bayındırlık bütçelerinin birleştirilmesi gerçekleştirilerek bayındırlık hizmetlerine önem verilmiştir. Bu iki bütçenin birleştirilmesiyle bu bütçe "Genel Bütçe" (Bütçeyi Umumi) adını almıştır. Ancak bu iki bütçenin mali kaynaklarının

ayrı olması nedeniyle, bu iki bütçenin işlem pratikliği için ayrılmasına gerek duyulmuştur.

Bu iki bütçenin mali kaynakları ayrı ayrı "genel gelir" ve "planlama geliri" adlarıyla muhasebeleştirilmektedir.

i) Normal Bütçe

Normal bütçe genellikle devletin sürekliliği olan harcamalarının bütçede gözükmesiyle oluşur. Bu harcamaların karşılığı da, daimi gelir kaynaklarından sağlanır. Normal bütçe daha çok cari harcamalar şeklindedir. Devletin çeşitli cari harcama gerektiren büyük payını (% 70) personel harcamaları oluşturmaktadır (57).

Normal bütçede gelirler iki asıl gelirden oluşur.

- Genel gelirler: Vergi ve devletin çeşitli hizmetleri karşısında elde edilen gelirlerdir. Bu gelirlerin, bütçe içerisinde nasıl harcanacağı Genel Muhasebe Kanununa göre düzenlenir.

- Özel gelirler: bu gelirler belirli amaçlar için ve kanuna göre gerçekleşir. Bu gelirlerin tümü ya da bazı kısımları, Genel Muhasebe Kanununa göre tahsile yetkili makamlarca alınır ve sarf edilir.

ii) Bayındırlık Bütçesi

İran'ın bayındırlık bütçesi, bayındırlık projelerinin harcama ve gelirlerinden ibarettir. Bu harcama ve gelirlerin ne olduğu planlarda ayrıntılı şekilde açıklanır. Ancak, uygulamada genellikle Planlama ve Bütçe Teşkilatının gelirleri petrol geliri ve bu teşkilat için sağlanan iç ve dış kredilerden oluşmaktadır.

(57) ŞERĞİ, Sehin: Nizamı İdari der İran, a.g.e., s.5.

cc) Kamuya Ait Şirket (Kamu İktisadi Kuruluşları)
Bütçeleri

Devlet şirketlerinin gelirleri malın veya hizmet satışından oluşur. Devlet burada özel şirketlerin tüccarları gibi çalışır. Yani gelirler ve giderler ile muhasebeler özel ticari şirketlerde olduğu gibidir.

Kamuya ait bazı şirketlerin gelir ve harcamaları Genel Muhasebe Kanununun dışında tutulmuştur.

İran'da kamu iktisadi kuruluşlarının, genel bütçe için özel bir önemi bulunmaktadır. Bu şirketler kalkınmanın lokomotif konumundadır.

Planlama ve Bütçe Teşkilatı yıllık bütçeyi hesaplar larken devlet şirketleri için bir genelge hazırlar. Bu genelge de devlet, şirketlerin bütçeleri için aşağıdaki konuların dikkate alınması ve genel bütçe için bu şirketlerden belli dönemlerde ne beklendiği belirtilir. Bu konuları şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Şirket gelirlerinin tahmini,
- Satılan mal veya hizmetin fiyatları,
- Batış ve dağıtım giderleri,
- İdari giderler,
- Genel bütçe özeti,
- Kâr ve kârın dağılışı durumu veya zarar, ve kaynakların sağlanması,
- Sermaye yatırımları ile borçların ödeme planı ve kredi kaynaklarının belirtilmesi

dd) Diğer Müesseselerin Bütçeleri

Diğer müesseseler adı altında sayabileceğimiz kuruluşların tümündeki ortak yan, sosyal amaçlı harcama yapan ve özel kişi ya da kuruluşlardan bağış şeklinde gelir elde eden kuruluşlar olmasıdır.

Bu kuruluşların bağışlardan oluşan gelirleri ile çeşitli sosyal faaliyetlerinden dolayı yapılan harcamaları

arasındaki fark, devlet genel bütçesi tarafından hazırlanır. Örnek olarak, İran'ın çeşitli kentlerinde hizmet veren kızılzay (Hilali Ahmar) sayılabilir (58).

b) Bütçe Konusundaki Uygulamalarda Yetki, Görev ve Sorumluluklar

Yürütme organı içinde milli kalkınma, planlama ve bütçe konusunda nihai karar Cumhurbaşkanı tarafından verilir. Başbakanın görevi, bu organın içinde koordinasyonun sağlanması ve ihtiyaçların giderilmesi için kaynakların belirlenmesi görevidir.

Merkezi hükümette sorumlu Planlama ve Bütçe Teşkilatı bir müstakil birim olarak Cumhurbaşkanı için hizmet vermektedir. Bu görevi yürüten ekibin başkanı kabine üyelerinden biridir.

Merkezi hükümetin planlama ve Bütçe Teşkilatının başkanı Cumhurbaşkanı ya da Başbakan tarafından atanır ve İslami Şura Meclisi ile Bakanlar Kurulunca onaylanan genel politika doğrultusunda alınacak tedbirleri illere bildirerek uygulanmasını sağlar. Bu uygulamaların tatbik ve denetiminden sonra, bir değerlendirmesi yapılır. Bu değerlendirme, Cumhurbaşkanı veya Başbakan tarafından kamu oyuna bildirilir (59).

Merkezi hükümetin Planlama ve Bütçe Teşkilatı, milli planlama ve devlet bütçesinde belirgin hatalar görüldüğü zaman veya belirlenmiş bir şeyin uygulamasının imkansız olduğu ortaya çıkması durumunda düzenleme ve değişiklikler yapabilir. Ancak, bu durumu Cumhurbaşkanı veya Başbakana bildirmeleri gerekmektedir. Merkezi hükümet planlama ve bütçe teşkilatı, merkezi devletin bütçe uygulaması için kredi

(58) Destorulamalı Tahiyi Bütçeyi Salı 1357 (1978 Yıllı Bütçe Hazırlama Talimatı), İPBT Yayını, Tehran, 1978, s.15.

(59) Destorulamalı Tahiyeyi Bütçeyi Salı, 1357, a.g.e., s.16.

sağlanması sorumludur.

Bakanlıklar ve merkezi devlet müesseseleri; milli plan ve bütçenin stratejisi, politikalarının hazırlanması ve uygulamada ortaya çıkan aksaklıkların giderilmesinden sorumludur.

Merkezi hükümetin milli planlama ve bütçesi İslami Şura Meclisinde onaylanır. İl bütçesi ise İl Şurası tarafından onaylanarak yürürlüğe girer.

Planların uygulamasında önemli görevleri bulunan vali ve kaymakamlar merkezî hükümet tarafından atanmaktadır. Planlama ve Bütçe Teşkilatının daireleri illerde kurulmuştur. Toplumun merkezi hükümetçe belirlenmiş ideolojik hedeflerine göre bu birimler Planlama ve Bütçe Teşkilatının görev ve yetkilerini illerde icra ederler.

İllerde Planlama ve Bütçe Teşkilatının dairelerinde valiler yetkili ve sorumludurlar. Ayrıca bunların görevden alınma veya atanmaları merkezi hükümet tarafından yapılır.

c) Diğer kuruluşların planlamaya katkıları; İslamî din kuralları ile İran Anayasasına dayalı, İran Planlama ve Bütçe Tüzüğü, devlet teşkilatı, bakanlıklar, valilikler, imamlar temsilcileri ve illerde konu ile ilgili uzmanların katılmalarını ve ekonomik sosyal ve kültürel planlama hazırlanmasında gereken tahmin hesaplamalarını yaparak, ileriye yönelik planlama faaliyetlerini yürütmelerini öngörmüştür.

- Planlamaya katılarda bulunan şuralar, komiteler ve teşkilat:(60).

aa) İktisadi Şura: Bakanlar kurulundan sonra, planlamanın tüm faaliyetlerini denetim altında tutan en yüksek makam iktisadi şuradır. İktisadi şuranın kuruluş ve işleyiş

(60) Berresi Bernamirizi Behşî ferhang ve Honer der Bernamıyı penç salıyı Evvelî Tavsiyî igtosadî ıctımayî Ferhengi Cumhuri İslami İran (İran İslam Cumhuriyeti-nin Birinci Beşyillik Ekonomik, Sosyal-Kültürel Kalkınma Planı İncelemesi), Farabi Üniversitesi Yayınları, Tehran, 1986, s.78.

esaslari kanun ile duzenlenir.

Bu suranın uyeleri, Basbakan, Maliye ve İktisadi İşler Bakanı, Ziraat ve Köy Bayındırlık Bakanı, Petrol İşleri Bakanı, İş ve Sosyal İşler Bakanı, Sanayi Bakanı, Ağır Sanayi Maden ve Filizler Bakanı, Ticaret Bakanı, Planlama ve Bütçe Başkanı ile Merkez Bankasının başkanı ve Basbakan tarafından diğ er bakanlıklardan seçilecek bir Bakandan oluşturulur.

Bu ş uranın toplantılarında başkanlık görevini Başbakan yürütür.

bb) Alt Komiteler

Ülkenin ekonomik yapısını değişik yönlerden incelemek için iktisadi ş ura tarafından, on komite kurulması ö ngörülmüştür (Bu komiteler daha sonra onlar komiteleri anlamına gelen Dehgane komiteleri adıyla adlandırıldılar). Bu komitelerin adlarını şöylece sıralayabiliriz;

- Kooperatif sektörünün faaliyetleri ile yöntem ve sınırını inceleme komitesi,

- Özel sektörün faaliyetlerini, yöntem ve sınırını inceleme komitesi,

- Devlet sektörünün faaliyetlerini, yöntem ve sınırını inceleme komitesi,

- Bankacılık sisteminin incelenmesi ve bankaların faaliyetleri ile islami kuralların bağdaştırılmasını sağlayan komite,

- Mal dağıtım sistemini inceleme ve düzeltme komitesi,

- Vergi sistemini inceleme ve düzeltme komitesi,

- Ülkenin Planlama Tüzüğünü inceleme ve onaylama komitesi,

- Bütçe Tüzüğünü inceleme komitesi,

- Bütçe denetimi tüzüğünü inceleme ve düzeltme komitesi,

- İktisadi, sosyal kalkınma planlarının amaçlarını tayin eden komite.

cc) Bakanlıkların Müşterek Planlama Şuraları;

Değişik iktisadi bölümlerin planlarının hazırlanmasında birinci dereceden sorumlu müşterek planlama şuralarıdır. Bu nedenle, 20 bakanlığa ait uzmanlardan oluşan müşterek planlama şurası kurulmuştur.

Müşterek planlama şurasının oluşmasında eleman katkısında bulunan bakanlıklar;

- Talim ve Terbiye, Maliye ve İktisadi İşler, İslami İrşad, Dışişleri, Sağlık, Ticaret, PTT, Milli Savunma, Karayolları, Sanayi, Yükseköğretim Kurulu, İş ve Sosyal İşler, Ziraat ve Köy Bayındırlık, Çevre Sağlığı, Konut ve Şehirleşme, Maden ve Filizler, Petrol, Güç ve Spor, İçişleri, Radyo, ve Televizyon, Bakanlıkları şeklinde sıralanabilir.

Bu şuranın Başkanı, Başbakan tarafından şura üyeleri arasından atanır.

dd) İl Yüksek Planlama Şurası

Plan hedeflerinin gerçekleştirilmesi için 24 ilde, il yüksek planlama şurası kurulmuştur. Bu şuraların tümünde valiler Başkanlık görevini yürütür. İllerdeki şurada, ildeki genel idarelerin temsilcileri ile ilin imamlarının temsilcilerinden oluşur.

İl Yüksek Planlama Şurasının dışında, her ilde üç şura (Ticaret ve Üretim İşleri Planlama Şurası, Altyapı İşleri ve Sosyal İşler Planlama Şurası) ve yukarıda sözü edilen alt komiteler (Dehnage komiteler) planlama komitesi vardır.

ee) İl ve Merkezdeki Planlama ve Bütçe
Teşkilatının Müşterek Şurası

İl ve merkezdeki planlama ve Bütçe Teşkilatları arasındaki planlamanın koordinasyon işleri, merkezdeki ve 24 ildeki planlama ve bütçe teşkilatı tarafından ortaklaşa yapılır. Planlama ve bütçe teşkilatı; iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma planları için seminerler düzenleyerek, şuralar, komiteler ve teşkilatların önerilerini dikkate alırlar. Kalkınma planlarının tasarılarını hazırlarlar. Böylece, ülkenin iktisadi, kültürel ve sosyal kalkınma planlarının hazırlanmasında konuları itibarıyla tüm bakanlıkların katkı ve önerileri sağlanmış olur.

2- Mahalli Düzeyde Yapılan Planlar

İran İslam Cumhuriyeti Anayasasının 100.maddesine göre; "Toplumsal, iktisadi, bayındırlık, sağlık ve diğer kalkınma işlerine ilişkin programların hazırlanması ve halkın işbirliği ile en uygun şartlarda yürütülmesi, mahalli icaplar gözönünde tutularak, her köy, kasaba ilçe, il veya eyaletde, üyeleri o mahal halkı tarafından seçilen ve köy, kasaba, ilçe, il ,eyalet şurası adını taşıyan bir şuranın denetim, gözetim ve önderliği altında yürütülür." Mahalli düzeyde yapılan planlar, daha çok önerilen bilgi ve teklifler, alttan üste doğru akan bilgiler şeklindedir.

Yalnız merkez tarafından alınan kararlarla değil, her teşkilat ve ilin kendi bölgesindeki ihtiyaç ve olanaklarını yakından bilmeleri nedeniyle birlikte daha iyi bir plan yapma imkanına sahiptirler.

Halkın katılma imkanları da, köy-kasaba-ilçe-il şuraları ile meydana gelir.

İran'da mahalli düzeyde planlar aşağıdaki şekilde oluşur (61);

(61) Tedvini Nehastın Bernamıyı İgtisadı-Ictımayı-Ferhangı, a.g.e., s.18.

a) Köylerdeki mevcut durumu, örneğin; nüfus, insangücü, refah seviyesi, üretim, tabii zenginlikler ve mahallenin geliştirilmesi için önerilen kalkınma imkanları ve bu konuda gereken kaynaklar gibi konular, bir form üzerine köy şurası tarafından yazılır.

Bu formlar, kasabadaki Ziraat Bakanlığı memurları tarafından incelenerek, şartlar ve öneriler tesbit edilir. Bu formdan bir nüsha planlama ve bütçe merkezine gönderilir.

b) Kasaba Planlama Şurası, ilçeden gönderilen bir grup uzman kişi ve mahalli dairelerin müdürleri ile birlikte, köy şurasından alınan sonuçlar değerlendirilerek, aşağıda açıklanan bilgi formunda şu hususlar belirtilir;

- Kasabanın nüfusu, insangücü, mali olanakları üretim, refah ve altyapı bakımından mevcut durumu,

- Altyapı ve üretim imkanları ile kalkınma şartları hakkında öneriler,

- Mahalli kaynakların sağlanması ve önerilerde bulunmak için o mahalde gerekli ortamların sağlanması,

Bu form ilçe planlama şurasına gönderilir.

c) İlçe Planlama Şurası, il merkezinden gönderilen bir grup uzman ile mahalli dairelerin müdürleri tarafından kasabalardan alınan formların sonuçları, yeni bir forma aktarılır ve bu formun aşağıdaki bilgileri içermesine dikkat edilir;

- İlçenin nüfusu, insangücü, mali olanakları, üretim, refah ve altyapı bakımından mevcut durumu,

- Mahalli özellikler gözönünde tutularak belirlenen altyapı ve üretim imkanlarının elverdiği ölçüde yapılabilecek işler,

- Mahalli kaynakların tahsisi ve ilçede sözkonusu önerileri benimsetmek için ortam yaratmak.

Bu formda, bilgiler ve öneriler, köy ve ilçelerin durumları gözönünde bulundurularak değerlendiriliyor.

d) İl Planlama ve Bütçe Müdürlüğü,

İl Planlama ve Bütçe Müdürlüğü, İl Planlama Şurasının sekreterlik hizmetlerini yürütmesi nedeniyle, ilçelerden alınan form ve bilgiler, ilin;

- Ticaret ve üretim işleri planlama şurasına,
- Altyapı işleri planlama şurasına,
- İnsangücü ve Sosyal İşler Planlama Şurasına,

gönderilir.

Bu şuralar, ilçeden alınan bilgi ve önerileri, yeterince inceledikten sonra, il hakkında bir rapor hazırlar. Raporun özellikle şu konuları kapsamasına dikkat edilir;

- İktisadi ve sosyal sektörlerdeki mevcut durum,
- İlde iktisadi ve sosyal kalkınma planlarının kapsamı,
- İldeki planların uygulanması için gerekli kaynakların tahsis edilmesi.

İl Planlama Şurası, yukarıda belirtilen alt şuralardan gelen kalkınma kısmî planlarını koordine ettikten sonra, önerilen il sosyal ve iktisadi planlamasını hazırlar.

Hazırlanan bu iktisadi ve sosyal kalkınma planı, merkezi planlama ve bütçe teşkilatına (Sazımanı Bernamı ve Bütçe) ve bakanlıklardaki müşterek planlama şurasına gönderilir.

Bakanlıklararası müşterek planlama şurasına illerin önerdikleri planlamalar ve bilgilerden yararlanarak ve planlama üzerinde incelemeler yapıldıktan sonra sırasıyla şu işlemler gerçekleştirilir;

- İllerin mevcut durumları hakkındaki bilgiler, planlama ve bütçe teşkilatına gönderilir.

- İllerin önerilen planları toplandıktan sonra, planların uygulanması için, her ilin finansal kaynak ve insan-gücü ihtiyacı ile kaynakların tahsis imkanları, ildeki kooperatif, özel ve kamu teşkilatları tarafından ne derecede gerçekleştirilebileceğini tahmin ederler.

- e) Mahalli Düzeyde planların gerçekleştirilmesi için yetkili olan şuralar, komiteler ve grupları şu şekilde sıralamak mümkündür;
- aa) İlin Ticari ve Üretim İşleri Planlama Şurası,
- bb) İlin Altyapı İşleri Planlama Şurası,
- cc) İlin İnsangücü ve Sosyal İşler Planlama Şurası,
- dd) İldeki Planlama Komiteleri,
- ee) İl Merkezinden İlçelere Gönderilen Planlama Grubu,
- ff) İlçe Planlama Şurası,
- gg) İlçeden Kasabaya Gönderilen Planlama Grubu,
- hh) Kasabanın Planlama Şurası.

aa) İlin Ticari ve Üretim İşleri Planlama Şurası;

Bu şura 11 kişiden oluşmaktadır ve uzmanları şu şekilde sıralamak mümkündür.

- İl planlama ve bütçe teşkilatından görevli uzmanlardan iki kişi,

- Sanayi genel daireleri ve tabii kaynaklar ile ağır sanayi sektörlerinin planlama bölümünden üç kişi (Planlama yardımcısı),

- Ziraat Genel Dairesinden bir uzman (Planlama Yardımcısı),

- Şehirleşme ve Konut Genel Dairesinden bir uzman (Planlama yardımcısı),

- Ticari Genel Dairesinden bir uzman (Planlama yardımcısı),

- Maliye ve İktisat Genel Dairesinden bir uzman (Planlama yardımcısı),

- Üniversite görevlilerinden planlama dalında ihtisas yapmış iki kişi.

İlin ticari ve üretim işleri planlama başkanı, yukarıdaki kişiler arasından ve il planlama şurası tarafından seçilir.

bb) İlin Altyapı İşleri Planlama Şurası;

İlin altyapı işleri için oluşturulan planlama şurasında 11 kişi mevcut olup, bu şurada şu görevliler yer almaktadır;

- İl Planlama ve Bütçe Teşkilatından iki uzman,

- Bölgesel Su Teşkilatından bir uzman,

- Bölgesel Elektrik Teşkilatından bir uzman,

- Karayolları Genel Dairesinden bir uzman,

- PTT Genel Dairesinden bir uzman,

- Maliye Teşkilatından iki uzman,

- Üniversite görevlilerinden, planlama konusunda uzmanlaşmış üç kişi,

Bu şuranın başkanı, yukarıdaki kişiler içinden ve il planlama şurası tarafından seçilir.

cc) İlin İnsangücü ve Sosyal İşler Planlama Şurası;

Bu şura da yukarıda belirtilen şuralar gibi 11 üyeden oluşmaktadır. Bu görevliler şu şekilde sıralanır;

- İlin planlama ve bütçe uzmanlarından iki kişi,

- Talim ve Terbiye Genel Dairesinden bir uzman,

- Sağlık Genel Dairesinden bir uzman,

- İş ve Sosyal İşler Genel Dairesinden bir uzman,

- İslami İrşad Genel Dairesinden bir uzman,

- Üniversite görevlileri ile kamu ve özel kuruluşlardaki uzmanlardan beş kişi.

Bu şuranın başkanı yukarıdaki kişiler arasından ve il planlama şurası tarafından seçilir.

dd) İldeki Planlama Komiteleri

İldeki planlama komiteleri ve bu komitelerin oluşumu:

İldeki çeşitli şuralardan herbiri (Ticari ve Üretim İşleri Planlama Şurası, Altyapı İşleri Planlama Şurası, İnsangücü ve Sosyal İşler Planlama Şurası) kendi dalları ile ilgili komiteler meydana getirebilmektedir. Bu şuraların komiteleri aşağıdaki şekilde oluşmaktadır.

- i) Ticari ve Üretim İşleri Planlama Şura Üst Komitesi,
 - Sanayi planlama komitesi,
 - Maden planlama komitesi,
 - Ziraat planlama komitesi,
 - Konut planlama komitesi,
 - Ticaret planlama komitesinden teşkil etmektedir.
- ii) Altyapı İşleri Planlama Şurası Üst Komitesi,
 - Su planlama komitesi,
 - Enerji planlama komitesi,
 - Karayolları planlama komitesi,
 - PTT planlama komitesinden oluşur.
- iii) İnsangücü ve Sosyal İşler Planlama Şurası Üst Komitesi,
 - Talim ve terbiye planlama komitesi,
 - Yüksek Öğretim planlama komitesi,
 - Sağlık planlama komitesi,

- İş ve insangücü planlama komitesinden teşekkül eder.

ee) İl Merkezinden İlçelere Gönderilen Planlama Grubu ;

Bu grup, ilçelerde planlama hazırlamaya yardım amacıyla illerden ilçelere gönderilir ve bu grubu oluşturan görevliler şunlardır:

- İl Planlama ve Bütçe Teşkilatından bir uzman,
- İl Ticari ve Üretim İşleri Planlama Şurasının seçimi ile atanan bir kişi,
- İlin İnsangücü ve Sosyal İşler Planlama Şurasının Seçimi ile atanan bir kişi,
- İlin Altyapı İşleri Planlama Şurasının seçimi ile atanan bir kişi,
- Valiliğin teknik bürosundan bir kişi.

Bu grubun başkanı vali tarafından seçilir.

ff) İlçe Planlama Şurası ;

Bu şura 11 kişiden oluşmaktadır. Bu kişiler,

- İlçenin kaymakamı (aynı zamanda şuranın başkanı sayılır),
- İlçe ziraat dairesinin başkanı,
- İlçe Talim ve Terbiye Dairesinin başkanı,
- İlçe Sağlık Dairesinin başkanı,
- Uzman ve bilim adamlarından seçilecek iki kişi,
- Ziraat ve sanayi alanından seçilecek uzmanlaşmış, dört kişi,
- İlçenin baş imamı.

gg) İlçeden Kasabaya Gönderilen Grup;

Kasabalarda planlamaya yardım amacıyla, ilçeden beş kişilik bir planlama grubu gönderilir. Bu grubun üyeleri il-

çe planlama şurası tarafından, sosyal hizmetler ve üretim işlerini bilen kişiler arasından seçilir.

hh) Kasaba Planlama Şurası;

Her şurada olduğu gibi, bu şura da 11 kişiden oluşmaktadır;

- Kasaba müdürü (aynı zamanda şuranın başkanıdır),
- Kasabanın ziraat idaresinin başkanı,
- Kasabanın talim ve terbiye idare başkanı,
- Kasabanın sağlık idaresinin başkanı,
- Kasaba şurası tarafından belirlenen ve bu konuda uzman dört kişi,
- Planlama, ziraat, sanayi uzmanlarından üç kişi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN'DA PLANLARIN UYGULANMASINDA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER ve BAZI ÖNERİLER

I- PLANLAMADA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

A) EKONOMİ ALANINDA

İran ekonomisinin başarısı, büyük ölçüde petrol ihracatının devamına bağlı bir yapıya sahiptir. Bu durumda, İran petrollerinde ortaya çıkacak herhangi bir sorun, öncelikle İran ekonomisini olumsuz yönde etkileyecektir

Ekonominin birinci derecede sorun yaratma olasılığı olan durumu, tek mala dayalı ihracat imkânının dışına çıkılması güçlüğüdür. Kalkınma planlarının ekonomik amaçlarına ulaşamamalarının nedeninin buradan kaynaklandığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Özellikle Dördüncü Kalkınma Planının amaçlarından olan ekonomik kalkınma hızının artırılması hedefinin gerçekleşmemesinin nedenlerinden biri, İran ekonomisinin tek mala dayalı ihraç ürününe sahip olma durumu olmuştur. İran İslam Cumhuriyeti Anayasasının 43.maddesinde, toplumun iktisadi bağımsızlığının sağlanmasına işaret edilmiştir.

İktisadi bağımsızlığın tam sağlanmamasının siyasî ve kültürel bakımdan güçlü devletlerin egemenliğine ortam hazırlayacağı açıktır (1).

Bu güçlükleri ortadan kaldırmanın tek yolu, iktisadi bağımsızlığın herşeyden önce sağlanmasıdır. İktisadî bağımsızlığın elde edilmesinin diğer ülkelerle ilişkile-

(1) Bernamıyı Kelanı Tovsıyı İgtisadı-İçtimayı-Ferhangi, (Makro İktisadi, Sosyal, Kültürel Kalkınma Planı), İran Planlama ve Bütçe Teşkilatı Yayını, Tehran, 1982, s.11.

ri kesmek demek olmadığı gerçeği gözönüne alınarak, diğer ülkelerle eşit düzeyde ticaret imkanları üzerinde hassasiyetle durulmalıdır. İran ekonomisinin en önemli sorunu burada yatmaktadır.

İkinci olarak, İran ekonomisinde ithal ikamesi olabilecek malların üretilmesi için gerekli yatırımların istenildiği süratte yapılamamasıdır. İran büyük ölçüde petrol (daha az halı ve havyar ihracatı bulunmaktadır) ihraç ederek çok miktarda çeşitli mal ithal etmektedir. Böylece ithal edilen önemli sanayi mallarının yurt içinde üretimi için gereken yatırımların süratle yapılmaması, İran ekonomisinin ikinci büyük sorununu oluşturmaktadır.

Bir İran vatandaşı olarak, İran ekonomisi hakkında değinmek istediğim üçüncü, ancak tüm ekonomik gösterge ve hesaplar açısından en önemli ekonomik sorun, Irak ile yapılan savaşın etkilerinin, başta ekonomik olmak üzere hemen her alanda olumsuz etkilerinin bulunmasıdır.

Gelişmekte olan her ülkenin sorunu olan uzman personel istihdamındaki güçlüklerin İran'da da bulunması ve yatırımların planlanan doğrultuda işlev yapmasının en önemli faktörlerinden biri olan yetişmiş ve işinin ehli uzman kıtlığı, ekonominin son olarak belirtebileceğimiz sorunu olmaktadır.

B) SAĞLIK ALANINDA

Toplumun ruh ve beden sağlığı içinde yaşaması kalkınmanın amacıdır. Halk sağlığı seviyesinin yükseltilmesi amacıyla sağlık standartlarını belirli bir seviyeye ulaştıracak sağlık personelinin ve hizmetlerinin yurt düzeyinde dengeli dağılımını sağlamak gerekir (2). İran'da sağlık alanında ortaya çıkan sorunlar şöyle sıralanabilir.

(2) Kalkınma Planı, İkinci Beş Yıllık (1968-1972) Özet. Türkiye İş Bankası A.Ş. Genel Müdürlük İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara, s.94 (Baskı Tarihi Yok).

İran'da Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, sağlık hizmetlerini yapan kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanması ve sağlık hizmetlerinin ülke çapında dengeli bir şekilde dağılması amaçlanmıştır. Ancak, başta belirlenen amaçın aksine sağlık programları, tıp ve sağlık alanında yetmiş elemanların eksikliği engeli ile karşılaştı ve bu programın gerçekleşmesi mümkün olamadı (3). Bu eksiklikler Beşinci Kalkınma Planının son yılında, başlangıç yılına oranla daha düzelmiş bir görünüm arzetymekte idi. Köylerde yapılan sağlık ocakları, hastaneler sağlık personelinin yetiştirilmesi konusunda büyük bir ilerlemeye imkan sağlamıştır. İran'da 1980 başlarındaki rejim değişikliğini ve savaşın başlamasını takip eden yıllarda doktorların bir kısmı Amerika ve Avrupa ülkelerine göç ettiler. Bu alanda hem üniversitelerin bazılarının kapatılması ve hem de yukarıda söz edilen doktor göçü yanı sıra, Irak ile yapılan savaş nedeniyle daha da artan doktor ve yardımcı sağlık personeli ihtiyacı 1980 sonrasında İran sağlık sorunlarından biri olmuştur.

Sekiz yıldır süren İran-Irak savaşı, hastanelerin yıkılmasına neden olmuştur. Diğer yandan cephelerdeki büyük ihtiyaç nedeniyle ilaç ve diğer malzeme gereksinimi bulunmaktadır. Bu sorunlara ilave olarak;

- Kırsal yörelerde çevre sağlığı şartlarının düzeltilmesinde herhangi bir gelişme yoktur.
- Tarım sektöründe çalışanların sağlık durumları korunmamıştır.
- Kişi başına düşen sağlık personeli sayısı, uluslararası standartların altındadır.

(3) Bernamı Sıvomı Tovsıyı Kişver (Ülkenin Üçüncü Kalkınma Planı), İPBT Yayını, Tehran, 1968, s.9.

- Sağlık tesisleri, ülkede mevcut hastaneler, dispanserler, sağlık merkezleri çok düşük standartlarda olduğu için halka ulaşan hizmet azdır.
- Tıp alanında yetişmiş insan gücünün azlığı, sağlık sektörünün temel sorunlarının başında gelmektedir. Bunun nedeni de, tıp öğrenim kurumlarının yetersizliği ve öğretim üyelerinin azlığı olarak özetlenebilir.
- Sağlık sektörünün diğer önemli güçlüğünden biri de, İran nüfusunun aşağı yukarı yarısının, sayıları 58.000'i bulan köylerde yaşayan insanlardan oluşmasından kaynaklanmaktadır.

Dağınık nüfus ve iletişim yollarının noksanlıkları nedeniyle, bu köylere götürülen sağlık hizmetlerinin niteliği de düşük olmaktadır (4).

Hastanelerin, laboratuvarların ve sağlık donatımlarının yetersizliği nedeniyle halk normal standartlarda sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadır.

Sağlık alanında bazı istatistikî bilgiler vermek gerekirse; 1983 yılı itibarıyla İran'da 15945 doktor görev yapmaktadır. Bu sayı ise, yaklaşık 2808 kişiye bir doktor düşmektedir. Aynı yıl 2340 diş tabibi (her 19164 kişiye bir diş doktoru) çalışmalarını sürdürüyordu. Görüldüğü üzere İran'da sağlık sorunları dünya standartlarına ulaşamamıştır (5).

C) TARIM ALANINDA

İran nüfusunun büyük bir bölümünün geçim kaynağı tarımsal üretimden elde edilen gelirdir(6). İran Milli ge-

(4) Bernamı Evvel Tovsiyâ Igtisadi-Ictımayı-Ferhangî Cumhuri İslami İran (İran İslam Cumhuriyetinin Birinci Ekonomik, Sosyal, Kültürel Kalkınma Planı), IPBT Yayını, Tehran, 1982, s.24.

(5) İran İslam Cumhuriyetini Tanıyalım, İran Kültür Merkezinin Yayını, Ankara, 1985, s.33.

(6) Bernamıyâ Kelanî Tovsiyâ Igtisadi Ictımayı Ferhangî Penç Salı Cumhuri İslami İran (İran İslam Cumhuriyetinin Beş yıllık Makro Ekonomik, Sosyal, Kültürel Kalkınma Planı), IPBT Yayını, Tehran, 1982, s.93.

lirinde petrolden sonra en büyük payı tarım ürünleri gelirleri teşkil etmektedir. İran nüfusunun artış oranına paralel olarak tarımsal ürünlerin artış oranı elde edilemediğinden son yıllarda tarım ürünlerinin ihracatında tıkanıklıklar olmaktadır.

Ayrıca tarım sektörünün daha ziyade emek-yoğun bir sektör olması ve emek harcayacak yaşlardaki halkın da ülkenin olağanüstü durumu nedeniyle cephede bulunması, tarım alanında son yıllarda ortaya çıkan önemli bir sorundur.

Devrimden sonra eski rejime oranla tarım sektörü göreceli olarak gelişme göstermiştir. Ancak tarım girdileri olarak kullanılan makine ve diğer teçhizatın modern teknolojik gelişmeleri çok iyi takip edememesi sonucunda, hem tarımsal ürünlerin global miktarında ve hem de kişi başına düşen tarım ürünleri üretiminde beklenen artış sağlanamamıştır.

Tüm bu olumsuz gelişmeler sonucunda tarım üretiminin yıldan yıla olan doğal şartlarına bağımlı olarak derhal anlaşılabilceği gibi tarım sektöründe çalışan nüfusun gelir düzeyi diğer sektör çalışanlarına oranla reel olarak gerileme göstermektedir.

İran'da birinci, ikinci, üçüncü ve yedinci plan dönemlerinde tarım sektörünün modernleşmesi sağlam bir yapıya kavuşturulması öngörülerek tarım ürünleri ithalatının en aza indirilmesi ve tarım alanında teknik ve mesleki eğitime önem verilmesi söz konusu edilerek planlara dahil edilmesine rağmen, bu güne kadar beklenen üretim artışı ve hedeflere ulaşılammıştır.

Ülkede tarımı direkt etkileyen su, toprak, mera, su ürünleri, hayvancılık konularında detaylı bilgi birikimi yoktur. Bu sayılan faktörlerin özellikleri ve ıslah yolları konusunda sağlıklı plan yapmak, bu nedenle mümkün olmaktadır.

İran'da tarım ürünlerinin her yönüyle istatistiki bilgi noksanlığı bulunmaktadır. Üretim, tüketim, insangücü ve tarımsal girdilerin miktarı konularında yıllık sayım ve dökümler yapılarak girdi analizleri yapılmamaktadır.

Kamu ve özel alanda uzman insangücünün eksikliği ve tarım alanında insangücünün yetiştirilmesi için öğrenim kurumlarının sayısı çok yetersizdir (7).

Asgari altyapılaşma faaliyetlerinin kırsal kesimde yaygınlaştırılmamış olması, tarım sektörünün verimliliğini engellemektedir. Yol, su, elektrik gibi alt yapı yatırımlarının kırsal alandaki noksanlığı, üretim ve özellikle pazarlama faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Ormanlar ve otlaklarda hayvanların kontrolsüz biçimde otlatılmaları nedeniyle orman ürünleri gibi tabii ürünlerin üretimlerinde devamlı düşüş izlenmektedir.

Hayvanlar ve bitkilerin ıslah çalışmaları ve hastalıklarının tedavisi için etkin önlemler alınmamaktadır.

Önemli tarımsal girdi alanlarında tarım alet ve makinelerinin üretiminin iç sanayi kuruluşlarınca yapılamaması ve bu önemli girdilerin çoğunun ithalat yoluyla sağlanması, tarım ürünlerini de dışa bağımlı hale getirmektedir.

Tarım ürünlerinin üretim, pazarlama ve diğer değerlendirme yolları ve ürünlerin verimliliğinin artırılması konularında çiftçilere kolaylıklar sağlayacak kooperatif dayanışmaları henüz tam etkin çalışmamaktadır.

(7) Bernamıyı Evvel Tavsiyayı İgtisadi İctimai Ferhengi Cumhuriyi İslami İran, a.g.e., s.16-17.

D) İNSANGÜCÜ ALANINDA

İnsangücü planlaması, planlama işlemleri bakımından çok kompleks bir durum göstermektedir. İnsanların çalışma yaşı aralığında iş görmek üzere; belirli meslekler için eğitilmesi, ilk ve orta dereceli okullardan sonra daha yüksek dereceli eğitim kurumlarında okumaları da öngörüldüğünden, bir plan döneminde sonuç alınması pek mümkün olamamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki plan uygulanmasında en hassas darboğazlardan birinin eğitilmiş insangücünün kıt olduğu düşünülecek olursa, bu durum planlama prosedürleri açısından ciddiye göstermektedir. Ne özel sektör ekonomilerinin geçirdiği tarihi tecrübeler, ne de merkezden planlanmış ekonomilerin uygulamaları tam olarak anlaşılamamakta ve bu konuda tam bir fikir vermemektedir (8). Hele gelişmekte olan ülkelerde büyük bir çoğunluğun karma ekonomik yasaları uyguladığı düşünülecek olursa, yetişmiş insangücü ile ilgili araştırma ve incelemelerde görülen eksiklikler daha belirgin olarak kendini gösterir. Az gelişmiş ülkelerde bu konuda görülen en büyük boşluklardan birisi de, yetişmiş insan gücünün fonksiyonel kapsamının belirlenmemiş olmasıdır. Yetişmiş insangücünün kalkınmadaki rolünün ne olduğu, yetişmiş insangücünün eksikliklerinin büyüme sürecini hangi yolla etkilediği, standart meslek nitelikleriyle gerçek meslek nitelikleri arasındaki uyumsuzluklarının mal ve hizmet üretiminde ne türden aksaklıklara yol açtığı ve buna benzer sorular açıklığa kavuşmamıştır.

İnsangücü planlamasında önemli hususlardan birisi de, yetişmiş kalifiye elemanların sayısı, çeşit ve öngörülen mesleklere dağılımı bakımlarından çok iyi düşünülmüş hesaplamalarıdır. Buradan çıkarılacak sonuç, insangücü planlamasının diğer planlardan bağımsız olamayacağı hususudur. Gerçek-

(8) Nurul, İslam (Çev. Türk Güven Ülkü): Kalkınma Planları ve Plan Uygulaması, Bengladeş'de Alınan Dersler, DPT Müsteşarlığı, DPT Yayını, Ankara, 1977, s.5-6.

ten de, her konudaki planın tatbiki, belirli nitelikteki ve sayıdaki yetişmiş insangücü ile mümkün olabilmektedir.

Tüm bu hususların az gelişmiş ülkelerdeki zorluklarına ilave olarak, savaştaki can kaybının da sosyal sorunlar yanında insan gücü planlamalarının nasıl aksatacağı tahmin edilebilecektir.

İnsangücü alanında İran'da karşılaşılan güçlükleri şöyle sıralayabiliriz;

- Yetişmiş insangücü istihdamı gereken yerlerde istihdam edilebilecek derecede uzmanlaşmış kalifiye eleman bulunmamasının yanı sıra, herhangi bir uzmanlık gerektirmeyen marjinal işlere talip olan çok sayıda işgücünün bulunması (9);

- İdari işlerde becerikli yöneticilerin eksikliği, mahir becerikli uzman işgücünün coğrafi bakımdan kötü dağılımı ve daha çok merkezde toplanmış olması,

- Bazı dallardaki kalifiye elemanların, sadece o daldaki gelir seviyesi düşüklüğü nedeniyle başka dallarda çalışması,

- Çalışanların maaş ve işi arasında mantıksal bir ilişki olmaması ve diğer yandan asgari yaşam giderleri ile asgari ücret arasındaki çalışanlar aleyhine olan dengesizlik,

- Toplumda bulunan üniversite ve özellikle lise mezunlarının büyük bir kısmına herhangi bir istihdam imkanı yaratılmaması,

- İran'daki yabancıların büyük bir kısmının izinsiz olarak çalışmaları ve bu sahada ücret düşürerek alternatif fakat kalitesiz işgücü imkânı yaratmaları,

(9) Bernamıyı Evvel Tovsıyı İgtisadi-İctımay-Ferhengi Cumhuri İslami İran, a.g.e., s.10-11.

- Uzun vadede ortaya konacak perspektiflerle ülkenin gelecekte hangi branşlarda ve ne sayıda yetişmiş elemana ihtiyacı olacağının hesaplanabilmesi için gerekli politik ve sosyal istikrar ortamının maalesef İran'da henüz bulunmaması,

- Ülke kalkınmasının motoru sayılacak sektörlerde (Sanayi, Üretim, finans) ihtiyaç duyulacak elemanların yetişmesini sağlayacak olan, orta ve yüksek okulların yeterli sayı ve nitelikte bulunmamaları.

E) EĞİTİM ALANINDA

Eğitim hedeflerinin, kime, ne amaçla, neyin, nasıl, nerede hangi sürede ve hangi maliyet sınırları içinde öğretileceğini açıkça ortaya koyması gerekir. Eğitimin hangi amaçla verileceği ve insangücü, istihdam, toplumsal taleple olan ilişkilerinin irdelenmesi ve planlama görevlilerinin de irdelemeyi yapacak araçlara sahip olmaları gereklidir.

Geriye kalan dört soru; kime, nerede, hangi sürede ve hangi maliyet sınırları içinde eğitim verileceği ise, planlamanın sahip olduğu en etkin araç olarak nitelendirilen yatırımların programlanması için kesin cevaplarının bilinmesi kaçınılmaz olan konulardır (10).

Devlet eğitim yolu ile vatandaşlara, toplum içinde ve çalışma alanlarında gerekli bilgi, görgü, alışkanlık ve belli alanlarda beceri kazandırmayı ve bu amaçla eğitim kademelerinin çalışma hayatı ile ilişkisini sağlamayı amaçlar (11). Gelişmekte olan ülkelerde bu amaçlardan hareket ederek eğitim planlanmalıdır. İran'da eğitim planlaması alanında karşılaşılan güçlükleri şöyle sıralayabiliriz;

(10) SAYIN, Ayla-TUNCAY, Demet-BİRKAN, Çelen- KARÇAL, Hassan, T.C. Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, Eğitim Planlama Çalışma Grubu, Sosyal Planlama Dairesi, DPT Yayını, Ankara, s.27 (Baskı Tarihi Yok).

(11) Kalkınma Planı-İkinci Beş Yıllık (1968-1972), Özet, a.g.e., s.12.

- Altyapı dengesizliğinde de görüldüğü gibi, eğitim alt yapısının dağılımında da il, ilçe ve köyler arasında belirgin bir dengesizlik bulunmaktadır. Bu dengesizlik bölgesel alanda da hissedilmektedir.

- Ortaöğretimde kalifiye öğretmen eksikliği ve ülke çapında, özellikle köylerde eğiticinin azlığı.

- Ders alet ve labaratuvar malzemelerinin az bulunması.

- Toplum sağlığı noksanlığına paralel olarak, özellikle öğrenci sağlığı alanında etkin aşı ve muayene taramasının yapılmaması.

- Köylerle iletişim imkânlarının azlığı ve ayrıca köylerdeki okul binalarının eksikliklerinin, öğretmenlerin rahat yaşamalarına uygun olmaması nedeniyle, gerek öğrenci ve gerekse öğretmenlerin köylerde olumsuz koşullar nedeniyle okula gitmemeleri.

- Köylerde çocukların büyük bir kısmının aile ekonomisine yardım etmek nedeniyle öğrenimden mahrum kalmaları.

- Büyükşehirler dışında, özellikle küçük yerleşim yerlerinde branş öğretmenin bulunmaması nedeni ile (Beden eğitimi, Fen, Müzik, Edebiyat v.s.) bu derslerle ilgisi olmayan öğretmenlerin sadece ders doldurmak amacıyla ders vermeleri.

- Ülkenin iktisadi-sosyal-kültürel ihtiyaçları ile öğrenim programları arasında uyumsuzluklar bulunması.

- Lise öğrencilerinin sosyal bilimler, özellikle sosyo-ekonomik alandaki öğrenimde yoğunlaşması sonucu, teknik, özellikle fen dallarında yetismeye hevesli öğrenci sayısının azalması (12).

İran'da birinci, ikinci, üçüncü ve yedinci plan dönemlerinde eğitim alanında okuma-yazma oranının yükseltil-

(12) Bernamıyı Evvel Tovsıyı İgtisadi-İctımai Ferhengi Cumhuri İslami İran, a.g.e., s.22.

mesi, eğitim alanında gerekli olanakların sağlanması ve halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesine önem verilmesine rağmen, istenilen sonuca varılamaması.

II- ÖNERİLER

A) EKONOMİ ALANINDA

Ekonomik sorunların çözümü için sırayla şu tedbirleri önermek mümkündür:

1- İhraç mallarının çeşitlerinin artırılması: İran ekonomisi, henüz kendi gerçeklerinin bilinci içinde yapısal formunu elde edememiş bir ekonomidir. Sadece, petrol ihracatının sağladığı olanaklardan faydalanarak, öteden beri rahat bir şekilde ödemeler dengesi sorununu halletmiştir. Ancak bilindiği üzere, petrol rezervleri sınırsız olmadığı gibi, fiyatını ihracatçı ülkenin belirlemediği bir ürünün uzun vadede ülke için öneminin devam etmesi de beklenemez. İran'da petrol dışı ticari mal ihraç imkânları bulunmaktadır ve petrolün yanısıra ticari mübadele mallarının bulunması, İran için hayati bir önem taşımaktadır. Bugün, petrol yanında havyar, halı, fıstık, el sanatları gibi ürünler İran'ın önemli ihraç ürünlerindendir. İran ekonomik planlamasında, bundan böyle yapılacak olan yatırımların, özellikle dış pazarlar gözetilerek yapılması ve mukayeseli maliyet hesaplarının titizlikle incelenerek dış pazarlarda rekabet edebilecek duruma getirilmesi ve hammadde ülke içinde üretilen mamul üretiminin artırılmasına yönelik yapılması gerekmektedir.

Bu yatırımlara örnek olarak, petro-kimya ve tarım ürünleri sanayiini verebiliriz.

Sonuç olarak, ülkemizde bu tür ihraç imkânı olan ürünlerin üretim ve yatırımlarının teşviki için gerekli tüm tedbirler yasalarla belirlenerek en kısa zamanda uygulamaya konulmalıdır.

2- Yatırım yapmak bir ülkenin hem istihdam ve hem de mal arzı imkanları bakımından enflasyon sorunu için önemli bir lokomotif görevi görmektedir. Ancak yatırım için tasarrufun artırılması ve sermaye birikimine kanalize edilmesi önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, ithal edilen mallar arasında, yurt içinde daha ucuza maledebilecek mal çeşitleri için üretim planlaması yapılmalı ve gerekli yatırımlara girişilmelidir.

3- Bir ülkenin en önemli ihtiyacı, halkının zorunlu tüketimine konu olan malların darlık olmadan bulunmasıdır. Kendi kendine yeterli ülkeler, bağımsızlığını diğer ülkelere karşı koruyabilen ve kendi imkanları çerçevesinde halkının her türlü ihtiyacını karşılayabilen ülkelerdir.

İran henüz bu aşamaya gelebilmiş değildir. Ancak bu durum, bundan sonra da bu aşamaya gelemeyeceği anlamını taşımamaktadır. Hem istihdam sorununun çözümü ve hem de ülkenin ekonomik bağımsızlığının devamı için geleneksel tüketim mallarının ülke içinde hammadde ve mamul madde düzeyinde üretimine geçilmelidir. Örneğin; Türkiye'deki mevcut üretim modeli İran Sanayii için önemli bir örnek olmaktadır.

4- Çeşitli sektörler arasında koordinasyon sağlanması;

İran ekonomisinde faaliyetini sürdüren çeşitli sahalarındaki gerek özel ve gerekse kamu sektörü işletmeleri arasında bağlantı bulunmamaktadır.

Sektörlerarası ticaret çok zayıf olduğu için hemen hemen her işletme kendi ihtiyaçlarını ithalat yoluyla karşılamakta ve mamulünü de yurt içinde pazarlamaktadır.

Bu durum İran'da hem sanayiinin gelişmesini engellemekte ve hem de üretilen mamul maddelerin iç piyasa fiyatlarının çok yüksek olmasını ve dolayısıyla enflasyonu körüklemektedir. Bu hususta belirtilecek önemli bir konu da hemen hemen tüm sektörlerdeki dışa bağımlılığın doğru bir şey olmayacağı ve bağımlı sektörlerin dış kaynaklarının kesilme-

siyle üretimin durabileceği ihtimalinin her zaman bulunmasıdır. Bu konuda, devletin koordinasyon ve organizasyonuna ihtiyaç bulunmaktadır. Sektörlerarası organik bağ kurmak ve mutlaka ithal ikamesi olabilecek malların yurt içerisinde üretim ve pazarlamasını özendirmenin yanı sıra, yıllık ve beş yıllık planlarla ithalata kota sistemi doğru bir şekilde işletilerek yurt içinde üretilebilen cari mal ve hammadde-lerin ithalatı önlenmelidir. Özellikle diğer sektörlerle geri ve ileri bağımlılığı çok fazla olan sektörlerle öncelik tanımalıdır (13).

İran ekonomisinde gelişme potansiyeli çok yüksek düzeyde olan tarımsal sanayi, gaz, petrol, enerji ve haberleşme sektörleri arasında ilişkilerin güçlendirilmesi, İran ekonomisinde bir hareket ve canlılık yaratacaktır.

5- Kalifiye eleman yetiştirilmesi;

İran'da eğitim politikası, henüz ülkenin teknisyen ihtiyacına yönelik tahmin ve hesaplama çalışmalarına girememektedir.

Ülkenin çeşitli sektörlerde istihdam edilebilecek yetişmiş uzman teknisyenlere eğitim verecek teknik okulların açılması ve bu tür öğrenimin özendirilmesi gerekmektedir.

Bu suretle, hem her tür sanayi sektörünün rantabl çalışması sağlanabilecek ve hem de üretilen mamulün kalitesi yüksek, maliyeti ise düşük olabilecektir. Uzman kimse-lerin sanayi ve ticaret sahasında hizmet vermesi ile, gelişmiş ülkelerde uygulanan ileri teknolojinin yurda getirilmesi ve uygulanması da rahatlıkla mümkün olabilecektir.

İran hükümetinin eğitim sisteminde bu yolda gerekli düzenlemelere gelmesi isabetli olacaktır.

(13) ORSAN, Suat: Ekonomik Bunalımdan Çıkış Planlaması, DPT Yayını, Ankara, 1980, s.4

B) SAĞLIK ALANINDA

Sağlık planlaması, sağlık hizmetlerinin düzenli gelişmesini sağlamak için yapılan, akılcı ve mantıklı bir şekilde ülkenin sağlık hizmetlerini, verilen kaynaklarla karşılayarak medikal bakım alanındaki teknolojik gelişmeleri ve birikimleri dikkate alan bir planlamadır.

Bu görüş çerçevesinde yapılan sağlık planları, ülkenin sosyal ve ekonomik planının bir parçasıdır. Sağlık planının ülke ihtiyaçlarına uygun bir şekilde yapılabilmesi için, ülkenin kaynaklarını ve ihtiyaçlarını belirleyecek istatistiklerin hazırlanması gerekir (14).

Yukarıda belirttiğimiz, İran'ın sağlık alanında karşılaştığı sorunlarına önerebileceğimiz çözüm yollarını şöylece özetlemek mümkündür;

1- Sağlık konusunda rasyonel yatırımlar ve öncelikli yatırımların iyi tespit edilerek, bu önemli sorunun giderilmesi için gerekli tahsisatın yeterli ve zamanında sağlanması gerekmektedir.

2- Sağlık sorunlarının çözümünde en önemli önlemin koruyucu sağlık hizmeti olduğu gözönünde bulundurulmalıdır. Yani, halkın hasta olmadan, hastalık yapıcı etkenlerinin ortadan kaldırılmasına çalışmak esastır. Sonuç olarak, sağlıklı içme suyunun sağlanması, ana-çocuk sağlığı, çevre sağlığı, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi ile dengeli ve yeterli beslenmenin yanı sıra, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinin sağlanması.

3- Mahrumiyet bölgelerinin ihtiyaçlarına göre sağlık-tedavi olanaklarının ve tıp alanındaki insangücünün yetiştirilmesini sağlamak.

(14) Yataklı Tedavi Kurumları Ana Planı, T.C.Başbakanlık, DPT SPD, Planlama Şubesi, DPT Yayını, Ankara, 1975, s.59.

4- Mahrumiyet bölgelerindeki sağlık personelinin ihtiyaçlarının giderilmesi için, bu bölgelerde asgari yaşam standartlarını sağlayacak altyapı yatırımlarının en kısa zamanda başlatılmasını sağlamak.

5- Sağlık-tedavi hizmetleri üreten merkezlerin güçlendirilmesi ve yönetim sisteminin iyileşmesi ile devlet hizmetlerinin nitelik bakımından güçlendirilmesi.

6- İran'da, kırsal kesimde yaşayan halkın sağlık hizmetleriyle, ilk ve tek karşılaştığı yer sağlık ocağıdır. Bu yüzden en ücra köşede dahi olsa sağlık ocağı kurulmasında bir asgari standart getirilerek, tıp alanında hizmet gören personelin yaşam seviyesinin alıştığı düzeyin çok altında olmamasına dikkat etmek gerekmektedir. Sağlık ocaklarını yaygınlaştırmak ve fonksiyonel etkinliklerini artırmak, İran'daki sağlık sorunlarının çözümünde önemli bir aşama olacaktır. İran'ın nüfus artışı oranına paralel olarak, altyapı ve sağlık kurumlarının artırılmasıyla, sağlık sorunlarının tırmanması önlenebilecektir.

7- Değişik tıp dallarında kaliteli hizmet verebilecek insan gücünün yetiştirilmesi için belirli uzun vadeli planlar hazırlayarak, ileride bu sorunların temelden çözümüne zemin hazırlamak ve bu gündem gerekli eğitim programlarını düzenlemek (15).

8- Televizyon ve radyo aracılığı ile halkı bu konuda bilinçlendirerek, faydalarını açıklamak.

9- Halkın sağlık hizmetlerinden yararlanma seviyesinin yükseltilmesi için geniş halk kitlelerine yönelmiş ve özellikle koruyucu hekimlik hizmetlerine ağırlık veren sosyalleştirme programlarıyla, evde ve ayakta tedavi sistemlerini geliştirmek.

(15) Bernamı Evvel Tavsiyi İgtisadi-İctimai-Ferhangi Cumhuri İslami İran, a.g.e., s.28.

10- Aşı kampanyalarının yürütülmesi ile aşı üreten kuruluşlar arasında işbirliği sağlanması ve özellikle aşılamaaya çok önem verilerek, çocuk ölümlerinin asgariye indirilmesi.

11- Tıp fakülteleri ile sağlık bakanlığı arasında işbirliği yapmak suretiyle, hizmetin daha koordineli bir şekilde halka yansımalarını sağlamak.

12- Çevre sağlığı şartlarının iyileştirilmesi için sağlık mühendisi ve çevre sağlığı teknisyeni yetiştirilmesi-ne önem verilmesi.

13- Sağlık-tedavi hizmetlerinden halkın dengeli bir şekilde yararlanabilmesi için, devletin mutlaka bir plan çerçevesinde sağlık taraması yapması ve gerekli yerlerde sağlık merkezleri kurması gerekmektedir.

C) TARIM ALANINDA

Ekonominin gelişmesinde temel faktör olarak rol oynayan tarımın başlıca fonksiyonu şöylece sıralanabilir;

- Artan nüfusun, yiyecek ve diğer tarımsal ihtiyaç maddelerinin üretilmesi.

- Tarımda çalışanlara, diğer kesimlerde çalışanlara yakın bir gelir ve yaşama seviyesi sağlanması yoluyla istihdamın genişletilmesi.

- İç ticaretin hareketlenmesine katkı birikiminin temin edilmesi (16), İran tarım alanında, planların gerçekleştirilmesinde karşılaşılan güçlükleri yoketmek için önerdiğimiz çözüm yolları şöyle sıralanabilir;

1- Üretim etkenleri, kaynakların iyi bilinmesi ve istatistik verilerde ifade edilmeleri için bilimsel yıllık sayımların yapılması, elde edilen bu bilgi ve rakamların, tarım kalkınma planına ilgili proje ve düzenlemelerle uygulanması ve denetlenmesi için bilimsel metodlara çözüm yolları bulunmalıdır.

(16) Tarım Reformu Kanun Tasarısı, T.C. Tarım Bakanlığı, 1968, s.1.

2- Üretim faktörlerinden olan kaynakların dengeli dağıtımı için (sulama kanalları, tohum ıslahının yaygınlaştırılması gibi) etkin önlemler alınmalıdır.

3- İktisadî ve sosyal gelişmeler dikkate alınarak, çöller ve diğer tarım dışı verimsiz alanların tarıma kazandırılması için gerekli ıslah ve sulama yatırımlarına önem verilmelidir.

4- Tabii kaynakların (Orman-otlak) korunması ve bu kaynaklardan daha fazla yararlanmak için ıslahı projelerin uygulanması.

5- Otlakların korunması, iyileşmesi için otlakların üretim kapasiteleri ile hayvanların ot kullanmaları arasında bir denge kurulması ve gereksiz çayır ve mera kullanımının önlenmesi.

6- Tarım alanında çalışan kesimin elde ettiği gelirin yükseltilmesi tedbirlerinin etkin bir şekilde alınarak hem tarım üretiminin teşvik edilmesi ve hem de köyden kente göçün önlenmesi sağlanmalıdır (17).

7- Hayvancılığın ilerlemesi için çağdaş teknolojik gelişmelerden yararlanılması.

8- Köylüleri ve çiftçileri, ziraat ve hayvancılığı teşvik etmek için özendirici tedbirler alınması.

9- Ülke içinde motor ve diğer tarım aletlerinin yapılması için teşebbüs gücünü geliştirmek bakımından özendirici tedbirler alınması.

10- Teknik-sosyal-iktisadi alanlarda (kamu-özel) tarımının kalkınma planlarında var olan ihtiyaçlar ve güçlüklerin çözümlenmesi için tarım alanında eğitim yapan kurumların açılmasını sağlamak.

(17) Bernamı Evvel Tovsiyi İgtisadi-İctimai, Ferhengi Cumhuri İslami İran, a.g.e., s.18.

11- Özellikle ürün pazarlamasının sağlanması ve çiftçi gelirinin yükseltilmesi bakımından, tarım satış kooperatifleri ve tarımın finansman güçlükleri bakımından tarım kredi kooperatiflerinin kurulmasında öncülük etmek.

12- Tarımsal üretim ve iç tüketim arasında iyi bir denge kurularak, tarım alanında kıtlık ve darlığa yol açmamak ve bu konuda özellikle ithal edilen malların ülkede üretilmesinin tedbirlerini almak (18).

13- Mevcut olanak ve kapasitelerden yararlanarak üretim artırma yoluyla köylülerin ve çiftçilerin gelir düzeyini artırmak.

14- Tarım kalkınma planlarının uygulanması için, halkın ortaklığından en iyi şekilde yararlanmak.

D) İNSANGÜCÜ ALANINDA

Ekonomik faaliyetlerin asıl unsuru insangücüdür. Şayet insangücünden iyi bir şekilde yararlanılırsa ekonomik kalkınmanın hazırlanması sağlanabilir. Aksi takdirde, toplumun faaliyet ve üretim alanlarında düzensizliğe yol açılmış olacaktır.

İnsangücü planlamasının iki önemli yanı vardır. Birincisi, sosyal açıdan, yani toplumun tüm insanları için çalışma imkanı sağlamak ve böylece refah ve yaşam düzeyinin yükselmesini temin etmek.

İkincisi, kalkınma açısından, yani toplumun tüm ihtiyaçlarını hesap etmek ve bununla ilgili uzman ve becerikli insangücünün yetiştirilmesi ile hem toplum refahını sağlamak ve hem de yetişmiş insangücü katkısı ile daha kaliteli ve çok miktarda mal üretilerek çalışan başına toplam verimi yükseltmek (19).

(18) İran Ziraat ve Köy Bayındırlık Bakanının Konuşması, Havayı Keyhan Gazetesi, No.780, Tehran, 1988, s.11.

(19) Bernamı Evvel Tovsıyı İgtisadi-İctımayi-Ferhangi Cumhuri İslami İran, a.g.e., s.34.

Kıt bir kaynak olan yetişmiş insan gücünün verimli kullanılması için, her kademedede yeterliliğe dayanan bir çalıştırma politikası güdülerek yetiştikleri alanlarda kullanılmasının sağlanması ve insan gücünün, gelişen ekonominin gereklerine göre eğitilmeleri, çalışanların niteliklerinin ve meslek yeteneklerinin eğitim imkânlarıyla yükseltilmelerine çalışılması ilkelerine dayanmalıdır (20).

Genel olarak, gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere tümü için geçerli olabilecek bu görüş çerçevesinde insangücü tüm sektörlerde önemini yoğun olarak sürdüren en önemli faktör olmaktadır.

İran gibi gelişmekte olan bir ülkede ise, sorunların çözüm yollarının daha kompleks ve zor olacağı tabiidir. Bu nedenleri gözönüne alarak, İran'da insangücü planlaması sorunlarına çözüm olarak önerebileceğimiz hususları şöyle sıralayabiliriz;

1- Üretim faaliyetlerinde daha çok işçi istenen modelleri uygulamak.

2- Küçük ve orta üretim işyerlerinin himaye edilmesi ve bunların büyümeleri için teşvik tedbirlerinin uygulanması.

3- İş ve işçi bulma merkezlerini güçlendirmek ve bu alanda istatistikî verileri toplamak, hesaplamak ve ülkenin genel durumunu her yıl gözden geçirerek zaman içinde gerekli düzenlemeleri yapmak.

4- Yönetim metodlarının iyileştirilerek, yetenekli profesyonel yöneticilerin uygun ücret vermek suretiyle üretim faaliyetinin daha rasyonel ve personel politikasının daha etkin olmasını sağlamak.

(20) Kalkınma planı, İkinci Beş Yıllık (1968-72), Özet, a.g.e., s.67.

5- Yurtdışındaki İranlı uzman ve ilim adamlarının yurda dönmeleri için özendirme tedbirlerinin alınması.

6- Yurtiçindeki önemli konularda yetişmiş uzman personelin ülkenin mahrumiyet bölgelerinde de görevlendirilmesi için bu bölgelerde; altyapı tesisleri ile, lojman ve benzeri yatırımlarla refah seviyesinin artırılmasını sağlamak için tedbirler getirmek.

7- Dost ve komşu ülkelerle, teknik ve insangücü alanında uzman mübadelesi ve teknik işbirliği yapmak.

8- Devlet teşkilâtlarında, iş ve ücret arasında mantıksal denge kurmak, eşit işe eşit ücret politikası sürdürmek.

9- Teknik alanlarda hissedilen yetişmiş eleman ihtiyacının giderilmesi ve mevcut teknik elemanların kalitesinin yükseltilmesi için kısa ve uzun dönem kursları ile hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi.

10- Sosyal güvenlik kuruluşlarının koruma şemsiyesi altına alınarak, çalışma hayatının daha güvenceli olmasını sağlamak (21).

11- Yüksek seviyede insangücü sıkıntısı çekilen alanlarda ve özellikle teknik konularda mevcut elemanlardan maksimum yarar sağlamanın temini için, ilmi organizasyonlar yapmak.

12- Kalkınmada öncelikli sektörler tesbit ederek, özellikle bu sektörlerin teknik eleman ihtiyaçlarına uygun eleman yetiştirmek.

13- Tüm işyerlerinde ünvan ve iş standartlarının mümkün olduğu ölçüde sağlanmasıyla iş tarifleri yapmak ve tariflere uygun personel seçimine özen göstererek, iş ölçümleri sonucuna göre hizmetin gerektirdiği sayıda eleman istihdam etmek.

(21) Bernamıyı Evvel Tovsıyı İgtisadi İctımayı Ferhangi Cumhuri İslami İran, a.g.e., s.5.

E) EĞİTİM ALANINDA

1983 sonu istatistiklerine göre, İran halkının % 48'den fazlası okuma-yazma bilmektedir. 1982-83 öğretim yılında 9249169 öğrenci, 65361 ilk ve orta dereceli okulda 176000 öğrenci yüksek okullarda öğrenimlerini sürdürmekte idi (22).

İran anayasasının 30. maddesine göre; "Devlet, eğitim ve öğretim imkânlarını parasız olarak ve orta öğrenim döneminin sonuna kadar bütün millet için sağlamakla ve yüksek öğrenim imkânlarını ülkenin kendine yeterliliği sınırına kadar geliştirmekle görevlidir."

Bu madde uyarınca; vatandaşların temel eğitim ve daha ileri eğitim amacıyla devletçe sağlanan eğitim imkanlarından yararlanması, fırsat eşitliği ilkesine göre tahsil hayatının düzenlenmesi geniş bir burs ve öğrenci yurdu sistemi ile kaabiliyetli öğrencilerin eğitiminin en üst kademelere kadar çıkabilmelerini sağlama bakımından devletin sistem kurması ve gerekli yatırımları yapması gerekmektedir.

Eğitim alanında İran'da planların uygulanmasında karşılaşılan güçlükler için şu önerileri sıralayabiliriz;

1- İlk öğretimin ilkokul çağındaki bütün nüfusu kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması,

2- Köyler ve şehirler arasında, öğrenim imkânları arasındaki dengesizliği gidermek ve köylerde öğretmen olacaklara özendirici tedbirler uygulamak, altyapı imkânlarını geliştirmek.

3- Köylerdeki iletişim imkânlarını iyileştirmek.

4- Okur-yazar olmak için etkin propaganda ve kampanya açmak.

5- Ortaokul öğrenimleri için hem kaliteli elemanlar yetiştirmek ve hemde alet, cihaz ve malzemelerin iyileştirilmesi bakımından tedbirler almak.

6- Talim ve terbiye alanında, halkın aktif faaliyetlere katılma imkanlarını vermek.

7- Mahrum bölgelerdeki insan gücü ihtiyaçlarını karşılamak için teşvik sistemleri getirmek.

8- Öğretmen mesleğini cazip hale getirmek ve uygun ücret sistemi ile öğretmenliğin saygın bir meslek olmasını sağlamak.

9- Öğrenim alanındaki öğretmen azlığı sorununu gidermek için yüksek öğrenim gören kişilerden yararlanmak(23).

10- Öğrenciler için gerekli aşı ve diğer sağlık taramaları yaparak, sağlıklı bir nesil yetişmesi için gerekli koşullara uymak.

(23) Bernamıyı Evvel Tovsıyı İgtısadı-İctımayı-Ferhengi Cumhuri İslami İran, a.g.e., s.21.

S O N U Ç

Planlama gibi, kaynak kullanımının rasyonel hale getirilmesi ve eldeki mevcut imkanların kullanımı ile optimum sonuç elde edilmesini gerçekleştirme amacıyla olan çok etkili bir tekniğin hemen her ülkedeki kalkınma sorununa derhal çözüm getireceğini söylemek mümkün değildir.

Bir ülkedeki mevcut şartların tümü, o ülkenin kalkınma çabalarındaki başarı ya da başarısızlığın belirleyicisi olmaktadır. Bu bakımdan, planlamanın kalkınma ile sıkı bağlantısı gözönüne alındığında, ülke şartlarının aynı zamanda kalkınma planlarının da başarısının belirleyicisi olacağı açıktır.

Gerçekten de, bir ülkedeki planın başarıya ulaşabilmesi, amacın gerçekçi olması, eğitilmiş uygulayıcı kadronun bulunması, iyi bir lider, yeterli olanak, dürüst ve güvenilir bir çalışma ve eleştiri özeleştirme mekanizmasının açık olması gibi koşullara gerek vardır. Ancak bunlar süreklilik içinde gözönüne alınırsa planlamadan umulan yarar elde edilir.

Gelişmekte olan bir ülke olarak İran'da plan uygulamasında en hassas darboğazlardan biri eğitilmiş insan gücünün yetersizliğidir. Bu durum planlama prosedürleri açısından zorluk çıkarmaktadır. Çünkü plan, eğitilmiş ve sorumlu kişiler tarafından halka benimsetilir ve inandırılır. Kıt bir kaynak olan yetişmiş insan gücünün verimli kulla-

nılması için her kademede eksik kadroya dayanan bir çalıştırma politikasının güdülmesi gerekmektedir.

Ekonomik şartları ise, planın başarısındaki en önemli faktörlerden biri olduğunu belirtmek gerekir. Bir planın amaçları ne kadar iyi belirlenirse belirlensin, maddi kaynaklar sağlanmadıkça yalnız kağıt üzerinde kalır ve uygulamada başarılı olamaz. Örneğin, İran'daki yedi dönemli kalkınma planından Üçüncü, Dördüncü, Beşinci Dönem kalkınma planlarında petrol gelirlerinin sürekli artışı nedeni ile diğer dönemlerdeki planlara nazaran daha çok başarı sağlanmıştır.

İran ekonomisi tek mala dayalı petrol ihracatının devamına bağlı bir yapıya sahiptir. İran petrollerindeki ortaya çıkacak herhangi bir sorun, öncelikle İran ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Bundan dolayı petrol dışındaki diğer alanların ekonomide ağırlık kazanmasını sağlamak gereklidir. Özellikle tarıma çok önem vermek ve köylere götürülen hizmet ve teşvik edici yollara başvurularak İran'da tarım sektörüne canlılık kazandırmak gerekmektedir.

Şah döneminde İran sanayileşmeye yönelik bir alt yapı çalışmalarını hızlandırdı ve tarımdan ziyade sanayileşme alanındaki yatırımlara ve harcamalara hız verdi.

Fabrikalar ve sanayi merkezlerinin daha çok büyük şehirlerde kurulmaları nedeni ile köyde çalışan çiftçilerin ve tarım sektöründe çalışanların daha iyi bir gelir sağlamak amacıyla büyük şehirlere göç etmelerine sebep olmuştur. Daha çok sanayie önem veren bu dönem kalkınma planları, tarım sektörüne gereken önemin verilmemesi nedeniyle daha önce tarım ürünleri ithal etmez iken, İran, dışardan tarım ürünleri ithal eden bir ülke durumuna getirilmiş ol-

du. Gerçekte İran tarım ve çiftçilik için uygun bir yapıya sahiptir. Bu nedenle yatırımların bir kısmının bu alana kaydırılarak, ülkenin en azından dışarıya bağımlılığının kaldırılması gerekir. Bu ise İran'ın ekonomisini daha güçlü ve bağımsız duruma getirecektir.

Bir planın başarılı olma şartındaki önemli bir diğer faktör ise toplumun sosyo-kültürel yapısı ile bağlantısıdır. Planların halk tarafından benimsenmesi, halkın kalkınmaya inandırılması, planların uygulanmasında kolaylık sağlar. Halkın inandırılmasının sağlanması gerçekçi yollarla olmalıdır. Baskı ve zorlama ile halkın inandırılması mümkün olamayacağı gibi, güvensizlik yaratır. Planların toplumun daha çok sosyo-kültürel yapısı ve biçimi ile de uyum sağlaması gereklidir. Aksi takdirde uygulamada başarısızlığa uğraması kaçınılmaz olur.

Bir plan eğer halkın sosyo-kültürel yapısı ile uyumlu değil ise önceden toplumda bir ortam yaratmak ve bir zaman hazırlamak gereklidir. Örneğin: İran'ın kırsal bölgelerinde aile planlamasının gerçekleştirilmesi için benimsetme ve inandırma önemli rol oynamaktadır. Bu durumlarda topluma bu tip planlar hakkında daha çok bilgi vermek ve aydınlatmak yoluyla plan amacının gerekliliği topluma benimsetildikten sonra plandan başarı beklenmelidir.

Planın halka benimsetilmesi konusunda, en önemli faktör halkın ihtiyaçlarına yönelik planlara öncelik verilmesinde isabetli davranmaktır. Şah döneminde İran'da atom santrali yapmak amacıyla en gelişmiş ülke planlarından esinlenerek yatırımlara girişilmiştir. Ancak, halkın daha acil, örneğin, tarım ve eğitim alanındaki ihtiyaçlarına gerekli önem verilmeden girişilen bu tür yatırımların, daha başlangıcında halktan habersiz olması nedeniyle benimseme şansı bulunmamıştır.

Planın başarısındaki diğer şart ülkenin jeopolitik durumu ile ilişkilidir. Bir ülkenin dünya coğrafyasındaki konumu, o ülkedeki plan önceliklerini belirleme konusunda önemli rol oynamaktadır. Sınır komşuları ile uyum içinde sorunsuz yaşayan toplumlarda kaynaklar daha çok ekonomik alanlara yöneltilmekte ve halkın refah seviyesinin her bakımdan yükseltilmesi amacına hizmet edilmektedir. Komşuları ile zaman zaman uyumsuzlukları olan ya da sorunları bulunan ülkelerde ise kıt kaynakların öncelikle askeri alanlara tahsis edilmesi planlandığından kalkınma planlarına gerekli kaynak sağlanmamakta ve plan amaçları kolaylıkla gerçekleştirilememektedir.

İran'da jeopolitik nedenlerle şah döneminde petrol gelirinin çok büyük bir bölümü ülkenin askeri harcamalarına ve silahlandırmaya tahsis ediliyordu. Bu dönemden sonra ise savaş nedeni ile tüm harcamalar bu çatışmaya tahsis edildi.

Avrupa Devletlerinin jeopolitik durumuna bir göz attığımızda özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu'na bağlı ülkeler kendi aralarında sınır kavramını dahi kaldırmaya çalışmaktadırlar. Komşu ülkeler ile sorunu olmayan bu devletler yatırımlarını diğer alanlara kaydırarak, daha yüksek ekonomik hayat ve refah sağlamaktadırlar. İran ve diğer Ortadoğu ülkelerinin ise komşu ülkeler ile sorunları devam etmekte ve bu ülkeler askeri harcamalara önem vermektedir. Bu nedenle gerekli ekonomik rahatlığa ulaşmakta zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Bu bölgede öncelikle yapılması gereken, bölge huzur ve barışının sağlanmasıdır. Barış ve huzur tam olarak sağlanırsa ülkeler harcama hedeflerini, kalkınmaya yönelik değerlendireceklerdir. Ayrıca bu bölge içinde her alanda özellikle sanayi ve teknolojisi alanında yeterli düzeyde

ilişki kurulması gerekir. Örneğin; 17 Ocak 1989 tarihinde Türkiye ile dört Ortadoğu ülkesi (Ürdün, Mısır, Irak, Suriye) arasında elektrik kullanımı alanında bir anlaşma yapılmıştır. Bu gibi konuların her alana kaydırılması bölgesel kalkınmaya hız verecektir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- ADAK, Alev: Türk Hukuk Düzeninde Kalkınma Planları ve Planlama, Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinin Dergisi, S.2, Adana, 1973.
- Ahdaf ve Vezayıfı Sazımanı Bernamı ve Bütçe, İran Planlama ve Bütçe Teşkilatı Yayını, Tehran, 1984.
- ALAİ, Mahmut: Meceleyi Bernamı ve Bütçe, İPBT Yayını, Tehran, 1949.
- BALTA, Tahsin, B.: İdare Hukukuna Giriş, Ankara, 1970.
- Bernamıyı Çaharom, İPBT Yayını, Tehran, 1974.
- Bernamıyı Evvel Tovsıyı Cumhuri İslami İran, İPBT Yayını, Tehran, 1985.
- Bernamıyı Evvel Tovsıyı İgtisadi, İctımayı Ferhengi Cumhuri İslami İran, İPBT Yayını, Tehran, 1982.
- Bernamıyı Haft Salıyı Evvel İran, İPBT Yayını, Tehran, 1950.
- Bernamıyı Kelanı Tovsıyı İgtisadi, İctımayı Ferhengi Penç Salıyı Cumhuri İslami İran, İPBT Yayını, Tehran, 1982.
- Bernamırizi der İran, İPBT Yayını, Tehran, 1970.
- Berresi Bernamırizi Behşı Ferhengi ve Honer der Bernamıyı Penç Salı Evvel Tovsıyı İgtisadi, İctımayı, Ferhengi Cumhuri İslami İran, Farabi Üniversitesi Yayını, Tehran, 1986.
- Bernamıyı Sıvomı Tovsıyı Kışver, İPBT Yayını, Tehran, 1968.
- CAN, Halil-TECER, Meral: İşletme Yönetimi, TODAİE Yayını, Ankara, 1978.

- COŞKUN, Gülay: Devlet Bütçesi, Türk Bütçe Sistemi, Ankara, 1986.
- DAMALI, Alev: Günümüzde Planlama Sorunları, DPT Yayınları, Ankara, 1975.
- DEFTERİ, Ferhat: Bernamırizi der İran, Farabi Üniversitesi Yayını, Tehran, 1985.
- DEMİREL, Süleyman: DPT Kuruluşunun 10.Yılı Münasebetiyle Başbakan Beyanatı, DPT Bülteni, No:5-11, Ankara, 1970-71.
- Destorulamalı Tahiyı Bütçeyı Salı 1357, İPBT Yayını, Tehran, 1978.
- Destorulamalı Tahiyı ve Tanzımı Bütçe Cari ve Omranı, İPBT Yayını, Tehran, 1987.
- Ekonomik Kalkınma İçin Programlama Teknikleri, Programlama Teknikleri Üzerine Birinci Uzman Grubu Raporu, Ankara, 1965.
- EROĞLU, Hamza: İdare Hukuku - Genel Esaslar, İdari Teşkilât ve İdarenin Denetlenmesi, 5.Baskı, Ankara, 1985.
- FİROZ, Tofik: Bernamırizi İgtisadi der İran, Tehran, 1980.
- FİROZ, Tofik: Deramediber Bernamı, Fars İayınevi, Tehran, 1981.
- Ganunı Bernamı ve Bütçe, İPBT Yayını, Tehran, 1983.
- GLUICK, L.: Administrative Reflections Form World II, University of Alabama Press, 1984.
- Gozarışı Nehostın Bernamıyı Roşdı Tovsıyı İgtisadi, İctımayı Ferhengi Cumhuri İslami İran, İPBT Yayını, Tehran, 1982.
- Gozarışı Salıyanıyı Bankı Merkezi İran, Tehran, 1967.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref: Türkiye'nin Yönetim Yapısı, S.Yayınları, Ankara, 1978.

- GROGRIY, Grosman: (Çev.Gazi Abolfath) Bernamırizi der Deh Kışver Şarg ve Garb, Tehran, 1968.
- Holasıyı Bernamı Evvel Cumhuri İslami İran, Ahdaf Strateji, Siyaset ve Sermayı Gozarı, İPBT Yayını, Tehran, 1985.
- Holasıyı Bernamıyı Sıvom, İPBT Yayını, Tehran, 1968.
- İLKİN, Akın: Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, No:343, İstanbul, 1974.
- İran İslam Cumhuriyetinin Anayasası: (Çev. Hatemi Hassien) Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980.
- İran İslam Cumhuriyetini Tanıyalım: İran Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1985.
- İran Ziraat ve Köy Bayındırlık Bakanının Konuşması, Havayi Keyhan Gazetesi, No:780, Tehran,1988.
- İslahi Bernamıyı Evvel Cumhuri İslami, İPBT Yayını, Tehran, 1983.
- Kalkınma Planı, İkinci Beş Yıllık (1968-1972), Özet, Türkiye İş Bankası A.Ş. Genel Müdürlük, İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara (Baskı Tarihi Yok).
- KUNTBAY, İhsan: İdari Tatbikat Bakımından Planlama, TODAİE Yayınları, Ankara, 1957-58.
- Morori ber Bernamıyı Haft Salı Dovomı İran, İPBT Yayını, Tehran,1965.
- MORŞOFSKİ, Jan: (Çev: Monoçehri, Farhang), Tahkik der Morıdı Bernamırizi Sosyalisti, İran Milli Üniversitesi Yayınları, Tehran,1986.
- NEWMAN, William, H.: (Çev. Sürgüt Kenan), İşletme ve Kamu Yönetiminde Sevk ve İdare, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

- Nizamı Bernamırizi Kışver, İPBT Yayını, Tehran, 1981.
- NURUL, İslam: (Çev.Türk Güven, Ülkü) Kalkınma Planları ve Plan Uygulaması, Bengladeş'den Alınan Dersler, DPT Müsteşarlığı, DPT Yayını, Ankara, 1977.
- ORSAN, Suat: Ekonomik Bunalımdan Çıkış Planlaması, DPT Yayını, Ankara, 1980.
- ÖNCEL, Mualla: Türk Uygulamasına Atıfla Plan, Program ve Bütçe İlişkileri, Ekonomik ve Maliye Enstitüsü Konferansları, AÜHF Yayını, No:268, Ankara, 1970.
- ÖZFIRAT, N.: Uzun Dönemli Plan Stratejisi ve Üçüncü Beş Yıllık Plan, B.Tarabya Oteli Sempozyumu, İstanbul,1972.
- PAMUK, Gündüz-Alev, Turgut-YARAR, Ruzan, KÜÇÜK, Mehmet-ELİN, Sevgi: Uzun Vadeli Planlama, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, No:143, İstanbul, 1978.
- Planing in İran, İPBT Yayını, Offset Press Inc., Tehran, 1978.
- Planlama Nedir, Niçin Plan Yapıyoruz?: DPT Yayını, No.1, Ankara, 1964.
- Planlama ve Türkiye'de Uygulama, TODAİE Yayını, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1961.
- Sabıgıh Bernamırizi der İran: İPBT Yayını, Tehran,1983.
- Sabıgıh Bernamırizi Mantagıyı der İran: İPBT Yayını, Tehran, 1982.
- SAYIN, Ayla-TUNAY, Demet-BİRKAN, Çelen, KARÇAL, Hassan:, T.C.Başbakanlık DPT Müsteşarlığı, Eğitim Planlama Grubu, S.P.D., DPT Yayını, Ankara(Baskı Tarihi Yok).
- ŞERĞİ, Şehin: Nizamı der İran, İPBT Yayını,Tehran,1978.
- SHICK, Allen: "The Road of PPB", The Stayes of Budget Reform in Lynden and Miller, Planing, Programing and Budgeting-Martham Publishing Co., 1967.

TAN, Turgut: Planlamanın Hukuki Düzeni, TODAİE Yayını, No:154, Ankara, 1976.

Tarım Reformu Kanun Tasarısı, T.C.Tarım Bakanlığı, 1968.

Tedvini Nehostın Bernamıyı İgtisadi, İctımayi, Ferhengi, İPBT Yayını, Tehran,1982.

TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim: 1974 Türkiye'de İktisadi Kalkınma Planı, ODTÜ Yayını, Ankara, 1981.

TORTOP, Nuri: Halkla İlişkiler, İlksan Matbaası, Ankara, 1986.

TORTOP, Nuri-İSBİR, Eyüp, Günay: Yönetim Bilimi, Olgaç Matbaası, Ankara (Baskı Tarihi Yok).

Tozih der Morıdı Bernamırizi der İran, İPBT Yayını, Tehran, 1983.

Yataklı Tedavi Kurumları Ana Planı: T.C. Başbakanlık DPT., S.P.D. Planlama Şubesi, DPT Yayını, Ankara,1975.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi